

WESTERN ROMAN
LASO

cijena 480 broj 758

VA

G. Clifton Wisler

MOJ PRIJATELJ INDIJANAC

G. Clifton Wisler

MOJ PRIJATELJ. INDIJANAC

VJESNIKOVA PRESS AGENCIJA

Glavni i odgovorni urednik: Milivoj Pašiček
Izdavač: NISPRO VJESNIK (predsjednik Poslovnog odbora Vjekoslav Koprivnjak) – OOUR
Informativno-revijalna izdanja (direktor Božidar Radman)
Predsjedavajući Savjeta: dr Ivan Krtalić
Adresa redakcije, izdavača i tiskare: 41000 Zagreb, Avenija bratstva i jedinstva 4
Telefoni: 041/526-099, 515-555, 519-555 i 333-333
Telex: 21 121 YU VSK
Kolegij redakcije: Berislav Grabušnik (graf. ur.), Marija Jurela (urednik), Pavle Lugarić (zamjenik gl. i odg. urednika), Milivoj Pašiček, Biserka Pupavac (pomoćnik gl. i odg. urednika) Tisak: NISPRO
»Vjesnik«, OOUR Novinska rotacija i OOUR TM

Urednik: Ana Hrastović
Grafički urednik: Ivica Bartolić
G. Clifton Wisler: **Moj prijatelj Indijanac**
Naslov originala: A Cry of Angry Thunder
Copyright: VPA
Recenzija: Branko Kosec
Prijevod: Jadranka Ivčić
Laso broj 758 izlazi 22. 4. 1988.
u nakladi od 60.500 primjeraka

I

Premda ne obiluje blistavim jezerima i pitomim livadama, Zapad posjeduje osebujnu ljepotu i čar. Divlji je to kraj u kome žarko nemilosrdno sunce i užasna hladnoća nagrízaju čovjeku dušu, ali onima koji pripadaju prostranoj preriji i golim brdima pogled na takav krajolik budi toplinu kakvu čovjek obično osjeća dok promatra nešto njemu blisko i drago, nešto što predstavlja za njega dom.

I ja sam toga dana osjećao takvu toplinu unatoč hladnoći rujanskog zraka. Poda mnom se žutjela trava obasjana jesenjim suncem dok sam promatrao poznate obrise planina Laramie kako se odražavaju u mirnim vodama rijeke Platte.

Bio sam nadomak odredištu, te sam načas zastao, upijajući u sebe ljepotu tog bliskog krajolika, što je u meni budilo sjećanje. Dok sam jahao dolinom u kojoj sam ubio svoga prvog bizona, nisam vidio mnoštvo farmerskih kuća razbacanih duž rijeke. Previdio sam i tanane kolutove dima što su se uzdizali iz dimnjaka, kao i lavež pasa i ciku djece.

Za moje je odsutnosti civilizacija prodršla u North Platte. Brda više

nisu odzvanjala od uzvika indijanskih lovaca.

Za North Platte vrijeme je učinilo svoje. Za mene također. Život se izmijenio. Otkrio sam da mi nedostaju prošli dani kojima više nema povratka. Otkrio sam isto tako da se plašim nepoznate budućnosti. Jednako tako sam se osjećao i onog davnog dana kada sam prije mnogo godina prvi put ušao u ovu dolinu.

Bila je jesen, kao i sada, ali je sve ostalo bilo drukčije. Vrijeme je bilo hladno, a ja sam se smrzavao jašući uz velika zaprežna kola. Bilo mi je samo deset godina! Da sam barem mogao biti s majkom u kolima! Ali otac je htio da kao pravi muškarac jašem naprijed. A on je bio krasan čovjek, pun divnih priča. Bio je strog i žilav, no ja sam mu bio jedini sin i prema meni je gajio neku toplinu i nježnost, ali ih je skrivao od drugih ljudi. Izuzev od moje majke.

Bio je vojnik, prije, poslije i uvijek. Borio se u Vera Cruzu, zatim u Mexico Cityju gdje je unaprijeđen u čin kapetana prije no što se vratio kući. S majkom se oženio 1850, a ja sam se rodio dvije godine poslije

toga. Neko smo vrijeme živjeli u malim vojničkim središtima od Texasa do Massachusettsa. Kad je izbio rat između Sjevera i Juga, otac nas je odveo svojoj majci u Pennsylvaniju, a zatim je otišao u vojsku. Za njega je rat bio kratak. Sa činom pukovnika krenuo je na juriš za Manassas. Zalutali metak jednog borca zario mu se u grudi i tri dana poslije toga izdahnuo je u Washingtonu.

Sahranili smo ga u obiteljskoj grobnici Whitlockovih, u blizini bakine velike kuće. Majka se otad više nije smijala, a ja sam bio izgubljen. Noću sam često plakao. Jedne je noći majka došla u moju sobu i sjela na veliki krevet, nekad očev. Naslonio sam se na njene grudi i čvrsto je obgrlio.

— Ovo mi je nedostajalo, mali moj — mrmljala je ona s uzdahom.

— Odrastao si prije no što sam to opazila. Trebalo je da imaš nešto više od djetinjstva, sine moj.

— Ne shvaćam — promućao sam, zbunjeno je promatrajući.

— Eto, sada si već gazda u kući. Baka i ja trebamo tvoju zaštitu... da brineš o nama.

— Sumnjam da itko treba brinuti o baki — rekao sam obješenjački — ona je tako snažna i otporna da bih se radije sukobio s odmetničkom brigadom nego s njom.

— Otac ti je ispričao mnogo priča, Johnny — nastavila je majka nježno me milujući. — Nikad ih ne-moj zaboraviti.

— Neću.

Zaista sam tako mislio te hladne noći u Pennsylvaniji. Vjerovao sam da nikad više neću sresti grubog muškarca s nježnim srcem samo za mene. Vjerovao sam da sam osuđen na život pun grubih riječi moje baka i na osamljene noći pune suza za ocem.

No sve se promijenilo samo tri tjedna nakon razgovora s majkom. Baka jednostavno nije imala smisla za djecu, pa me je odlučila poslati u malu vojnu akademiju u Philadelphiji. Majka se pobunila.

— Još je malen. Ne želim da postane vojnik — govorila je plačući.

— Sigurno je da ne može ostati u kući — odvratila je baka nepokolebljivo. — Mora poći u školu.

— Postoje i druge škole osim vojnih, gospodo Whitlock. Poslat ću telegram svome ocu, pa ćemo poći k njemu — dodala je majka ponosno.

Majka nikada nije bila snažna osoba. Ne sjećam se da se ikada suprotstavila ocu ili bilo kome. Ali te noći nalikovala je na oluju. Ništa je nije moglo zaustaviti. Dva dana poslije toga dobila je odgovor na svoj telegram, a kad je stiglo proljeće, nas dvoje krenuli smo na Zapad.

Još mi nije bilo ni jedanaest godina i ne sjećam se u potpunosti našeg putovanja. Ponešto sam, doduše, zapamtio, na primjer, dio putovanja do Fort Laramieja. Majka i ja smo se pridružili jednoj vojnoj jedinici u Kansasu, pa sam dobar dio puta proveo sjedeći u kolima sa zaliham hrane, na sjedalu do starog bradatog narednika O'Briena.

Putovanje je bilo dugačko, pogotovu za krhkoga dječaka s Istoka. Dugačka plava kosa bila mi je zamršena od vjetra i prašine, a modre oči pune umora. Na tom sam putovanju naučio više o vojsci nego iz tisuća očevih priča. Vojnici uopće nisu hrabri ratnici. Većinom su to jednostavni ljudi koji su stjecajem okolnosti dospjeli u vojne redove i koji nemaju kuda ni kam.

Žalio sam neke od njih, a i sebe sam bolje razumio. Moja želja da

postanem vojnik, junak poput oca, nije nipošto uključivala naporan život u logoru što su ga ovi ljudi morali podnositi.

Za mirnih večeri majka mi je pričala o zemlji što je ležala daleko pred nama. O bogatim dolinama, zelenoj travi, planinama što se uzdižu do neba. Ali je najviše govorila o svom ocu, poznatom tragaču Jimu Howardu.

Narednik O'Brien uvijek bi dodavao i koju svoju priču o mome djedu. Ako je polovica od toga istina, mislio sam tada, djed je jamačno pravo čudo od čovjeka. Visok, snažan, hrabar.

Majka mi je rekla da djed živi u Fort Laramieju u Dakoti. Trgovao je s Indijancima. Meni se to baš nije činilo privlačnim pozivom, ali je majka rekla da djedu posve odgovara taj posao.

— Kad sam bila mala djevojčica, Johnny, moj je otac bio veliki čovjek. Jedan od rijetkih bijelaca okružen Siouxima, Čejenima i drugim indijanskim plemenima. Kad je moja mama umrla, oženio se ženom iz plemena Čejena. Živjela je s nama skoro deset godina, sve dok se nije razboljela od boginja i umrla.

— Kladim se da je djed ubio puno Indijanaca!

— Istina, ali nikada nije ubio čovjeka koji to ne bi zaslužio. U to je vrijeme bio prisiljen ubiti nekoliko Indijanaca i bijelaca, ali ga plemena vrlo cijene. Osobito Siouxi.

— Iako nije vojnik?

— Indijanci ne mare mnogo za naše vojnike. Vojnici pucaju na njih i ubijaju ih bez pravog razloga. Prvi traperi i lovci su imali razumijevanja za Indijance i oni su im vjerovali. Ljudi koji sada dolaze donose samo nepravilike.

— Neće ni meni vjerovati.

— Hoće, dušo — obuhvatila je moju malu ruku svojom. — Djed će

te uzeti pod svoje okrilje i naučiti svemu. Upoznat ćeš sve planine i brzace. Ja to nisam mogla jer sam bila djevojčica. Indijanci trguju ženama. Otac me zato poslao bratu na Istok.

— I ondje si upoznala tatu? — upitah je, a ona je kimnula suznih očiju. — Zašto se onda vraćaš? Ti si voljela Istok.

— Zbog tebe, Johnny — nasmijela se prvi put nakon nekoliko mjeseci. — Djed će ti pomoći da izrasteš u čovjeka kakav je otac želio da budeš — objasnila je. Na Istoku bi se pretvorio u kicoša kakve je tvoj otac uvijek prezirao.

— Djed je jamačno netko — mrmljao sam, pokušavajući zamisliti njegov lik.

— Ubrzo ćeš se i sam u to uvjeriti — obećala je majka. Hoće li se djed razočarati u meni? Previše sam malen i nježan, slab za borbu i naporan život traperi, mislio sam zabrinuto. S takvim sam mislima utonuo u san.

II

Napokon smo ušli u dolinu rijeke Platte. Bilo je toplije, a nestalo je i vjetra na koji sam se već bio navikao. Narednik O'Brien je zviždukao neku staru irsku baladu. Obično bih ga i ja pratio, ali toga sam jutra bio suviše napet. Mirno sam sjedio i očima pretraživao obzorje u potrazi za utvrdom.

Sunce je odskočilo visoko na nebo kada sam je naposljetku ugledao.

— Je li ono? — pokazao sam na utvrdi okruženu visokom travom.

— Laramie? Dakako, dječace moj — odvratio je O'Brien. — Hrabra mala tvrđavica, sama u srcu divljine, okružena Čejenima i Siouxima.

— Ne vidim Indijance.

– Vidjet ćeš ih.

Naslonio sam se na naslon platnenog sjedala i pokušao zatomiti strah što me sve više obuzimao.

– Hoće li nas napasti? – Indijanci nisu sada u ratu. U ratu smo samo mi. Jamačno se smiju glupim bijelcima koji ratuju jedni s drugima zbog zemlje.

– Jesi li ti boravio u Laramieju?

– Proveo sam u tvrđavi gotovo sedam godina. Borio se protiv Čejena i Siouxa, Pawneeja i Kiowa. Ovo je moje posljednje putovanje ova-mo. Moram sakupiti vojnike za borbu protiv pobunjenika.

– Neće li Indijanci baš onda napasti? – Neće, dječace – udari me O'Brein po ledima. – To samo znači da će ovdje vladati mir bar nekoliko godina. Indijanci su obično mirni kada ih mi ne uznemiravamo.

– Kakvi su zapravo oni, naredniče? Jesu li veliki, ružni i divlji? Tako sam čuo...

– Mogao bih ti reći kakvi su, ali neću – prekine me on. – Reći ću ti nešto i to dobro upamti. Najbolje je da o ljudima i događajima stekneš sam vlastito mišljenje.

Ušutio sam i promatrao rijeku koja se sve više širila. Između tvrđave i rijeke Laramie razvio se mali gradić koji se sastojao od mnoštva šatora u kojima su bili smješteni vojnici. Nasuprot vojnim šatorima nalazile su se podugačke kupolaste kolibe Siouxa, Čejena i Arapahoa. Sa zaprepaštenjem sam ustanovio da su Indijanci odjeveni u tople bizonske kože i ogrnuti medvjedim krznima. Uvijek sam ih zamišljao polugole i divljeg izražaja u očima. Suprotno tomu, oni su prijateljski časkali s vojnicima, a očito nisu imali ni oružje. Dok smo prolazili gradićem O'Brien mi je svraćao pozornost na pojedine kuće ko-

je su imale neko značenje za Laramie. Tako smo stigli do skladišta tvrđave i narednik zaustavi kola. Čim sam skočio na zemlju, potražio sam majku. Stajala je i razgovarala s jednim oficirom.

– Majko – povukao sam je snažno za ruku.

– Ovo je moj sin John, majore Kincaid – privukla me majka k sebi. – Umoran je od dugoga putovanja.

– Zdravo, Johne – reče visoki muškarac s brkovima i pruži mi ruku. – Ja sam major Kincaid, zapovjednik tvrđave. Dobro došao u Laramie.

– Hvala, gospodine – rekao sam ozbiljno i salutirao, a on se zadovoljno nasmiješi. – Moj je otac bio pukovnik – dodao sam.

– Znam – blago će on. – Pozna-vao sam ga. Bio je odličan vojnik i dobar čovjek. Žao mi je što je poginuo.

– Poginuo je hrabro, u jurišu – rekao sam ponosno.

– Čovjek radi ono što mora – reče major. – Da bi se rat dobio, netko mora povesti vojnike u borbu. Još nikada nije netko pobijedio, a da nije bilo žrtava. Teško je onima koji ostanu, ali smrt je sastavni dio života.

– Tako je, gospodine – rekao sam i pošao za majkom.

– Vodim te tvome slavnom djedu – rekla je ona.

Vodila me prašnjavim ulicama sa sigurnošću koju nikad nisam u njoj zapazio. Nikada se još nije doimala tako snažnom i samosvjesnom, sigurnom u sebe. Možda je dolazak ovamo na Zapad učinio čudo. Žene na Istoku su stidljivije i plašljivije. Žene na Zapadu su drukčije i jamačno otuda preobražaj u mojoj majci.

Majka se zaustavila ispred male

drvene zgrade na kojoj je stajao natpis: »Howardova trgovina«.

Dva su Indijanca stajala na kraju dugačke drvene tezge i cjenkala se sa sjedokosim čovjekom za municiju. Majka me gurne naprijed, a zatim pogleda starog čovjeka.

U dućanu iznenada zavlada tišina. Potom starac skoči i snažno zagrlji moju majku.

– Nebesa, izrasla si u lijepu ženu – reče muklo. – Ni u snu ne bih pomislio da će od one male ptičice postati takva ljepotica. Oh, bože, baš sam ponosan!

Okrene se Indijancima i nešto im reče na njihovu jeziku. Oni se nasmiјаše i potvrdno kimnuše.

– I Siouxi se slažu da si krasna. Many Blankets kaže da bi unatoč svojim godinama mogla zaraditi pet konja u zamjeni. – Reci mu da slobodno zadrži svoje konje – namršti se majka.

Djed prasne u gromoglasan smijeh. Zatim mu pogled zapne za mene i na trenutak se ukoči.

– Je li ovo dječak? – upita tiho. – Je li to mladi Johnny?

– Da, gospodine – rekao sam odlučno. – Drago mi je što sam vas upoznao.

– Prokletstvo, kakav je ovo način govora? – upita starac okrenuvši se prema majci. – Mary, jesi li ti dječaka učila da ovako govori?

– On je s istoka – objasni ona mirno. – Odrastao je u otmjenoj kući. Posljednjih je nekoliko godina proveo kod bake i njenih prijatelja u Philadelphiji.

– Moj unuk! – zatrese djed glavom.

Potom me je stao proučavati od glave do pete. Bio sam siguran da nije zadovoljan s onim što vidi. Bio sam odviše mršav i nježan, odviše »istočnjački« za njegov ukus.

– Jesi li ti dječak? – upitao me napokon.

– Više nisam – odvratio sam, trudeći se da mi glas ne zadršće i mirno izdržavši njegov pogled. – Kada mi je otac umro, postao sam čovjek. Moram se brinuti za majku – dometnuo sam važno.

– Teško da bi se ti mogao pobrinuti za ženu.

– Možda sam mršav i drukčijeg odgoja no što ste vi, ali nisam tako slab kako vam se čini. Umijem pucati iz puške, a proučio sam priručnik o oružju od prve do posljednje stranice. Za nekoliko ću tjedana navršiti jedanaest godina – govorio sam i napeto ga promatrao.

– Tata, molim te – umiješala se majka. – Prešli smo više od tri tisuće kilometara da bi John dobio oca, a ne da mu netko prigovara.

– Što ti kažeš na to, sinko? – upita djed. – Treba li majka da te brani?

– Moj je otac bio vojnik – rekao sam mirno. – Gledao je smrti u oči mnogo puta i nikada nije odustao od borbe. Tako mi je govorio. Rekao je da čovjek koji bježi od opasnosti nije čovjek. Isprobajte me – rekao sam zakoračivši naprijed. – Udrite me. Neću plakati. Postat ću snažniji i čvršći, a s vremenom i veći.

Prišao mi je posve blizu, te naglo izvukao golemi nož iz korica što su mu visjele o boku i upravio ga prema mom licu. Promatrao sam ga stisnutih usana, ne trepnuvši okom. Spustio je nož i razvukao usne u osmijeh.

– Imaš hrabrosti, dječake – rekao je zgrabivši me svojim snažnim rukama u zagrljaj. – Bit ćeš dobar ratnik.

Podigao me je sa zemlje i ja sam osjetio golemu snagu u njegovim mišićima.

– Trudit ću se da te ne razočaram – rekao sam dok me spuštao, a on se zadovoljno nasmiјao.

– Budeš li gledao svakome čovje-

ku pravo u oči, govorio sam istinu i marljivo obavljao svoj posao, nećeš osramotiti našu obitelj. U protivnom, odgovarat ćeš starome Jimu Howardu.

– Da, gospodine!

– Sada upoznaj moje prijatelje – rekao je i poveo me do Indijanca. – Many Blankets, ovo je moj unuk Johnny.

Visoki Indijanac reče nešto svoje drugu, a zatim me obojica pažljivo promotre od glave do pete.

– Dječace, ovaj je čovjek veliki ratnik Siouxa, Painted Bow. Govori samo svoj jezik, ali je veoma moćan i snažan čovjek – reče djed i pokaže na drugog Indijanca, a zatim, zapazivši moju zbunjenost, blago dometne: – Nasmiješi mu se, sinko.

Okrenuo sam se prema Indijancu i prisilio se na osmijeh. On mi ga uzvрати, razvukavši usne. Odahnuo sam.

Kad su Indijanci otišli, djed je poslao majku u kuhinju, a mene poveo u svoje skladište. Pažljivo me je promatrao nekoliko trenutaka.

– Slušaj, sine, najprije ti moramo pronaći odgovarajuću odjeću – prozbori on napokon. – Suviše upadaš u oči ovako odjeven. Osim toga, potrebna ti je dobra otporna odjeća za boravak u prirodi. Jedan traper mora izgledati napola kao Indijanac, jer ga u protivnom oni smatraju vladinim čovjekom.

– Je li to dobro zanimanje?

– Najbolje za bijelca u ovom kraju.

– A što je s vojnicima? Nije li to dobar poziv za muškarca.

– Kako se uzme. Danas većina vojnika nije ni za što. Nekada, kad sam došao u ovaj kraj, bilo je drukčije. Sada samo pucaju u Indijance i grade tvrđave i željezničku prugu. Uništavaju Zapad.

– U tom ću slučaju radije biti traper.

– Dobar dječak – potapše me po ramenu. – A sada skidaj tu odjeću. Dat ću ti drugu, a imam i nove čizme za tebe.

– Imam cipele.

– Raspale bi se na prvom snijegu. Imam čizme koje će ti pristajati, a što se tiče hlaća, njih ćemo morati sašiti.

Skinuo sam se i ostao u donjem rublju, a on mi je vješto uzimao mjere.

– Napraviti ću ti dobre hlaće koje će ti pristajati, a ako ne, preradit ćemo tebe! Još nisam vidio tako mršavo stvorenje. Majka ti umije kuhati, zar ne?

– Da! Ali baka je imala kuharicu koja nije voljela kuhati. Nikad nisam dobio pun tanjur.

– Nije čudno što si mršav. No, pobrinut ćemo se i za to.

Nije me prevario. Te smo večeri jeli odreske od bizona s krumpiri-
ma. Jeo sam toliko da mi se na kraju činilo da ću puknuti. Majka je sretno promatrala kako halapljivo trpam u sebe hranu.

Poslije je djed napravio za mene slamnati ležaj u skladištu. Umotao sam se u vunene pokrivače i okrenuo na bok, kadli sam začuo lake korake.

– Johnny? – pozvala me jaka tiho. – Osjećaš li se dobro.

– Da – odvratio sam.

– Jesi li sretan što smo došli ova-
mo?

– Jesam. Znam da moram mnogo učiti, ali čini mi se da se djedu ipak sviđam. Potruditi ću se da oboje budete ponosni na mene.

– Ja već jesam! Ti si pravi mladi čovjek. Ne bi svatko mogao u jednom mjesecu izdržati put od tri tisuće kilometara i susret s Jimom Howardom.

Poslije majčina odlaska nisam mogao usnuti. Osjećao sam se užasno osamljenim. Punih mjesec dana

spavao sam u kolima s vojnicima ili u blizini logorske vatre, šćućuren uz majku i ostale. U prostoriji je bilo suviše tiho, pusto. Čeznuo sam za bilo kakvim zvukom. Okretao sam se i vrpolio na ležaju u nastojanju da usnem, ali ništa nije pomoglo.

Čuo sam nekakav zvuk u blizini. Uspravio sam se i pružio ruke.

— Sve je kako valja, sinko — čuo sam djedov glas iz mraka. — Htio sam samo vidjeti kako si. Nisam te želio probuditi.

— Pa i nisi. Nisam mogao spavati. Ovdje je suviše tiho. Navikao sam na hrkanje vojnika, glasanje životinja i ptica u prirodi. Ovdje je suviše hladno, osjećam se osamljenim.

I ja sam se nekoć tako osjećao — reče djed zamišljeno. — Prvi put sam se našao u planinama zimi. Neko sam vrijeme živio u planinama, izviđajući za vojsku, te sam tako upoznao Indijance i njihove običaje. Odlučio sam se smiriti u njihovoj blizini.

— Sam?

— Da, sinko. Nije mi smetala samoća sve dok nisam izgradio brvnaru. Došla je zima, a ja sam bio odvojen od svijeta. Bilo je užasno hladno, nisam mogao podnijeti samoću.

— Kao ni ja sada. Osjećam takvu prazninu, osamljenost.

— Jesi li se ikada prije tako osjećao?

— Jednom. One noći kad sam čuo za oca. On je bio poseban čovjek, znaš. Bio je strog i krut, ali mene je volio.

— Dječaku je potreban čovjek koji će mu pomoći da odraste — reče djed s neočekivanim razumijevanjem. — Kod Indijanaca obično drugi ratnik usvoji dijete poginula prijatelja.

— Čudni su to ljudi. Sve što rade ima nekog smisla.

— Tako je, sinko. Tvoja je majka odrasla među njima, zato te i dovela ovamo. Osjećaš se osamljenim jer si izgubio oca, ali dovoljno je da otvoriš srce i dopustiš da ti pomognem. Istina, malo sam star, ali znam mnogo toga što će ti pomoći da odrasteš.

— Uistinu ćeš me podučiti?

— Hoću! Osjećaš li još prazninu i osamljenost?

— Manje!

— Nisam završio svoju priču. Našao sam se, dakle, sam u planinama, okružen samo snijegom. Nikoga nije bilo da sa mnom podijeli misli. Odlučio sam da ustrajem kao i većina trapera. Morao sam ustanoviti imam li za to snage.

— I jesi li uspio?

— Ovdje sam, zar ne? — rekao je nasmijavši se. — Ipak, otkrio sam nešto o sebi. Nisam osamljenik. Naprosto mi takav život ne leži. Nikada se više nisam povukao u planinu za vrijeme zime. Upoznao sam dobru ženu i oženio se njome. Zatim se rodila tvoja majka. Mnogo je lakše boriti se sa životom kada imaš nekoga s kime možeš podijeliti brige. To sam ti želio reći. I ti imaš sada s kime dijeliti svoje, sinko.

— Hvala ti!

— Porast ćeš ti u pravog čovjeka, dijete!

Pogladio me je i nestao iza vrata. Ležao sam u mraku, obuzet nadom. Nakon jedanaest mjeseci ponovo sam imao osjećaj sigurnosti i zaštite. Opet sam pripadao nekome.

III

Idućega su jutra majka i djed prionuli na posao da mi sašiju odjeću. Do podne sam bio odjeven u kožne hlače, flanelsku košulju, a na nogama sam imao nove kožne čizme. Na

kraju mi je djed pružio jaknu od meke jelenje kože. Sa zadovoljstvom sam promotrio svoj lik u majčinu zrcalu.

— Što misliš, sinko? — upita djed.

— Svida mi se Daniel Boone — rekao sam smijući se.

— Boone? — djed podigne obrve.

— Ako mene питаš, više nalikuješ na Jima Bridgera.

Odjevena kako priliči mladiću na Zapadu, djed me poveo u razgledanje Fort Laramieja. Pokazao mi je vojni štab, barake, konjušnice i skladišta. Zatim me poveo ulicom u kojoj su bile oficirske kuće. Na kraju mi je pokazao cijeli niz malih trgovina i radionica nalik na njegovu.

Upoznao sam većinu vojnika u tvrđavi. Narednik O'Brien i većina veterana napustili su utvrdu da se pridruže sjevernjačkoj vojsci u ratu protiv odmetnika s Juga.

Za mene rat više nije postojao. Kao da sam se našao u nekom drugom svijetu.

Upoznao sam i neke Indijance. Dolazili su u djedov dućan po robu. Uglavnom po metke. Pretpostavljao sam da ih koriste za lov, ali sam ubrzo shvatio da ni veliki lovac kao što je Painted Bow ne može potrošiti sve te metke u lovu. O tome se nije nikada govorilo, ali djed i Indijanci smatrali su da će prije ili poslije ponovo doći do rata s bijelcima.

Majka mi je zabranjivala odlazak izvan granica tvrđave. Nisam smio posjećivati vojnički logor ni indijanska sela, a istini za volju, za to nije bilo ni vremena. Djed mi je uvijek nalazio posla u dućanu. Brisao sam podove, pakirao robu za otpremu, slagao metke na policama, pomagao mu u računima.

— Imaš glavu za brojke, sinko — rekao mi je jedne večeri. — Uistinu si jak u računanju.

Drago mi je bilo što me hvali, iako bi me više veselilo da je rekao kako sam postao viši ili snažniji. To je uvijek govorio mladim Indijancima.

Pao je snijeg i stao zatrpavati dućan i kuću. Posla je bilo sve manje. Indijanci su prestali loviti, oslanjajući se na zalihe hrane.

Sada je djed uglavnom prodavao robu samo vojnicima i njihovim obiteljima. Svašta su kupovali, a najviše tople kapute. Djed je bio u pravu. Istočnjačka je odjeća bila odviše slaba za ovdašnje zime.

Te sam zime navršio jedanaest godina. Majka je pripremila svečani ručak, a djed je pozvao neke dječake na proslavu. Tako sam imao priliku upoznati nekoliko svojih vršnjaka. Svi su izgledali snažniji i zdraviji od mene, pripadali su Zapadu, a u meni se još osjećao snažan utjecaj Istoka.

Bill Johnson i Louis Franklin bili su oficirski sinovi. Čuli su da mi je otac poginuo, pa su se osobito trudili oko mene. Ostali su dječaci bili sinovi trgovaca i zanatlija, zato nisu bili toliko ljubazni prema meni.

Kad su gosti otišli, majka me je pavela u kuhinju i predala mi svoj dar. Bila je to prekrasna košulja od jelenje kože.

— Sada će ti biti prevelika — rekla je — no ubrzo ćeš narasti, Johnny. Svaki dan si sve snažniji i viši.

— Hvala ti, majko! Trudit ću se da što brže odrastem, kako bih mogao pomoći tebi i djedu.

I od djeda sam dobio poklon. Bila je to nova puška, krasno oružje do kojega nije bilo lako doći ovdje u Laramieju. Znao sam da mi je djed na taj način želio reći kako je zadovoljan sa mnom.

— Hvala ti, djede. Vježbat ću sve dok ne budem vješt kao i ti — obe-

ćao sam svečano. – Treba mi vremena, ali ne odviše. Brzo učim.

– Znam – nasmije se djed. – Sada kada si gotovo izrastao u čovjeka, možeš me zvati imenom. Većina me ljudi tako zove.

– Siguran si? Čini mi se da će manjkati poštovanje.

– Želim da me tako zoveš, sinko, ali ako je tebi to teško...

– Ne, gospodine! Ono što ti želiš, želim i ja.

No djedovim iznenađenjima nije bio kraj. Jednoga me je dana prekinuo u poslu.

– Uzmi kaput i podi sa mnom – rekao je kratko.

Poslušao sam ga, pitajući se što ima na umu. Vani je padao snijeg.

– Tamo na Istoku pohađao si školu?

– Jesam, Jime – odvratio sam.

– Prije no što je otac pošao u rat pohađao sam vojnu školu. Poslije u Yorku majka me je ponekad odvela u grad u školu. Učitelj bi mi zadao zadatke, a ja sam ih kod kuće rješavao. Tako sam naučio računati, a mogu i dobro čitati. Imam i lijep rukopis.

– Nedostaje li ti škola? – pitao me djed dok smo s mukom krčili put po snježnim nanosima.

– Donekle. Ali majka ima knjiga, a osim toga postoje druge stvari koje treba naučiti, a njih ću naučiti od tebe.

– Škola je ipak važna. Bi li želio ovdje pohađati školu?

– U tom ti slučaju ne bih mogao toliko pomagati u dućanu.

– Ovdje u Laramieju postoji mala škola koju vodi kvekerka gospođa Putnam. Podučava ono što može i kada može. Učenje ti neće oduzeti suviše vremena.

Iznenadio sam se kad sam u maloj učionici opazio ženu okruženu s

nekoliko dječaka, većinom Indijana.

– Gospodo Putnam – rekao je djed. – Ovo je moj unuk John Whittlock. Želio bih da ga uzmete u svoj razred.

– Dobro došao, John. Uđi i upoznaj svoje drugove – rekla je žena ljubazno. – Ovo su Shirley Ames, Agnes Ann Gurney i Sarah Bryant – pokazala je tri nasmijane djevojčice. – A ovo su dječaci Wallter Gurney, Jimmy Flynn, Red Fox, Antelope Foot, Bear Tooth i Little Hawk.

Oči su mi počivale na indijanskim dječacima.

– Zdravo – dobaci jedan dječak, zvao se Jimmy. – Ti si unuk Jima Howarda? Čuli smo za tebe.

– Jesi li ikada čitao, John? – upita gospoda Putnam i pruži mi knjigu.

– Jesam, gospodo. Umijem i računati.

– Pročitaj štivo na stranici osamdeset četvrtoj. O osnivanju tvoje zemlje, John.

Štivo je bilo teško, puno neobičnih imena i datuma. No radio sam marljivo, shvativši pri tom da majčina poduka i knjige nisu bile dovoljne, kako sam to prije mislio. Što se tiče računanja, nisam se bojao. Znao sam da sam bolji od ostalih.

Majka je bila iznenađena kad je saznala da me djed odveo u školu.

– Treblo je da mi kažeš da želiš u školu – blago me je ukorila. – Odvela bih te pukovniku Hendersonu u školu u okviru vojske. Tamo bi sreo svoje poznanike Billa i Louisa.

– Kod gospode Putnam uče i Indijanci, a ona mi se sviđa više od oficirskih žena kakve podučavaju na Istoku.

– Indijanci! Kakva je to zamisao!

— Nisi li ti među njima odrasla?

— Nisam s njima išla u školu. Ti treba da naučiš neke stvari koje Indijancima nikada neće trebati.

— To mogu poslije, ali i od njih mogu štošta naučiti.

Poslije večere majka i djed su se dugo prepirali zbog škole. Naposljetku mi se djed obratio:

— Smeta li te što pohađaš školu s Indijancima?

— Ne!

— Bi li radije pošao u vojnu školu?

— Nipošto. Ne bih ti mogao biti pri ruci u dućanu — dodao sam gorljivo.

Osmijeh ozari grube crte djedova lica. Snažno me zgrabi i podigne u zrak.

— Bit ćeš pravi čovjek, Johnny! Ima u tebi hrabrosti i pameti. Stari će te Jim podučiti svemu i uskoro ćeš izrasti u pravog trapera.

— Nadam se!

IV

Prošla je zima 1862. godine. Proljeće je donijelo sunce i novi život u preriju i na planine. Životinje i ptice su se glasale odasvud.

U tvrđavi je bilo sve manje vojnika. I moja su dva prijatelja Bill i Louis otišla u ozujku. Pošli su s očevima u Missouri. Do proljeća sam postao najbolji učenik u maloj školi gospode Putnam. Pitao sam i čitao bez greške, a računati sam mogao zatvorenih očiju.

Jednoga sam dana sjedio pred dućanom rješavajući zadatke iz matematike. Osjetio sam da nisam sam. Podigavši pogled, opazio sam Antelopea Foota, jednoga od dječaka iz škole gospode Putnam. Nikad mi se nije obraćao u školi, pa sam bio iznenađen što ga vidim ovdje.

— Zdravo — rekao sam. — Trebaš li nešto iz dućana?

Na trenutak je pogledao u stranu. Zamijetio sam da u ruci ima olovku i bilježnicu. Nikad prije nisam vidio bilježnicu u njegovoj ruci. Iz svih plemena oko Fort Laramieja samo je nekoliko indijanske djece pohađalo školu. Malo je njih govorilo engleski.

— Gospoda Putnam kaže da si dobar u računanju — izustio je Antelope Foot naposljetku.

— Moram biti. Pomažem djedu u dućanu. Pomažeš li ti svome ocu?

— Idem u lov. Ubijam mnogo divljači. Bit ću ratnik poput svoga oca — govorio je dječak dubokim glasom.

Sjeo je kraj mene. Zaključio sam da nije mnogo stariji, ali je zato bio viši i snažniji. Nije mi promakao sjaj u njegovim očima i ponos u glasu dok je govorio o svome ocu i mene na trenutak obuzme tuga. Unatoč divnom djedu, nedostajao mi je otac.

— Ti si tužan — ustvrdi dječak pažljivo me promatrajući. — Jesam li nešto loše rekao?

— Nisi. Sjetio sam se samo svoga oca.

— Je li bio ratnik?

— Da. Ubijen je u velikom ratu na Istoku. Poveo je vojnike protiv neprijatelja i poginuo.

— Velika je tuga izgubiti oca. Moj je majka umrla dok sam bio mali. Samo sedam ljeta bio sam s njom. Ostala je velika praznina ovdje — pokaže na grudi.

— Da. Ali moj otac je govorio da je smrt dio života. Moramo nastaviti

— Tvoj je djed mudar čovjek. Moj ga otac poštuje.

— A tko je tvoj otac?

— Zovu ga Painted Bow.

— Upoznao sam ga. On je velik čovjek.

— Rekao mi je da podem k tebi. Nikada nisam prišao bijelom dje-

čaku. Nisu prijatelji. Ne vole Antelopea Foota. Govore ružne stvari o meni kada nisam u školi.

— Što mogu uraditi za tebe? — upitao sam zbunjeno.

— Otac kaže da moram naučiti matematiku. Jednoga ću dana zauzeti njegovo mjesto u vijeću. Važno je da Sioux zna jezik bijelog čovjeka zbog pregovora. Obećana nam je hrana i municija. Neka obećanja nisu nikad izvršena. Ako živimo u neznanju, bijeli će nas čovjek lakše prevariti.

— Želiš da ti pomognem u računanju?

— Ako to uradiš, donijet ću ti bizonsku kožu.

— Pomoći ću ti, ali ne za kožu. Ja ću tebe naučiti računati, a ti ćeš mene naučiti obraditi bizonsku kožu. Djed mi nije pokazao kako se upotrebljavaju boje i prave crteži.

— Veoma jednostavno. Sioux to nauči kao dijete. To zapravo rade žene. Naučit ću te.

Bila je to, kako bi Jim Howard rekao, prava pogodba. Zahvaljujući Antelopeu Footu, naučio sam kako se komad jelenje kože preobražava u pravo umjetničko djelo, ali i mnogo toga o indijanskom načinu života.

Što se tiče moje obaveze, revno sam ju ispunjavao, podučavajući svoga novoga prijatelja u računanju.

Djed i Antelope Foot su me naučili da razlikujem Siouxe od Čejena, Crowe od Kiowa. Postao sam vješt u rukovanju puškom i nožem. Umio sam napraviti vatru, skuhati ručak, napraviti zaklon i braniti se protiv neprijatelja. Počeo sam se osjećati poput čovjeka sa Zapada.

Djed je bio ponosan na mene. Promatrao me kako rastem i razvijam se u mladića snažnih ramena i čvrstih mišića. Majka je bila manje zadovoljna mojim novim likom.

Još nisam navršio dvanaest godina i smatrala je da bih se morao više zanimati za knjige i glazbu. No čari Zapada djelovale su na mene i moje je srce čeznulo za danom kada će me djed povesti do indijanskih sela na jugu Laramieja.

Jednoga su dana u dućan došli Painted Bow, Many Blankets i još dva Siouxa s mnoštvom bizonskih koža. Djed mi je dao znak da izbrojim kože. Bilo ih je dvadeset i šest i ja sam dvaput to provjerio.

— Treebalo je da dovedete Antelopea Foota da on provjeri račun — obratio sam se Indijancima. — On sada izvrsno vlada računima.

— Znamo — izjavi Many Blankets mirno — ali poznajemo srca svojih prijatelja. Ako njima ne bismo vjerovali, sunce više ne bi sjalo.

— Johnny — javi se djed — Many Blankets želi reći da te prijatelj neće prevariti ako s njim trguješ. Ja znam da Painted Bow donosi dobre kože, ispravno obrađene i plaćam mu dobru cijenu. On zna da ga neću prevariti jer smo zajedno lovili i dobro se poznajemo. Previše toga nas vezuje. Jedan smo drugome spasili život.

— Zaista?

— Da, Painted Bow mi je spasio život, a drugom prilikom ja njemu. Stvorena je veza koju ništa ne može raskinuti.

— Je li to uvijek tako? — Trebalo bi da bude. No ponekad ljudi nisu dovoljno čvrsti. Ipak, ako je jedan čovjek spasio moj život, ima mi ga pravo oduzeti kad god želi.

— To nije u skladu sa zakonom — primijetio sam.

— Postoje razni zakoni. Zakon koji upravlja našim životima drukčiji je od zakona što ga propisuje neki senator u Washingtonu. Ovdje vlada zakon planine, zakon Siouxa

i Čejena. Zapravo je to zakon ljudi, zakon života.

Te su večeri Painted Bow i Many Blankets doveli svoje obitelji u utvrdu na proslavu. Djed je ispekao divljač i svi smo se najeli do grla. Poslije jela smo napravili krug. Indijanci su plesali, a zatim su započela takmičenja. Djed i Painted Bow su naizmjenice bacali noževe u drvenu metu. Tek tada sam shvatio da je moj djed još veoma snažan i vješt čovjek. Zatim su gađali iz puške. Pošto je dokazao da najbolje gađa, djed se okrenuo i pogledom potražio mene.

— Sinko, dodi i odaberi protivnika.

Bacio sam pogled po indijanskim dječacima i zaustavio ga na Antelopeu Footu u čijim je očima bljesnula vatra. Premda bi mi netko od ostalih dječaka bio ravnopravniji takmac, pokazao sam rukom na njega. Painted Bow se nasmiješio i kimnuo.

— Jimov unuk ima veliko srce — reče Many Blankets s odobravanjem. — No možda će ustanoviti da hrabrost nije dovoljna da pobijedi.

Nasmiješio sam se. Vjerojatno je imao pravo. Djed nas je postavio jednog nasuprot drugome i objasnio nam pravila. Onaj koji prvi povali protivnika na leđa bit će pobjednik.

U sebi sam potajno zadrhtao bacivši pogled na Antelopea Foota. Bio je veći, snažniji, brži. Ipak sam odlučio da se na to ne osvrćem i naglo nasrnuo na njega. Moj mi je protivnik odgovorio snažnim udarcem u rame, a ja sam se spustio na jedno koljeno i zgrabio ga za noge. Branio se snažno, pokušavajući me izbaciti iz ravnoteže. Stiskao sam zube i junački odolijevao napadu.

To je bilo sve što sam mogao uraditi. Ma koliko se trudio, nisam ga

mogao baciti na zemlju. Naposljetku sam ga pokušao dohvatiti oko struka, ali se on izmakao. Onda mi je skočio na leđa i prisilio me da kleknem. Pritisak je bio snažan, ali još nisam bio spreman na predaju. Nikada još nisam ni u čemu izgubio i bila mi je mrska i sama pomisao da ovim porazom iznevjerim djeda. No Antelope Foot bio je snažan i bacio me na zemlju. Pokušao sam ustati, ali me on držao rukama kao kliještima. Indijanci su urlali, a Antelope Foot se ponosno uspravi.

Nespretno sam ustao, gledajući neprekidno u tlo i povukao se na osamljeno mjesto iza kuće.

— Johnny, borio si se hrabro — čuo sam glas svoje majke i osjetio njenu ruku na ramenu. — Moraš shvatiti da su indijanski dječaci obučeni za borbu još od dana kada su se rodili. S njima nemožeš ni imati šansu...

— Mogu — prekinuo sam je. — Nisam bio dovoljno snažan, ali idući ću put pobijediti.

— To nije važno, dušo. Netko mora izgubiti.

— Zar ne shvaćaš? — upitao sam ogorčeno. — Iznevjerio sam Jima. Očekivao je da ću pobijediti, a ja sam se pokazao slabim.

— Ne pričaj gluposti, Johnny — umiješa se djed, zgrabivši me u zagrljaj. — Dokazao si da si dovoljno hrabar da pokušaš. Uradio si najbolje što si mogao, pruživši Antelopeu Footu žestok otpor. Dobro se oznojio da bi te oborio. Nisi mu bio lak protivnik.

— Ipak sam izgubio — ponovio sam grizući usnu.

— Imat ćeš drugu priliku. Uskoro će započeti trka. Vidio sam te kako trčiš i uvjeren sam da bi ih mogao pobijediti — sokolio me djed.

— Doista tako misliš?

— Svakako, sinko! Pobijedit ćeš

Antelopea Foota, iako on trči poput jelena.

Trka je trebalo da bude kratka, ne više od stotinu metara. Postavio sam se uz Antelopea Foota i pogledao ga izazovno. On mi se nasmi-
jao, pokazujući jasno da i ovoga puta namjerava pobijediti. Čuo se pu-
canj i mi smo krenuli.

Antelope Foot je izbio na čelo, ali ja sam ga brzo sustigao. Trčao je dugim koracima, ali su moji bili za-
to brži. Na polovici puta oteo sam mu vodstvo. Osjećao sam još, dodu-
še, njegovo tijelo iza sebe. Trčao je brzo, ali ja sam trčao tako kao da mi od ove trke zavizi život. Vidio sam sjaj u djedovim očima dok nas je čekao na cilju i nisam nipošto že-
lio da taj sjaj potamni.

Posljednjih desetak metara pretrčao sam poput munje, ostav-
ljajući sve takmičare iza sebe i pro-
šao pobjednički kroz cilj. Antelope Foot je stigao nekoliko sekundi iza mene. Djed me je podigao visoko u zrak, a Indijanci su vikali i pljeska-
li.

– Jeste li ikoga vidjeli da ovako trči? – vikao je djed ponosno. – Najljepša trka koju sam ikad vi-
dio.

Antelope Foot me promatrao za-
divljeno.

– Trčiš poput vjetra. Ja sam brz, ali ti si me nadmašio, Johnny Ho-
warde – rekao je s poštovanjem.

– Ne zovem se Howard, već Whi-
tlock – ispravio sam ga sa smije-
škom.

– To nije dobro ime za borca, morat ćemo ti uskoro pronaći bolje ime.

Te sam noći spavao dobro, zado-
voljan što sam zaslužio djedovo po-
vjerenje i dokazao njemu, Siouxima i sebi samome da nešto vrijedim.

V

Nakon te trke djed me prihvatio kao pravog unuka, spreman da me uvede u svoj svijet i u svijet svojih prijatelja Indijanaca. Prateći pažlji-
vo svaki njegov korak iz dana u dan, naučio sam mnogo toga: kako se treba pozdravljati s Indijancima kad dolaze trgovati, kako smješkat i oficirskim ženama. Jednog me ju-
tra djed poveo u skladište.

– Johnny, vrijeme je da naučiš nešto više. Pošto je snijeg napustio dolinu, zaputit ćemo se u posjetu prijateljima Indijancima. I uši i oči moraš držati dobro otvorene, želiš li štogod naučiti o njima. Najprije ćemo posjetiti sela Čejena i Arapa-
hoa.

– Što ćemo ondje? – upitao sam zbunjeno.

– Ono što uvijek radimo. Trgova-
ti. Natovarit ćemo kola robom i oti-
ći k njima, umjesto da oni dolaze u dućan kao dosad. Ti ćeš se nepre-
kidno smješkat i pomno pratiti što se događa. Pitaj me što god budeš želio, jer jedino tako možeš nešto naučiti.

– Dobro, Jime – nasmiješio sam mu se. – A jesam li već štogod nau-
čio dosad i narastao?

– Dakako, Johnny!

Idućeg smo jutra ustali u samo praskozorje. Bilo je hladno i osje-
ćao sam još želju za snom, ali sam šutke pomogao djedu utovariti ro-
bu.

Putovali smo satima, okruženi ze-
lenožutom travom.

– Jesmo li daleko? – pitao sam napokon.

– Selo Arapahoa nije daleko, a onamo idemo najprije.

Prošlo je podne kada smo se na-
šli nadomak odredištu. Nekoliko Indijanaca dojahalo je nam u su-
sret divlje mašući puškama.

– Jesu li prijateljski naklonjeni?

– upitao sam sa sumnjom.

– Jesu. No kad ulaziš u indijansko selo prvi put, najbolje je podići ruku iznad glave, tako da vide da ne namjeravaš pucati. U većini si slučajeva tada siguran. Ako zamijetiš na njima ratničke boje, a isto tako i na njihovim konjima, znači da su neprijateljski naklonjeni i treba bježati.

– A ako ne mogu pobjeći?

– U tom slučaju možeš uraditi ono što rade Čejeni. Odpjevaj sebi posmrtnu pjesmu. Ubit će te, u to nema sumnje.

– Je li uvijek tako? Je li opasno dolaziti ovamo?

– Johnny, sve što u životu vrijedi, nosi u sebi stanoviti rizik i opasnost. Bijelci često izazivaju mirne Indijance, pucaju bez pravog razloga.

Misliš li da će ovdje ponovo biti rata kada se okonča rat na Jugu?

– Svi tako misle.

– Zašto onda Indijanci ne napadnu sada? – Nemamo dovoljno vojnika za borbu.

– Oni nisu takvi. Još ne shvaćaš Indijance. Kada ih bolje upoznaš, znat ćeš zašto. No za to ti još treba vremena.

Voda Indijanaca je dojahao do naših kola izvikujući pozdrav na svome jeziku. Djed skoči na zemlju.

– Sinko, dodi – pozove i mene.

– Upoznaj Eaglea Clawa – reče pokazavši na mladog Indijanca na konju, koji je imao na sebi samo crvenu tkaninu oko pojasa i ogrlicu od životinjskih zubi.

– Što da kažem?

– Podigni desnu ruku u znak prijateljstva i reci da si počašćen što ga vidiš – šapne djed. – On, doduše, ne razumije engleski, ali osjetit će što želiš reći.

Uradio sam kako mi je djed rekao.

– Ja počašćen – izgovorio je Indijanac i snažno mi stisnuo ruku, a zatim me, na moje iznenađenje, podigao na svog konja.

Stigli smo do šatora. Indijanac me je spustio na zemlju. Djed zapaзи strah u mojim očima.

– Prestrašio si se? – upita ispod glasa pošto je zaustavio kola pokraj mene.

– Malo – priznao sam.

– Dodi ovamo, sjedni pokraj mene i smješčaj se – naloži on i počne vaditi robu. – Arapaho vole kad se bijelci smiješe. Ništa ne prihvaćaj prije nego što mene ne pogledaš. Moraš poštovati moje mišljenje, njima je to veoma važno.

– Ima li još što?

– Ne, pričaj dok ti se ne obraćate.

Indijanci su stali dolaziti. Većina je poznavala djeda. Ja sam se samo smješkao, a oni su mi se povremeno obraćali na svome jeziku, meni posve nerazumljivom.

U jednom mi je trenutku prišla Indijanka i nježno dotakla moju kosu. Nasmiješio sam joj se, a ona mi je u ruku gurnula malu kesicu izrađenu od meke kože.

– Smijem li to uzeti? – upitao sam djeda tiho.

– Svakako, dijete. To je znak velike časti. Daj joj ulašteni kamen. Svidjet će joj se.

Ženine su oči zasjale dok sam joj pružao poklon. Ostatak poslijepodneva promatrao sam djeda. Pričao je sa mnom dok je izmjenjivao metke ili puške za kože i ručne radove.

Istini za volju, nisam posve razumio tu trgovinu. Sa svakim je Indijancem trgovao pošteno, a ja sam smatrao da bi trgovac morao iz svakog posla izvući neku zaradu za sebe.

– Ne, sinko – rekao je djed. – Nemoj nikada trgovati bez časti. Nikad iznad ili ispod vrijednosti robe. Ako dađeš veću vrijednost, učiš čovjeka da krade... i obrnuto.

– Ali gdje je tvoja zarada?

– Prodajem Indijancima ono što bijelac ima u izobilju, a kupujem ono u čemu Indijanci obiluju, a treba nama bijelcima. Moja je dobit most između ta dva svijeta.

– Shvaćam.

– Još ne shvaćaš, ali ćeš shvatiti – ispravi me djed i nastavi: – Trgujem s Indijancima i bijelcima. Riječ je o zamjeni dobara i treba je obaviti pošteno. Za Čejene ili Arapahoe bijelci su varalice. Samo nekoliko nas iz starih vremena oni cijene i smatraju poštenima. Ponekad nas cijene više i od svojih pripadnika i to povjerenje valja opravdati. Znaju da ih razumijemo i da u neku ruku pripadamo više njima nego bijelcima.

– Kako je to moguće? – pitao sam zbunjeno. – Kako možete biti bijelci, a pripadati njihovom svijetu.

– Lako – nasmije se djed. – Moje srce još uvijek više cijeni čast i hrabrost nego zlato i srebro.

– Hrabrost i poštenje se cijene na Istoku – rekao sam ponosno. – Moj je otac bio takav.

Tvoj je otac bio hrabar čovjek, a takvi su danas rijetki. Na jednog čovjeka poput njega dolazi barem pedeset onih koji bi za tisuću dolara prodali i vlastitu majku. Čovjek treba samo toplo mjesto za spavanje i nešto hrane... i mir.

– Držim da to nije previše. Na to svatko ima pravo.

– To je ono što Indijanci traže. Ali bojim se da je bijelcima uvijek malo. Zapele su im za oči doline pune bizona i neće se zaustaviti dok ne unište sve one koji im stoje na putu.

– Nadam se da se to neće dogoditi.

Te smo noći podigli šator u blizini kola. Potom smo pošli do vatre oko koje se okupilo veliko vijeće indijanskih poglavica.

– Sada moraš šutjeti – upozorio me djed. – Djeci nije dopušteno govoriti na vijeću. Promatraj i pazi!

Vijećanje je bilo izuzetno zanimljivo i živopisno. Indijanci su bili odjeveni u svečane odore šarenih boja.

– Sve ovo je priredba za nas – šapnuo mi je djed. – Izgledaju kao da su se spremili za ratni pohod. Ne vjerujem da je stari poglavica Iron Chest imao mnogo posjeta u posljednje vrijeme.

– Gdje on sjedi? – upitao sam.

– Rekao sam ti da ne govoriš – šapne mi djed.

Ugrizao sam se za usnicu i zašutio. Poglavice su satima razgovarale s djedom. Smijali su se, mrštili, naposljetku ponudili jelo. I meni su ponudili neku kašu koju sam s teškom mukom progutao.

Poslije večere nastupili su plesači, a tada sam prvi put vidio djecu. Trčali su kroz vatru i plesali s odraslima. Poput Antelopea Foota, bili su snažni i neustrašivi. Pravi budućí ratnici.

Te noći dugo nisam mogao usnuti unatoč umoru.

– Jamačno razmišljaš o majci – dopre do mene tihi djedov glas iz mraka.

Ne nisam o njoj razmišljao, premda nikad dosada nisam otišao na počinak bez njenog pozdrava.

– Ona vjerojatno sada leži budna i pita se što radi njezin sin – reče djed. – Žena mora biti posebno snažna da dopusti sinu da izraste u muškarca.

– Za nju bi bilo lakše da je ostala na Istoku – rekao sam zamišljeno.

— Ali žrtvovala je svoj život da bi postavila na noge mene. Bojim se da sam je u posljednje vrijeme zanemario.

— Pronađi nešto što ona voli pa ćemo obaviti trampu. Lice će joj zasjati kada vidi da si mislio na nju dok si bio odsutan.

VI

Putovanje do logora Čejena trajalo je punih šest dana i za to sam vrijeme naučio više no za cijelu godinu prije toga: kako hodati poput sjene, loviti ribu poput medvjeda, razmišljati poput pravog čovjeka iz prerije. Tih sam dana vidio prvog bizona, uhvatio prvu pastrvu, pucao na prvog zeca. Naučio sam prepoznavati put, orijentirati se u prostoru s pomoću zvijezda, predvidjeti vrijeme.

Za tih nekoliko dana ostavio sam za sobom sve ono što sam bio i započeo svoju životnu borbu da postanem ono što mi je sudbina namijenila da budem. Otkrivši neke od tajni prirode, osjetio sam se mudrijim i bogatijim, moja je samopouzdanost rasla, vjera u sebe postajala snažnijom.

Najdraži dio dana bili su mi trenuci koje sam provodio s djedom nakon zalaza sunca. Tada bismo palili logorsku vatru, umotali se u pokrивče, ispružili jedan do drugoga. Uživao sam u njegovim pričama iz starih dana. Djed je bio pravi starosjedilac ovoga kraja. Poznavao je Bridgera, Coultera, Sublettea, Fitzpatricka. Isto je tako dobro upoznao plemena Cree i Arikara, Crow i Assiniboin, Blackfeet i Shoshoni, Arapaho, Čejeni i Siouxi. Lovio je i južnim krajevima plemena Kiowa, Pawneea i Komanča.

Uživao sam u njegovim pričama, gutao svaku njegovu riječ. Činilo mi se da za svaku minutu dana i

svaki dan godine ima po jednu priču. Sa svojih pedeset i sedam godina proživio je život u najpunijem smislu te riječi i uradio sve što je trebalo uraditi. Tako se meni barem činilo.

— Čovjek nikada ne može reći da je uradio sve — rekao je djed jednog dana. — Svaka nova zora možda donosi novu pustolovinu. Sjećam se kada smo stari Jim Bridger i ja pronašli prolaz preko planina Rockies.

— Ti si bio s Jimom Bridgerom kada je otkrio taj prolaz za željeznicu i kola? Otac mi je o tome pričao — rekao sam raširenih očiju.

— Sve je to počelo tridesetih ili četrdesetih godina, prije no što si ti rođen — počne djed i nastavi: — Big Jim, Kit Carson i ja jahali smo i pokušavali otkriti put preko planina Rockies do Kalifornije. U to je vrijeme ona još pripadala Meksikancima. Jednoga dana, loveći jelen, naletjeli smo na malo stado bizona u planinama. Nemalo smo se iznenadili jer dotada bizone nikada nismo vidjeli drugdje do u preriji. Istini za volju, to nisu bili bizoni iz naše prerije Platte, već s druge strane planina Rockies. Pošli smo za stadom i tako smo, eto, otkrili prolaz kroz planinu — završi djed svoju priču.

Čejeni su nas dočekali manje svečano od Arapahoa. Naš ih se dolazak nije osobito dojmio. Djed je zauzdao konje, a ja sam se spremio za skok.

— Stani — naredi mi djed. — Bijelac ne smije prvi zakoračiti na teren Čejena bez njihova odobrenja.

Indijanci su prilazili kolima i šutke odlazili. Obuzimala me je nervoza, ali je djed mirno pušio cigaru kao da ga se sve to ništa ne tiče.

Čekali smo skoro jedan sat, a za-

tim nam se približio visok čovjek u kožnatom odijelu.

— To je White Panther, jedan od ratnih poglavica — šapne mi djed.

Indijanac je stao ispred kola i podigao desnu ruku promatrajući nas pri tom s otvorenom mržnjom. Zadrhtao sam.

— Ja, White Panther, poglavica Čejena, pozdravljam velikog trgovca iz Platte — oglasi se Indijanac dubokim glasom.

— Počasćen sam nazočnošću velikog ratnog poglavice Čejena — odvrati Jim Howard.

— Što dovodi trgovca među Čejene? — nastavi poglavica.

— Nudi robu moćnim Čejenima.

— Nudi li bijeli čovjek darove Čejenima? — upita poglavica lukavo se osmjehujući. — Traži li Čejene da uzmu njegove darove ili dolazi da uzme ono što je njihovo? donosi li im puške i metke?

— Nosi ono što Čejenima treba, kao što je uvijek i radio. Odviše je častan i pošten da bi krao od Čejena, kako to neki drugi rade.

— Nismo mi slijepi, trgovče — nastavi Indijanac. — Nismo Crowe koje bi prodale brata za svjetlucava kamenja i tričave ukrase.

— Trgovao sam sa svim vrstama ljudi. Proputovao sam zemlju Siouxa i Čejena, dok si ti još gol trčao očevim šatorom. Nikoga ne varam. Trgujem s onim što čovjeku treba ili što mu pričinja zadovoljstvo. Ne nosim vam puške, ali donosim metke i prah koji su Čejenima potrebni za lov na bizone i jelene. Ako White Panther želi nove puške za lov, može poslati svoje ljude u Laramie s bizonskim kožama. Ja ne prodajem puške ni alkohol.

— Lijepo govoriš, bijeli čovječe! No moji su ljudi vidjeli mnoge koji su tako govorili, a njihove se riječi

nisu uvijek pokazale istinitima.

— Tvoji me ljudi znaju. Sa sobom sam doveo unuka da mu pokažem kako žive Čejeni. Pričao sam mu o veličini vašeg plemena i o ponosnim ratnicima. Nisam znao da Čejeni ružno dočekuju svoje goste. Šest dana smo putovali prerijom da stignemo do vas, a sada vidim da bi bilo bolje da smo se zaputili Siouxima ili Kiowama.

— Mnogo je napisano o prošlosti bijelog čovjeka — progovori White Panther. — Prošlost Čejena je napisana u očima naše djece. Zimi se u njima čita glad, a ljeti bol, jer bijelci odvođe mnoge njihove očeve iz našeg logora.

— Te me novosti teško pogađaju. Pobrinut ću se da ne izazivamo bol u tvome narodu. Otići ćemo prije no što padne sunce na zapadu.

— Jesi li donio darove mome bratu Blacku Kettleu? — vikne Indijanac kad se djed okrenuo.

— Zar je on ovdje? — djed ponovo zauzda konje. — Zna li da sam došao?

— Srce mu je teško — izjavi White Panther. — Ne govori ništa.

— Žao mi je — promrmlja Jim Howard. — Black Kettle mi je uvijek bio prijatelj. Mnogo sam puta spavao u njegovom logoru. S njim sam lovio divljač u njegovim lovištima. Čudi me što je došao ovamo na sjever.

— Tamo na jugu ljudi su tražili žuti prah i pobili mnoge Čejene. Preostali su došli ovamo da s nama love ovoga ljeta.

— Ne bih želio opterećivati svoga prijatelja Black Kettlea, ali želio bih da zna da je moje srce s njim u njegovoj nevolji. Što bi želio kao dar? Sve što je moje je i njegovo.

Crte lica White Panthera naglo omekšaše kada je ugledao tugu u djedovim očima. Naposljetku mu se

usne razvukoše u osmijeh.

— Reći ću Black Kettleu da si došao. Ti čekaj!

— Što se događa? — upitao sam djeda kad smo ostali sami.

— Ni ja ne znam — primijeti ona sliježući ramenima. — Nikada ne bih pomislio da će mudri Black Kettle dopustiti divljem ratniku da govori u ime svih Čejena.

— Tko je Black Kettle?

— Budeš li imao sreće, sinko, jednoga ćeš dana upoznati čovjeka velikog i značajnog kakav je Black Kettle, poglavica južnih Čejena. Nikada ne bih pomislio da će doći ovamo na sjever. Južni Čejeni obično love bizone na jugu u blizini rijeke Republican. Čuo sam, doduše, da su ljudi dolje u Koloradu ustali protiv Čejena i Arapahoa, ali jamačno su podivljali kad su prognali Black Kettlea čak ovamo.

— Jesu li divlji poput Siouxa? Antelope Foot kaže da su Siouxi najvatreniji borci među Indijancima.

— Ni Čejeni nisu ništa blaži — izjavi djed ozbiljno. — Iskreno se nadam da nećeš nikada imati prilike uvjeriti se koliko su divlji i žestoki borci.

Nekoliko minuta je prošlo prije no što se pojavio White Panther u pratnji visokog Čejena odjevena u kožnu košulju i hlače. Na džepu košulje blistala je srebrna medalja Sjedinjenih Američkih Država.

— Black Kettle, stari prijatelju i veliki poglavico, sretni smo što te možemo pozdraviti, ali srce mi je tužno zbog loših vijesti — izjavi djed.

— Dobro je podijeliti tugu s mojim narodom, bijeli lovče, jer će naša tuga preplaviti obale rijeke i potopiti i vas — prihvati poglavica.

— Imáš pravo, Black Kettle — reče djed, skoči s kola i pođe mu u susret. — Doveo sam moga unuka, Johnnyja.

— Oči su mu sjajne i bistre — primijeti Black Kettle. — Na licu mu se zrcali hrabrost. Ima li snage da vidi što će se dogoditi s našom zemljom?

— Johnny, dodi ovamo — pozove me djed. — On je jedini sin moje kćerke i moj jedini unuk. Rodio se i donedavno rastao na Istoku, ali ima dušu borca Čejena. Obožava planine, a u dolinu bizona kroči meko, poštujući zakone prirode.

— Priđi bliže, sine zvijezda — reče Black Kettle dubokim glasom. — Sjaj što blista u tvojim očima je nebeski.

Veliki poglavica položi ruke na moja ramena i opipa im čvrstoću. Ruke su mu bile teške, te mi se činilo da ću pasti, ali su koljena izdržala teret. Smiješak preleti licem poglavice.

— Gdje ti je otac, sine zvijezda? — upita.

— Mrtav je.

— Kako je umro? — umiješa sa White Panther.

— Bio je vojnik — rekao sam ponosno. — Poveo je svoje ljude u bitku, al su ga odmetnici ubili.

— Ubijen je u ratu na Istoku — objasni moj djed.

— I moj je otac umro u borbi — reče White Panther. — Nema uzvišenije smrti.

— Ja bih radije da je moj živ — rekao sam s uzdahom.

— To je glas sina — reče Black Kettle, dohvati moju ruku i snažno je stisne. — S vremenom ćeš steći mudrost, sine zvijezda.

Ostavili smo im mnogo noževa, metaka i praha toga poslijepodneva. Od njih smo uzeli veoma malo. Djeci je djed dao slatkiše, ženama brašno i slaninu.

Prije no što smo napustili logor Čejena vidjeli smo još jednom Blacka Kettlea. Uzeo me za ruku i poveo u svoj šator ispred kojega je bila

obješena velika američka zastava.

— Dao mi ju je veliki bijeli otac — s ponosom je rekao Black Kettle, zamijetivši moj pogled. — Rekao je da puška neće više zapucati u Čejene koji budu stajali iza ove zastave.

Prije no što sam ušao u šator zadržao me White Panther.

— Čejene bi zamijenile ovu tkaninu, bijeli dječake, za dvadeset novih pušaka. Puškama mogu vjerovati, a riječ velikog bijelog poglavice nalik je na ljetni povjetarac. Puše samo dok ne dođe zima. Ipak, ovo se tebe ne tiče. Pođi da čuješ što ti ima reći Black Kettle.

U prisutnosti velikog poglavice osjetio sam se nemoćan i sitan. Osvrnuo sam se, ali djeda nije bilo. Morao sam se s poglavicom suočiti sam.

Sine zvijezda — obrati mi se poglavica. — Dat ću ti nešto da ponesiš na putu u život. U prvom redu to je ovaj nož koji sam nosio sa sobom u borbama mnogo puta. Star je izlizan, ali mu oštrica ima snagu, moć i hrabrost. Drugo je ono što vidim u tvojim očima. Dajem ti savjet da ne vjeruješ riječima koje čuješ, već onome što vidiš. Vjera dolazi iz srca, ne iz jezika.

— U zamjenu vam mogu pokloniti samo nož što mi ga je dao djed. Možete li ga primiti?

— Mudar čovjek uzvraća dar darom. Ako na dar ne odgovoriš, ostaješ dužan, zato primam tvoj dar.

Te sam noći djeda pitao zašto Čejeni izgledaju tako umorni, bezvoljni, kao da im nije stalo do života.

— Vide svoju smrt ispisanu u vjetru — objasnio mi je on. — Kažu da će bijeli čovjek ponovo doći i sa svojim hordama preplaviti doline bizona. Nadam se da se to neće dogoditi tako brzo, jer ne bih htio to doživjeti. Tako osjeća i Black Kettle.

— Ipak, borit će se, barem White Panther.

— Black Kettle zna ono što White Panther tek treba da nauči. Nema pobjede nad bijelim čovjekom. Sve što im preostaje jest pokušaj da se nagode. Ili će prihvatiti mir kakav im bijelci nude ili će naši ratnici poubijati sve njih.

— Sto će oni odabrati?

— Smrt. To pokazuje pjev Čejena. Ništa nije vječno, osim zemlje i neba.

— Hoće li Indijanci zaista nestati?

— Koliko si ih vidio u Pennsylvaniji? — odgovorio mi je djed pitanjem. — I ondje su nekoć živjeli. Većina država nosi ime izvedeno iz indijanskih riječi.

— Može li se tu što promijeniti? Zar ne možemo ništa uraditi?

— Ne, sinko — umorno će djed. — Možemo samo čekati, promatrati i žaliti, poput Čejena.

— I umrijeti? — upitao sam sa strepnjom.

— Da, sine — namršti se djed. — I umrijeti.

VII

Moje putovanje u svijet Arapahoa i Čejena nalikovalo je na putovanje u drugi svijet. Ipak sam naušio mnogo toga o Indijancima i osjetio kako se i sâm mijenjam.

Ma koliko da sam bio zadovoljan na putu, bio sam sretan kada smo se vratili u Laramie. Majka se pretvarala da joj nisam nedostajao, ali su joj u očima zablistale suze kad sam joj predao torbicu od jelenje kože. Te noći se ponovo našla uz uzglavlje moga kreveta. Pomilovala me po glavi.

— Drago mi je što sam ponovo kod kuće, majko.

— Nisam te htjela probuditi, Johnny — rekla je ona nježno.

Nedostajali su mi tvoji poljupci prije spavanja.

— Zar si znao? — zapanjila se. — Kako?

— Jesam. Ja sve moram znati. Ja sam muškarac — dodao sam s ponosom.

— Nisam to htjela priznati, dušo — rekla je tiho. — Zapazila sam promjenu na tebi kad si se vratio s djedom. U očima ti se zrcala hrabrost i izazov. Više nisi dječak.

— Možda izvana. Iznutra još jesam dječak. U protivnom mi ne bi bila toliko potrebna.

— To je samo djelomično istina. Uvijek ćeš jednim dijelom pripadati meni i kraju odakle si došao, ali Zapad je već utisnuo svoj pečat na tebi.

— Što da radim s onim dijelom sebe koji želi i dalje biti dječak?

— Zadrži ga što dulje možeš, zbog sebe i mene. Ali budi čovjek kakav jesi. Ne smiješ biti manje od onoga što možeš biti.

— A ti?

— Ja ću biti zadovoljna u pozadini. Majke moraju tako, osobito ovdje na Zapadu, a ja sam, upamti, ovdje rođena. Nijedna se majka ne može usporediti s izazovom planina i rijeka ovoga kraja.

Poslije te noći majka nikada više nije došla k meni prije spavanja, a ja više nikada nisam osjetio takvu toplinu i sigurnost kao te noći. Krenuo sam tada svojim putem u život, ali uvijek zadržavši, doduše, u svome srcu mjesto za majku.

Došlo je ljeto i djed me jednoga poslijepodneva načas prekinuo u učenju.

— Uskoro ćeš navršiti dvanaest godina, a nisi bio u lovu na bizone. Bi li želio poći na lovišta Siouxa?

— Dakako — radosno mi oči zablistашe. — Misliš li da sam dovoljno velik da pucam iz tvoje puške?

— Dovoljno si velik za sve što želiš uraditi — rekao je djed mudro.

— U lovu nije važna veličina mu-

škog ramena, već srca, a ti imaš srce poput planine.

Rano idućeg jutra krenuli smo u lov zajedno s trojicom poručnika iz vojnog štaba. U logoru Siouxa dočekali su nas War Cloud, Swift Deer i Painted Bow. Na moje veselje, s njima je bio i Antelope Foot.

Oko podneva War Cloud i Swift Deer napustili su grupu i pošli u izvidanje. Poručnici i Painted Bow su ostali s djedom, a Antelope Foot i ja smo jahali straga.

— Jesi li vidio krdo? — upitao sam znatiželjno prijatelja.

— Ubili smo mnogo bizona iz ovog stada — rekao je on. Ja sam ubio dvojicu nedaleko odavde. Uskoro ćeš i ti ubiti bizona, brate. Pripazi samo da pucaš ispod lopatice. Nije dobro gadati u rep ili sredinu. Bizon može podivljati s metkom ili strelicom u tijelu. Moraš ga ubiti s najviše dva metka, odmah.

— Jesi li se ti bojao pucati?

— Nisam, Johnny. Siouxi se nikad ne boje smrti. Moraš to razumjeti — zaustavio je konja i pogledao me ozbiljno. — Postoji vrijeme za život i smrt, a duhovi kažu kada što mora biti. Siouxi to razumiju. I ti ćeš, s vremenom.

— Ali ja nisam Sioux. Bojim se.

— U tvojim očima nema straha, moj prijatelju! Ubit ćeš mnogo bizona. Nećeš pokleknuti. Eno Swift Deer daje znak. Pronašao je bizone. Hajdemo! — rekao je podbovši svojga mustanga.

— Siouxi će natjerati stado prema nama — objašnjavao je djed poručnicima, bacajući pogled na mene i Antelopea Foota — a mi ćemo pucati. Antelope Foot, tvoj je otac dopustio da ostaneš s Johnnyjem. Vas dvojica možete pucati tek poslije poručnika. Lov je organiziran radi njih, a ne vas. To upamtite. Onoga časa kada oni promaše, vi imate priliku. I još nešto upamtite.

Koža pripada onome tko ubije bizona, a meso Siouxima. Sretno!

Djed je odjahao, a ja sam upitao Antelopea Foota čemu ta podjela.

— Bijelci love na zemlji Siouxa i dogovor je da meso ostaje Siouxima.

— Zar je to sve?

— Vojnici su Waru Cloudu dali pet novih pušaka za dozvolu da love.

— Bit će bolje da nešto pogode u tom slučaju.

Prije no što je moj prijatelj mogao odgovoriti, zatresla se zemlja od snažnog topota bizona. Jednim sam okom motrio stado, a drugim poručnike.

Zapucali su istovremeno i jedan je bizon zateturio. Zapucali su ponovo, ali ja se više nisam obazirao. Uperio sam pušku u velikog bizona koji je krenuo na mene.

Naciljao sam točno ispod lijeve plečke, ali sam čekao da mi pride bliže. Opalio sam kad mi je prišao na desetak metara i mirno promatrao kako pada.

Toga smo dana ubili četiri bizona. Antelope i ja smo ubili tri, a poručnici četvrtog. Djed i ostali nisu pucali.

— Ubio si svoga prvog bizona, brate — rekao je Antelope Foot kada smo se rastajali. — Time si postao pravi ratnik i pravi brat. Lovit ćemo još mnogo puta, Johnny.

— Da, nadam se da ćemo zajedno doživjeti još mnogo ovakvih trenutaka — rekao sam zadovoljno stežući svoj prvi trofej, bizonsku kožu.

— Nije mala stvar pogoditi onakvog bizona — govorio mi je djed poslije. — Da si promašio, bizon bi te sravnio sa zemljom.

— Bojao sam se, ali Antelope Foot me bodrio i nisam smio pokazati strah.

Od kože je napravljen moj novi kaput.

— Tako — govorila je majka zadovoljno. — Kada podeš ove zime u lov s Antelopeom Footom, neću morati brinuti za tvoje zdravlje.

— Uvijek ćeš brinuti — rekao sam — i meni ćeš uvijek nedostajati kad ne budem kraj tebe.

— Otac bi bio ponosan na tebe, Johnny.

— Žao mi je što nije s nama — rekao sam. — Što bi željela da budem, majko? — upitao sam je iznenada. — Trgovac i traper poput djeda? Oficir kao otac? Izviđač ili rudar?

— Ništa od svega toga — rekla je tajanstveno. — Nećemo sada o tome. Još je rano. Za nekoliko ćeš godina znati.

Pitao sam se zašto govori u zagovjetkama.

VIII

U rujnu sam skoro svako poslijepodne provodio s Antelopeom Footom, pomažući mu u računanju. Zauzvrat, on je mene naučio sve o rijekama i potocima.

Jednoga je dana prestao dolaziti. Najprije sam pomislio da su Siouxi krenuli u lov, ali sam se sjetio da mi je obećao da će i mene povesti sa sobom, pa sam bio zbunjen.

Poslije tri dana osedlao sam konja i zaputio se u logor Siouxa. Često sam onamo odlazio s Antelopeom Footom ili djedom, ali sam ovoga puta prvi put pošao sam. Siouxi su me promatrali neprijateljski i ja sam osjetio hladnoću. Gotovo sam poželio vratiti se, ali sam bio zabrinut za prijatelja i odlučio ne uzmaknuti. Vezao sam mustanga za drvo i ušao u logor. Pogledom sam tražio Antelopea Foota, ali uzalud.

— Zašto dolaziš ovamo, bijeli dječake? — upita me mladi Snake Nose i prepriječ mi put. — Nisi poželjan u ovom logoru.

– Tražim svoga prijatelja.
 – Ako te bude želio naći, on zna gdje si.
 – Možda sam mu potreban. Jedan drugome pomažemo.
 – Napusti ovo mjesto. On te više ne treba.
 – Moram ga vidjeti – krenuo sam naprijed.
 – Zar nemaš očiju? – srdito će Indijanac. – Zar ne vidiš da u logoru vlada žalost? Zar ne shvaćaš da bijelci nisu poželjni ovdje?
 – Što se dogodilo? – upitao sam sa strepnjom. – Moram znati.
 – Reći ću ti samo ovo! Ako se ne okreneš i smjesta ne odjašeš, u kući bijeloga lovca također će večeras vladati žalost, jer će tvoj skalp ostati na mome koplju.
 – Ako me želiš ubiti, uradi to – rekao sam mirno. – Ako je došao čas da umrem, neka tako i bude.
 U očima Snakea Nosea zapazio sam izražaj zaprepaštenja.
 – Tome me je podučio moj prijatelj – rekao sam. – Antelope Foot i ja dijelili smo mnogo toga, isuviše toga nas vezuje da bih samo tako otišao.
 – On ne želi nikoga vidjeti – namršti se Snake Nose. – Vрати se kući.
 – Njega želim vidjeti – čuo se jasan glas Antelopea Foota iza naših leđa. – On dolazi u miru. Ne zna što se dogodilo i ja ću mu reći.
 Snake Nose se bez riječi makne u stranu. Zapazio sam da se moj prijatelj veoma promijenio. Oči su mu bile tužne, a lice blijedo.
 – Što se dogodilo? Jesi li bolestan?
 – Srce me boli. Dodi sa mnom u šator moga oca. Moramo razgovarati.

Čim sam ušao u šator, shvatio sam što se dogodilo. Na ležaju, prekrivenu vezenim pokrivačem, bilo je ispruženo tijelo Painteda Bowa.

Tri rane bile su vidljive na grudima mrtvoga ratnika i ja sam s naporom zadržavao suze.

– Painted Bow i War Cloud lovili su bizone kada su naletjeli na karavanu bijelih ljudi. Ubili su ga, a isto tako i Wara Clouda. Dolina je sada obojena krvlju. Little Deer, Dancing Willow, Two Horn – svi su mrtvi. Mnogo je bijelaca također stradalo – objašnjavao je Antelope Foot.

– Jesu li Siouxi napali karavanu? – upitao sam.

– Bijelci su ušli na naša lovišta – srdito će mladić. – Ubili su naše ljude, a mi smo pobili njih.

– I žene i djecu?

– Sve.

– Doći će vojska.

– Nema vojnika! U tvrđavi su samo djeca i starci.

– Hoćete li sada napasti tvrđavu? Nastaviti ubijati bijelce?

– Ima onih koji to žele – odvrati Antelope Foot. – Na primjer Snake Nose koji bi te najradije odmah probo. Ali ubojice moga oca su kažnjene. Rata neće biti.

– Drago mi je to čuti – rekao sam umiren. – Suosjećam duboko s tobom, ali te previše volim da bih želio rat među nama. I ja sam izgubio oca i znam koliko ti je teško.

– Tvoje srce uvijek vidim u tvojim očima, Johnny. Ti si više nalik na Siouxe nego na bijelce. Tebe razumijem i volim, ali ne shvaćam tvoje ljude.

– Moga djeda poznajete duže od mene...

– Nisam mislio na njega, već na bijelce. Upadaju u naš kraj u kome smo oduvijek lovili. Velike karavane gramzljivih bijelaca ulaze u doline bizona, mute bistre rijeke, ubijaju naša stada. To nisu ljudi, već zvijeri s oružjem u rukama. Ubijaju životinje radi kože, a meso, koje bi zimi bilo našoj djeci dragocjena hrana, ostavljaju da trune na suncu.

Ubijaju naše ljude samo zato što imaju crvenu kožu. Ljudsko biće sa srcem ne može raditi takve stvari.

— Ni ja to ne razumijem — mrmljao sam očajno. — Pohlepa je u mome kraju sastavni dio života, ali mene su odgojili da su čast i poštenje, hrabrost i ljubav jedine prave vrijednosti života. Posve sam zbunjen ovim što se događa.

— Hoće li se bijeli ljudi promijeniti? — upita moj prijatelj. — Hoće li zaboraviti svoju glad za tuđom zemljom i ostaviti nas, Siouxe, na miru?

— Sumnjam. Mogu li se Siouxi promijeniti?

— Onda više ne bi bili Siouxi. Otac mi je jednom rekao da Sioux mora biti nalik na planinu, a planina je čvrsta i postojana zauvijek. Pripada zemlji i njezin je dio. Siouxi također.

— Što ćeš uraditi? Hoćeš li se vratiti u školu?

— Neću. Sada sam ratnik i zauzet ću očevo mjesto u vijeću poglavica.

— Hoću li te ponovo vidjeti?

— Hoćeš, mi smo braća, Johnny, a ti još moraš mnogo toga naučiti. Zajedno ćemo loviti u planinama, ali ne uskoro. Hoćeš li ispratiti moga oca na vječni počinak?

— Neću li tvoju braću podsjetiti na bijelce koji su ubili Painteda Bow-a?

— Podsjetit ćeš ih samo da svi bijelci nisu zvijeri.

— A Jim Howard? Smije li on doći?

— On je bio brat mome ocu. Podi po njega. Pokopat ćemo oca čim sunce zađe za planine.

Kada sam djedu saopćio što se dogodilo, tužno je rekao:

— Predugo živim. Svi prijatelji iz moje mladosti pobijeni su, a Painted Bow je bio jedan od posljednjih velikih indijanskih ratnika. Mladi su puni mržnje i spremni za sukob.

— Hoćeš li poći sa mnom na pogreb?

— Hoću, Johnny. Antelope Foot ti je ukazao veliku čast, sine. Moraš dostojanstveno primiti sve što se dogodi.

— Trebamo li štogod ponijeti?

— Odnijet ćemo Paintedu Bowu poklon za putovanje u svijet iznad zvijezda. Pušku za bizone — reče djed i skine s police novu pušku. — Ova je najbolja koju imamo.

Hodao sam uz Antelopea Fotta dok je nosio tijelo svoga oca prema posljednjem počivalištu u planinama. Painted Bow je bio snažan čovjek, a njegov sin ne mnogo jači od mene, ali ga je nosio kao da nosi dijete.

Siouxi ne pokopavaju svoje mrtve. Polazu ih na visoke drvene okvire umotane u pokrivače. Kraj njega polazu njegove stvari i svoje darove za njega. Pripadnici plemena su prolazili pokraj mrtvoga poglavice ostavljajući darove sa strane. Zamijetio sam da su nas Siouxi počeli drukčije gledati kada je djed uz tijelo pokojnika položio sjajnu novu pušku.

Suze su mi grunule na oči kada je Antelope Foot položio kraj oca dragocjen luk obojen duginim bojama. Zatim su Siouxi zapjevali tužan pjev, posljednji pozdrav pokojniku.

Vjetar je šaputao među granama, a nebo postajalo sve tamnije. Sunce je posve iščezlo iza planine.

— Antelope Foot, ne umijem pjevati vašu pjesmu žalosti, ali želim nešto kazati. Painted Bow mi je bio poput oca. Nije bježao od opasnosti, volio je život, ali nije se plašio smrti. Veoma će mi nedostajati — rekao sam kada su se Siouxi povukli, a djed, on i ja ostali sami.

— Bi li noćas šetao sa mnom, Johnny? — upitao je Antelope Foot.

— Uradit ću sve što želiš.

— Onda podi sa mnom.

Sjedili smo jedan pokraj drugoga

i promatrali dolinu na koju je padao mrak. Nismo se micali.

— Što si radio kada ti je otac poginuo?

— Plakao — rekao sam mu iskreno. — Borio sam se protiv suza, ali bez uspjeha. Kako Siouxi tuguju?

— Plaču, ali u sebi — pokaže Antelope na grudi.

Ponovo smo zašutjeli, a zatim pričali o zajedničkim doživljajima. Šutnja i razgovor smjenjivali su se tijekom noći.

— Johnny — rekao je Antelope Foot na rastanku u samo praskozorje. — Osjećam da si mi brat kao i onaj kome je moj otac dao život. Znaj, uvijek ćemo biti jedno, čak ako se dogodi da vjetar izbriše sve što znamo. Vjetar može promijeniti čovjeka na mnoge načine, ali u njegovom srcu uvijek mora ostati mjesto za braću.

— Da. Tako će uvijek biti s nama — rekao sam svečano, zaželejvši u sebi da nam vjetrovi dopuste barem još nekoliko godina bezbrižne mladosti.

IX

Vjetrovi su nam bili skloni. Ljeta su se smjenjivala, a oblaci rata, kojih smo se bojali, ostajali su na istočnom obzorju. Kasno proljeće 1865. godine zateklo nas je obojicu snažne i zadovoljne.

Antelope Foot i ja lovili smo mnogo puta u planinama. Ponekad smo odlazili na rijeku Platte u ribolov ili na plivanje.

U lipnju je nastupila promjena. Vratio sam se iz lova i zatekao majku kako priprema papirnate ukrase.

— Što radiš? Ima li netko rođen dan?

— Zar nisi čuo? — iznenadi se ona. — Rat je završen. Južnjaci su se predali. Sačuvano je jedinstvo države i tvoj otac nije poginuo uzalud.

— Drago mi je. Želio bih da možemo živjeti bez ratova.

— Večeras nemoj o tome — upozorila me majka. — Pukovnik priprema proslavu, a vojnici baš ne vole život bez rata.

— Antelope Foot i djed smatraju da će doći do rata sa Siouxima kada se vojnici vrate u tvrđavu.

— Previše vremena provodiš s Indijancima — primijeti majka zabrinuto. — Slušaj malo vojnike na proslavi. Oni će ti reći više o budućnosti Zapada nego stotinu Siouxa.

— Možda — rekao sam namršteno.

Te smo večeri svi odjenuli najsvečaniju odjeću radi proslave. U tamnom odijelu, zaglađene kose, s novom pamučnom košuljom, mogao sam krenuti na prijem.

— Zašto ne pozoveš Pamelu Ashworth na ples? — upita me majka pokazujući mi ljepoticu što je stajala uz svoje roditelje.

— Ona je za glavu viša od mene — promrmljao sam s uzdahom.

Ipak sam je poslušao i poveo Pamelu, kćerku kapetana Anshwortha, na plesni podij. Nespretno smo pokušavali plesati. Nagazila mi je nogu tako snažno da sam pomislio da više nikad neću zaplesati.

Oficiri su veći dio večeri razgovarali s djedom ispijajući punč. Nazdravljali su generalu Grantu, predsjedniku Johnsonu, vojsci, jedan drugome, čak Indijancima.

— Konačno ćemo ovdje dobiti nekoliko dobrih vojnika — primijeti kapetan Ashworth. — Vjerujem da vlada više neće okolišati s Indijancima, već će zauzeti mnogo oštriji stav, na primjer s plemenom Arapaho u Koloradu.

— Siouxi nisu Arapahi, kapetane — podsjetio ga je djed. — Ako se naša vojska s njima zarati, Siouxi i Čejeni će pružiti snažan otpor i na kraju neće biti pobjednika.

— Vi ste nepopravljivi romanti-

čar, Howarde – primijeti kapetan.
– Indijancima je odzvonilo. Kad nestane bizona, izumrijet će i oni. Sjedinjenim Američkim Državama potreban je njihov prostor za širenje. Napredak zahtijeva promjene.

– Ne bih dao ni novčića za taj vaš napredak – odvrati Jim Howard oštro. – Previše sam prijatelja pokopao u ovim planinama da bih želio vidjeti tvornice i željeznicu na njima.

– Vremena se mijenjaju – pridruži im se i pukovnik. – Ali još uvijek imamo mirovne sporazume s Indijancima. Budu li ih se pridržavali, vojska će ih ostaviti na miru.

Moj se djed nasmije i povede me prema drugoj strani prostorije.

– Čuješ li sinko? – upita me, gorko se nasmiješivši. – Otkud sad ovo? Vojska se nije držala ni jednog mirovnog ugovora, koliko se ja sjećam.

Napustio sam zabavu kradom i zaputio se u dućan. Ispred kuće me je čekao Antelope Foot.

– Čuo sam da je rat na Istoku okončan. Što to znači za nas, Johnny?

– Nisam siguran. Pukovnik kaže da će se vojska držati mirovnih ugovora, ali se moj djed nasmijao na to. Jedno je sigurno, vojska od dvjesto tisuća ljudi nema se više s kime boriti, a to nije dobro.

– Nisam čuo za takav broj – prizna Antelope Foot.

– U jednom konjičkom puku ima oko pet stotina ljudi – objasnio sam mu. – A vojska ove države ima više od četiri stotine takvih pukova.

– Četiri stotine? – upita on. – To znači da će bijeli vojnici nasrnuti kao bizoni. Ako Siouxi ubiju trojicu, deset novih zauzet će njihovo mjesto, tako da im Siouxi neće moći odoljeti.

– Siouxi moraju čuvati mir. Razgovaraj sa svojim vijećem.

– U vijeću je moj glas slabašan – reče on utučeno. – A u ušima mi odzvanjanju i očeve riječi. Siouxi moraju biti poput stijene. A ona se ne miče. Bit će onako kako mora biti. Vojnici će napasti poput gladnih vukova.

– I što će biti s nama?

– Za mene je lako. Ja sam Sioux. Borit ću se do smrti. Ti ćeš se suočiti s velikom kušnjom. Da li pristupiti Siouxima, kojima si bliži dušom, ili ostati sa svojim ljudima među kojima si rođen.

– Ne znam što da radim – rekao sam zdvojno. – Sanjao sam da ću postati vojnik, ali ako to uistinu postanem, morat ću se boriti protiv Indijanaca. A ne mogu ratovati protiv ljudi koje razumijem bolje od svojih.

– Vidim tugu u tvojim očima, brate moj. No vjetrovi rata još nisu zapuhali našim krajem. Bi li noćas odjahao sa mnom u planine?

– Noćas? Nikada nismo noću jahali onamo. Povjeravaš li ti meni svoj život, Antelope Foot?

– Moj brate, ja tvoje srce držim u svome. Vjerujem ti kao što nijednom živom čovjeku ne vjerujem. Poći ćemo u lov na medvjeda i upoznati još bolje jedan drugoga i zemlju u kojoj živimo.

– Nisam tako snažan kao ti, ali ako imaš u mene povjerenja, poći ću s tobom. Dopusti samo da ostavim djedu i majci poruku.

X

Lovili smo tri dana, ali smo ulovili samo zečeve za jelo. Na kraju trećeg dana zapazili smo tragove jelena i pošli za njima.

– Umorio sam se od zečeva, Antelope Foot – rekao sam. – Ubijmo jelena da možemo napraviti gozbu.

– Jelen nije pravi ispit za lovce – namršti se on. – Nadao sam se medvjedu... ili pumi...

Nedugo zatim derali smo kožu

sa dva jelena i pripremili vatru. Iskopali smo i divlji luk i ispekli ga uz meso da večera bude bolja.

Kada je sunce zašlo, navukli smo pokrivače i ispružili se kraj vatre. Nepojedeno meso stavili smo na sklepanu skelu da ne privuče životinje.

Već sam bio gotovo utonuo u san kada sam začuo čudan zvuk. Snažniji od rezanja, a slabiji od rikanja. Uspravio sam se, ali je Antelope Foot već bio na nogama.

Poletio je da zgrabi pušku, ali je nešto bljesnulo na mjesecini i on se povukao. Zgrabio sam pištolj koji sam ponio iz dućana i ustao.

— Johnny — zastenje Antelope Foot. — Puma!

Životinja je režala, kružeći oko vatre. Vidio sam samo sjenu, nagonski osjetivši da se puma penje na stablo iznad nas.

— Johnny, stablo — krikne Antelope Foot mahnuvši nožem nalijevo.

Puma je srdito režala, spremajući se na skok. U djeliću sekunde nanišanio sam i ispali tri metka. Dva su pogodila životinju sprijeda, ali je nisu zaustavila. Bacila se na mene. Grudi mi zapara snažna bol dok mi je zarivala pandže u njih.

— Antelope Foot! — kriknuo sam, osjećajući kako od bola gubim svijest.

Trenutak zatim obavila me tama. Kad sam se probudio, ugledao sam svoga prijatelja kako mi vodom prska lice. Bio je zabrinut. Pokušao sam ustati. Tek tada sam opazio da mi je košulja natopljena krvlju. Puma me teško ozlijedila.

— Ne govori — rekao mi je prijatelj. — Krvariš mnogo, ali ću te izliječiti.

Mutnim sam se očima obazreo oko sebe i opazio nepomično tijelo životinje nedaleko od vatre.

— Ti si je ubio?

— Ne, nego ti, Johnny. Iz pištolja. Ranila te umirući.

Spretno je odrezao komad košulje, navlažio ga i stavio na moju ranu iz koje je još tekla krv.

— Ostat će ti priličan ožijak za sjećanje na ovu noć — promrmlja pritiskajući snažnu vlažnu tkaninu na ranu. Morat ću ponovo isprati ranu i zašiti je — mrmljao je. — Ne boj se, brate...

Više ga nisam čuo. Ponovo sam utonuo u nesvjesticu.

Kad sam se idućeg jutra probudio, ležao sam na pokrivaču, a rana na grudima bila je očišćena i zašivena. U glavi mi je još bilo mutno, ali u očima moga prijatelja više nije bilo straha i zabrinutosti za moj život kao prethodne noći.

— Spasio si mi život — promrmljao sam. — Iskrvario bih da nije bilo tebe.

— Ti si spasio moj, Johnny — usprotivi se on. — Puma bi me usmrtila da je nisi ubio. Imao sam samo nož.

— Onda smo jednaki. Što ćemo sada?

— Ti ništa. Ja ću te njegovati dok ne ozdraviš. Još tri, a možda i četiri dana nećeš moći jahati.

Prošla su dva dana i ja sam se osjećao znatno bolje. Antelope Foot je obradio jelenje kože, puminu takođe, izradivši od nje kaput. Uoči povratka u Laramie odvojio je pumine pandže.

— Tražio sam ime za tebe, bijeli brate — reče, držeći u ruci pandže. — Lovio si ih i trgovao, ali tek sada možeš dobiti pravo ime ratnika. Pumina Pandža! Za mene ćeš odsad biti Pumina pandža. Od pandža ću ti napraviti ogrlicu.

— Napravi dvije — rekao sam. — Podijeli ih na dvoje tako da će nas pandže zauvijek vezati kao i ovaj doživljaj. Ma što radili i ma gdje bili, uvijek ćemo biti vezani jedan za drugoga.

— Dobro — složi se on. — Napustili smo tvrđavu kao mladići, a

vraćamo se kao muškarci. Od danas smo muškarci i braća. Pumina smrt neraskidivo nas veže. Noć puna opasnosti veže nas snažnije od ogrlica.

XI

Kada smo stigli do tvrđave, Antelope Foot zaustavi svoga konja.

— Pumina Pandžo, brate moj, sada te ostavljam. Vidjet ćemo se kad ti rana posve zacijeli.

Tiho sam otvorio vrata, nastojeći da se neprimijećeno uvučem u kuću. No djed mi pohita ususret sa smiješkom u očima.

— Sinko, očekivali smo tvoj povratak ranije — pažljivo me promatrao. — Izgledaš bolestan.

— Pričat ću ti sutra. Bio je to velik doživljaj — promrmljao sam.

— Pomoći ću ti do kreveta — progunda on zabrinuto.

— Ne treba — bunio sam se i pošao nesigurno naprijed.

Jim Howard me zgrabi svojim snažnim rukama i ponese prema pripremljenom ležaju. Pogled mu zapne na puminim pandžama.

— Ubio sam pumu, djede — odgovorio sam na neizgovoreno pitanje, a njegove oči zasjaju.

— To je izuzetan uspjeh, jer puma spada u red najlukavijih i najopasnijih životinja. Ali što je to? Ti si ranjen! — uzvikne pokazavši na zavoj oko mojih grudi.

— Sada je rana već zacijelila — rekao sam s isprikom. — Nemoj kazati majci!

Ali već je bilo kasno. Majka se pojavila na vratima i pogled joj je smjesta zapeo za ranu.

— Ne plači, ženo — ukori je djed — podi radije po liječnika. Dok on dode, ja ću skinuti zavoje.

Na trenutak sam popustio i naslonio glavu na djedovo rame, onako kako sam se znao naslanjati na oca dok sam bio mali. Osjećaj sigurnosti i zaštite ispuni me zado-

voljstvom i nekom tihom srećom. Nikad nisam bio bliži svome djedu. Uto je ušla majka s liječnikom. Zadovoljno se nasmiješila ugledavši nas dvojicu.

Liječnik nije imao primjedbi na obradu rane koju je izveo Antelope Foot. Štoviše, pohvalio je mladog Indijanca, a meni preporučio sunačnje i odmor.

Kad sam se idućeg jutra našao u dućanu, spoznao sam da sam preko noći postao slavan. Djed je pričao svima bijelcima o mome doživljaju, a Siouxe je o njemu obavijestio Antelope Foot.

— Kažu da samo dobri duhovi mogu spasiti čovjeka kome prijeti puma — rekao je Sioux Beaver Belt kad je došao po metke. — U velikoj si milosti bogova, Pumina Pandža.

Djed je slavio moju hrabrost cijelog tjedna. Tko god bi navratio u dućan, dobio bi viski.

No s majkom je bilo obrnuto. Što se više pričalo o mojoj pustolovini, ona je bila sve manje sretna. Kad sam se jednog poslijepodneva vratio s ribarenja na rijeci, pozvala me u svoju sobu.

— Johnny, želim s tobom govoriti — rekla je ozbiljno. — Rođen si kao John WHITLOCK! To je ime tvoga oca i veoma je cijenjeno. Novo ime Pumina Pandža je prava besmislica. Sve više nalikuješ na svoga djeda — završila je nezadovoljno.

— I što je u tome loše? Što djedu nedostaje!

— Živimo u drugom vremenu, ali sada nije 1855, već 1865. godina. Djed sam sebe zavarava, ali ni on više ne može biti divljak s planine. Mora biti mali trgovac u tvrđavi u ovoj pustari.

— Nikada nisi ovako govorila. Djed nam je pružio utočište, a meni je bio poput oca. Volim ga, a volim i njegov svijet. Od njega sam naučio više o ljudskoj hrabrosti i poštenju no što bih mogao naučiti u stotinu

škola bake Whitlock tamo u Pennsylvaniji.

— U životu nisu važni samo hrabrost i čast — izjavi majka kruto. — Postoji i posao. Ti čitaš i računaš, ali se moraš naučiti ponašati u pristojnom društvu.

— Zašto? Čemu to služi? Zar je važno umijem li koristiti pribor za jelo ispravno?

— Važno je. Tvoja baka neće uvijek biti živa. Ostavit će ti znatnu svotu novaca, a nešto sam i ja zaštedjela. Ove te jeseni namjeravam poslati baki. Kod nje ćeš naučiti ono što treba da znaš.

— Neću ići! — rekao sam srdito.

— Nipošto neću!

— Slušaj me, Johnhy — reče majka blago. — Postao si gotovo odrastao mladić i ne možeš se neprekidno ponašati poput divljeg Indijanca.

— Taj život razumijem i volim, majko. Želim živjeti poput njih — ponovio sam tvrdoglavo.

— Johnny, tvoj je djed čovjek koji živi u prošlosti. On je izgubljen. Nikada se neće uklopiti u budućnost koja dolazi, a ti moraš misliti na svoju budućnost.

— Pokušat ću. Radit ću što bude bolje mogao da savladam znanje iz knjiga. Učit ću sve što kažeš, ali ostajem u Laramieju. Djed je rekao da ovdje mogu ostati onoliko koliko želim, a ja želim ostati ovdje zauvijek. Obožavam ove planine i rijeke, ravnicu i brzace. Možda će se ovdje nešto i promijeniti. Možda će uskoro vjetrovi rata zapuhati u ovom raju, ali dotle želim biti ovdje. Antelope Foot je jedini brat koga imam. Ne znam kako da ti objasnim što osjećam, majko, ali nemoj me tjerati odavde.

— Izgubila sam te, Johnny — promrmlja ona s uzdahom. — Nisam te smjela dovesti ovamo. Bila je to pogreška.

Promatrala me dugo prije no što

me je zagrlila i poljubila. U očima joj se zrcalio poraz. Nisam bio sretan što sam iznevjerio njena očekivanja. Znao sam da sam time izgubio i dio sebe.

XII

Još je jedna godina došla i prošla, a ja sam porastao. Noge su mi bile tako snažne da sam se u trčanju mogao natjecati s vjetrom. U rukovanju oružjem, sabljom, kopljem, nožem u tvrđavi nije mi bilo premca, te sam se mogao mjeriti samo s Antelopeom Footom.

Za proteklu godinu dana pokazao sam ne samo hrabrost već i mudrost i dovrtljivost. Naučio sam se ophoditi sa svim vrstama ljudi. Ljeti sam odlazio u logore Čejena, Siouxa i Arapahoa. Trgovao sam s njima, ništa lošije od djeda.

Prošla je godina dana od završetka rata i mnogo se bijelaca doselilo na Zapad. No oni na planine i rijeke nisu gledali mojim očima, očima ljubavi. Nisu znali za pravu radost življenja u prirodi, već su nastupali neprijateljski, obuzeti pohlepom. Mnogi su Siouxi i Čejeni stradali toga ljeta, uništeni vrtlogom novih promjena što su ih bijelci donijeli sa sobom.

Laramie je rastao. Bizona je bilo sve manje. Čeznuo sam za starim vremenima, ali povratka nije bilo.

U ljetu 1866. zapazio sam ono čega sam se odavno bojao. Dugačke kolone vojnika kretale su se prema tvrđavi Laramie.

S najsuvremenijim puškama i snažnim topovima predstavljali su prijetnju miru. Odavno sam strepio od dolaska vojske, znajući da ona donosi sa sobom nemir, sukob i uništavanje mojih prijatelja Siouxa. Na čelu ove kolone nalazio se stari veteran s Istoka, pukovnik Carrington.

Red Cloud, veliki poglavica Siouxa došao je sa tisuću svojih ljudi u

tvrdavu, a došlo je isto toliko i Če-
jēna. Sakupili su se da čuju pred-
stavnik vlade jer je dolazak sedam
stotina vojnika izazvao pravu uzb-
nu u njihovim redovima.

Vojnici su postali nervozni. Isp-
bavali su novo oružje, a Indijanci su
prvi put za posljednjih desetak go-
dina došli u tvrdavu naoružani do
zuba.

Nitko nije želio rat, a svatko ga je
očekivao. Bio sam zabrinut i, kao i
uvijek kad bih se tako osjećao, po-
tražio sam svoga prijatelja Antelo-
pea Foota. Zatekao sam ga ispred
svoga šatora razapetog u blizini
tvrđave kako čisti novu pušku.

— Spremaš se za borbu?

— Nadam se da neće biti borbe,
Pumina Pandžo — reče on.

— Što će uraditi Red Cloud?

— Red Cloud je kao moj otac. Ka-
že da su Siouxi poput planine. Neće
prodati lovišta bijelome čovjeku.
Imamo sporazum, a ako ga bijeli
čovjek prekrši, borit ćemo se.

— Jesi li vidio vojnike? Jesi li čuo
za nove puške koje pucaju više puta
bez punjenja? — pitao sam zabri-
nuto.

— Puške su poput groma, ali se
Sioux bore poput vjetra. Bijeli čov-
jek neće lako izaći s njima na kraj.

— Ti poznaš Siouxe bolje od me-
ne, ali ja poznajem bijelce — napo-
menem mršteći se. — Oni se ne bo-
re poput vas.

— Ne bore se časno?

— Bore se sa svojim osjećajem za
čast — ispravio sam ga. — Ne trude
se da shvate svog neprijatelja. Ako
se vojniku kaže da puca, on puca.
Ako...

— Ne bore se kao jedan čovjek s
mnogo očiju i ruku. Ubiješ jednoga,
ostaje ih deset, brate moj.

Antelopea Foota nisam poslije
razgovora vidio više dana. Ljudima
pukovnika Carringtona trebale su
nove zalihe i unajmili su mene da

sredim stanje u vojnom skladištu.
Imao sam pune ruke posla tako da
nisam znao što se vani događa.

Kada sam završio sređivanje
skladišta, saznao sam razlog dola-
ska vojnih trupa. Zadatak pukovni-
ka Carringtona je bio da izgradi
cestu kroz dolinu rijeke Powder.
Ova je vijest izazvala žmarce duž
mojih leđa. Siouxi nikada neće do-
pustiti da cesta uništi njihovo po-
sljednje veliko lovište. Cesta duž ri-
jeke Platte nanijela im je već do-
voljno teškoća, uništivši staze bizo-
na i razbijajući velika plemena na
male zaseoke.

— Svanuo je loš dan za nas, Pu-
mina Pandžo — dočekao me Ante-
lope Foot ovoga puta. — Odlazimo
da čekamo oblake rata. Noćas ću
posjetiti svoga oca u brdima. Bi li
pošao sa mnom? Možda će ti duho-
vi dati odgovore na pitanja koje
tražiš.

Šutke sam kimnuo. Odgovore, is-
tina, nisam dobio, ali sam se zato
osjetio smirenijim i snažnijim.

— Ovamo smo jednom došli u lov
na medvjeda — rekao sam idućeg
jutra dok smo ložili vatru. — Mogli
bismo ponovo pokušati. Sada sam
snažniji nego prije, a ti si jak kao
i tvoj otac.

— Lov s tobom je za mene pro-
šlost, brate — odmahnuo je glavom.

— Danas odlazim u borbu protiv
bijeloga poglavice Carringtona, ko-
ji želi izgraditi utvrde na zemlji
Siouxa i otjerati našu divljač.

— Zašto bismo se mi borili jedan
protiv drugoga? Plivali smo preko
rijeke zajedno, lovili bizone, zašio si
mi ranu. Je li moja krv drukčija od
tvoje?

— Tvoje je srce kao moje, ali tvoja
bijela braća to ne vide — odvrati on
ozbiljno. — Zatvaraju oči pred isti-
nom. Vide samo žuti prah i posje-
duju jedino glad za zemljom. Ne po-
štuju tuđe vlasništvo i spremni su
ubiti da se dočepaju zemlje.

– Uništiti će naš svijet.
 – Dolina rijeke Powder je posljednje veliko lovište, utočište Siouxa. Ako ga prepustimo bijelome čovjeku, Siouxi će umrijeti od gladi.

– Ako tebe više ne bude, ja ću se odreći života.

– Nitko ne smije prizivati smrt. Život se mijenja. Žalim za bizonima i prošlošću, za ocem i majkom, ali živjet ću ako tako žele duhovi.

Dok je govorio, taman oblak zastre sunce i mi zadrhtasmo. Trenutak zatim nebom bljesne munja, a potom se prolomi snažna grmljavina.

– Čuješ li, brate? – reče Antelope Foot i približi mi se. – Postoje dvije vrste groma u brdima. Blaga grmljavina prati ljetne kiše, potiče travu na rast i bizone na povratak.

– A drugi?

– Drugi je grom srdžbe i nasilja. Donosi snjegove, smrt starima i glad mladima.

– Kakav je ovo grom? – pitao sam sa strepnjom.

– Donosi ljetne kiše – zastane i doda muklo – ali grom poglavice Carringtona sije srdžbu i nasilje. Siouxi će mu odgovoriti. Čuješ li, Pumina Pandžo? Čuješ li krik moga naroda? To je krik razbješnjela groma. Ubit će mnoge bijelce prije no što se stiša.

– A kad se stiša...

– ... neće više biti Siouxa – završi on, turobno me promatrajući, ali oči su mu blistale ponosnim sjajem. – No, ljudi poput tebe, koji posjeduju hrabrost i čast, reći će onima što dođu da su Siouxi bili dobar narod, nadasve hrabar i pošten. Oni koji ostanu pamtit će časnu propast Siouxa.

Kada sam ga toga dana napustio, znao sam da više nikada nećemo sjediti zajedno. Crta koju nijedan od nas dvojice nikada nije povukao, razdvojila nas je zauvijek.

Za tjedan dana oblaci rata nadvili su se nad dolinom rijeke Powder. Pješadijski puk pukovnika Carringtona gradio je utvrde duž rijeke, a Siouxi su napadali kola sa zalihamma. Borili su se baš onako kako je Antelope Foot opisao – poput vjetra. Vojnici ih nisu vidjeli da dolaze, ali su uvijek bili prisutni. Napadali su male grupa vojnika kad bi dolazile u sječu drva ili po zalihe, a svaki put nakon takvog napada bijelci su se nemilo osvećivali indijanskom narodu.

Svaka nova vijest o krvoproliću bacala me u očaj. Mnogi od vojnika bili su mi prijatelji iz najranijeg djetinjstva provedenog u blizini tvrđave, a neki su oficiri služili zajedno s mojim ocem. S druge sam strane strepio nad životom svoga najdražeg prijatelja, brata Antelopea Foota.

Jedne večeri u prvom tjednu rata djed je došao kući s osmijehom na licu.

– Johnny, sjećaš li se da sam ti pričao o svome starom prijatelju, Jimu Bridgeru? – upita me.

– Dakako, stotinu puta si ga spomenuo.

– On je ovdje u Laramieju – nastavi djed uzbuđeno. – Izviđač je zajedno s Johnom Crandellom i večeras obojica dolaze na večeru. Majka peče meso.

Od susreta s Blackom Kettleom, poglavicom južnih Čejena, nijedan čovjek nije na mene ostavio tako snažan dojam kao Bridger, Carringtonov izviđač. Bio je to čovjek visok i snažan, lica ogrubjela od boravka u prirodi. Iako je zašao u šezdesetu godinu, oči su mu bile oštre i prodorne. Činilo mi se da ništa ne može izmaći tome pogledu dok me je pažljivo promatrao.

Crandell je bio znatno mlađi i niži rastom. Nije me gledao pravo u

oči i činilo mi se da ne vjeruje nikome. Štoviše, kao da ne vjeruje ni samome sebi.

— Jime — snažno je djed stezao traperovu ruku — upoznaj moga unuka, Johnnyja Whitlocka, Puminu Pandžu.

— Otkuda ti indijansko ime, mladiću? I ja imam jedno. Zovu me Blanket Jim — primijeti čovjek sa smiješkom.

— Jedan Sioux mi ga je nadjenao. Zove se Antelope Foot i jedini je brat kojega imam.

Jim Bridger je s odobravanjem saslušao priču o pumi. Činilo mi se da sam u njegovim očima naglo porastao.

Poslije večere sjedili smo na trijemu uživajući u ljetnom povjetarcu. Jim i djed su prepričavali doživljaje iz svoje mladosti. Bili su to počeci života na američkom Zapadu: veliki sukobi s Indijancima, hladne zime, lov na životinje...

— Jime — javi se djed kad smo ustali da se oprostimo od gostiju — što misliš o Carringtonovoj misiji?

— Carrington ima ljude, hranu, odlično oružje i njegove utvrde Indijanci neće napasti. Ali Carrington nikada neće pobijediti ako Red Cloud ne napadne utvrde. Siouxi uspješno napadaju njegove ljude kad krenu po zalihe. Carringtonove izvidnice upadnu u zasjedu svaki put kada izjašu u izviđanje. Carringtonova je vojska mješavina usijanih Jenkija i istočnjačkih štakora. Prvi se ne bore srcem, a drugi ne znaju ništa — govorio je Brider, a onda zaustavi pogled na meni. — Slušaj, Johnny, što ti ovdje radiš?

— Pomažem djedu u vođenju knjiga, ponekad idem u školu i istovarujem robu.

— To baš nije neki posao za mladića koji je ubio pumu. Bi li volio poći s nama?

— Ne znam. Imam mnogo prija-

telja među Siouxima i ne bih se želio boriti protiv njih.

— Siouxi su mrtvi — naglasi Crandell. — Ako Red Cloud i porazi Carringtona, doći će neki drugi puk i uništiti ga prije ili poslije. Mladić poput tebe bio bi izvrstan izviđač. Danas je pravi čas da se boriš za vojsku. Sutra može biti kasno.

— Kasno za koga?

— Za sve nas — umiješa se Brid-

XIV

Ostatak ljeta proveo sam brinući se o konjima, popravljajući sedla i odnoseći poruke za pukovnika Carringtona i druge oficire. Zahvaljujući svome poznavanju okolice i Indijanaca, u puku sam stekao posebnu važnost i vojnici su me naprosto opsjedali sa stotinu pitanja.

U redovima puka vladala je šarolikost. Jezgru su sačinjavali veterani iz rata s Indijancima 1850. godine i rata s Jugom. Ostali su vojnici uglavnom pripadali Južnjacima. Najčudnija grupa bili su Jenkiji, to jest Sjevernjaci. Držali su se zajedno, ne krijući odbojnost prema drugima. Kudili su oficire, Indijance, vojsku, hranu, vrijeme... Ali su se borili s izuzetnom hrabrošću.

Carrington je Jenkije postavio da čuvaju malu utvrdu na rijeci Powder, znajući da je to izuzetno opasan položaj. Siouxi su često znali odsjeći utvrdu od pozadine, onemogućavajući joj opskrbu hranom i oružjem. Budući da sam se brinuo o konjima, često sam sa zalihama putovao do male utvrde.

Vidio sam mnogo toga u svome životu, ali nikad neću zaboraviti užas koji me obuzeo kada sam vidio prvog skalpiranog vojnika. Nago izmrcvareno tijelo, zaprepašteni pogled u staklenim beživotnim očima još dugo su me proganjali u snovima poput noćne more.

Pokopali smo mnogo vojnika na putu do utvrde, ali smo se probili tek kada nam je Carrington dao snažnu pratnju.

Navečer smo često znali sjediti uz logorsku vatru. Vojnici bi pričali svoje doživljaje iz Pennsylvanije, a ja sam šutke slušao. Meni je Istok bio posve tuđ i nepoznat.

Sjetio sam se Antelopea Foota. Govorio je da vojnici nemaju osjećaja poštovanja ni razumijevanja za zemlju Siouxa. To je bila istina. Vojnici nisu shvaćali zašto se Siouxi bore. Ni kako se bore. Dolazili su kao da izviru iz zemlje i udarali na najranjivije točke vojne obrane. Napadi su im bili gotovo uvijek neočekivani i često uspješni.

Ipak, jedne večeri logorskoj je vatri prišao visoki desetar očiju raširenih od uzbuđenja.

— Sredili smo ih jutros, momci — zadovoljno je trljao ruke. — Prokleti crvenokošci mislili su nas iznenaditi na rijeci dok smo sjekli drva, ali kapetan Ballman nas je štitio i Indijanci su doživjeli pravi poraz.

— Trebalo je da ih vidite — dobacio je drugi vojnik. — Siouxi su se naprosto takmičili jedan s drugim koji će prije biti ubijen, tako da je izgledalo da će pucati sami u sebe ako ne dobiju ulaznicu za vječna lovišta, ha, ha, ha...

Nastavili su opisivati ponos Siouxa dok su umirali, a moje se srce stezalo od boli. Sijući smrt toga jutra, naši su vojnici možda ubili i ljude s kojima sam lovio, družio se, rastao.

— Da ste samo vidjeli jednoga Indijanca — nastavljao je desetar. — Sam samcat je napuštao poprište borbe mašući nam i izazivajući nas da pođemo za njim.

— To je stari trik Siouxa — nehotice sam izlanuo.

— Kakav trik?

— Na takav se način Souxi bore. — nastavio sam. — Da ste pošli za

tim osamljenim ratnikom, naletjeli biste još na pedesetak njegovih suplemenika u zasjedi.

— Otkud ti to znaš? — upita me desetar.

— Vidio sam Siouxe mnogo puta — objasnio sam. — Borili su se prsa o prsa, ali vi se tako ne borite. Znaju da imate prednost u oružju dok ste iza zaklona, zato vas žele namamiti u zasjedu i tada udariti poput munje.

— Čini mi se da ti se sviđaju Indijanci! — zareži desetar. — Možda više od nas? Možda si ti njihov doušnik. Pitanje je koliko naših vojnika leži u grobu zbog tebe?

— Nijedan — hrabro sam ga pogledao ustajući. — Nikad se nisam skrivao od Siouxa. S vama sam dijelio opasnost. Moj je otac poginuo u Manassasu s uniformom kakvu vi nosite. Poznajem Siouxe i razumijem ih, ali to ne znači da sam kukavica i izdajica.

Nekoliko je trenutaka vladala tišina. Potom su nastavili pričati. Ali nakon toga događaja znali su što osjećam. Nisam bio saveznik Siouxa, ali isto tako nisam dijelio radost s vojnicima nad krvoprolićima Indijanaca.

Te sam zime služio pukovnika Carringtona u Fort Philu, utvrdi na račvanju rijeka Piney i Powder. Jednoga me je dana pukovnik pozvao k sebi.

— Čujem da dobro poznaješ ovaj kraj, Johny.

— Da, gospodine. Često sam ovuda lovio s mojom braćom Siouxima.

— Braćom? — podigne pukovnik obrve.

— To je riječ koju ljudi ovdje upotrebljavaju da označe razumijevanje i prijateljstvo.

— E pa, sinko, za ono što ja imam na umu neće ti trebati brat Sioux. Potreban mi je čovjek koji će se znati probiti kroz samu vatru.

— Ja sam sin svoga oca i znam

što je odanost. Isto tako umijem slušati zapovijesti.

— Bi li mogao ubiti jednog Siouxa? — upitao me pukovnik.

— Reći ću istinu — izjavio sam mirno. — Nikada nisam ubio čovjeka, ali borio bih se da spasim svoj život ili vaš.

— U to ne sumnjam — nasmije se čovjek. — Imam jedan zadatak za tebe. Kapetan Fetterman se bori s Indijancima i čujem da treba pojačanje. Crandell i Bridger su odsutni, indijanski izviđači također. Možeš li povesti vod kroz dolinu, a da ne naletiš na zasjedu?

— Mogu vas povesti u dolinu, ali ne mogu vas spasiti od napada. Dakako, mogu upozoriti na najopasnija mjesta.

— Ali ti poznash Indijance?

— Da, gospodine, no to nam neće pomoći.

Dugo smo jahali dok nismo stigli do mjesta gdje su ležali Fettermanovi vojnici. Nisu bili skalpirani, pa je bilo očito da su pali u prvom nalletu borbe.

— Što ovo znači? — upitao je pukovnik.

— Mislim da je Fetterman pošao za Sioxima — rekao sam.

— To ne može biti — odmahne pukovnik glavom. — Naredio sam mu da ne ide dalje od Lodge Trail Ridgea.

— Možda sam pogriješio, gospodine — duboko sam uzdahnio — ali čini mi se da se negdje ispred nas kapetan bori za svoj život.

— Ta Fetterman je imao dvjesto ljudi.

— To vjerojatno nije dovoljno — rekao sam mirno. — Neke od strelica nose oznake Čejena i Arapahoa — dodao sam pokazujući na mrtve vojnike.

— Vodi nas dalje — reče on kratko.

Jahali smo još neko vrijeme dok

nismo stigli na vrh brežuljka. Odavde nam se pred očima ukazao prizor pun strave i užasa. Visoka se trava crvenjela od krvi. Tijela mrtvih vojnika ležala su posvuda, razbacana po mjestima gdje ih je zatekla smrt.

— Ima li preživjelih? — upita netko iz voda.

Pukovnik me pogleda.

— Ima li preživjelih, John? — upita mene.

— Držim da nema. Ovdje ima stotinjak leševa. Ima i Indijanaca. Siguran sam da nisu pustili nikoga da pobjegne.

Prizor je bio užasan. Pravi brežuljak smrti. Među poginulima smo našli i kapetana Fettermana i starog izviđača Johna Crandella.

— Kakve su to zvijeri koje mogu ovako što raditi? — upitao me pukovnik. — Koji čovjek može ovako unakaziti mrtvog neprijatelja?

Probljedio sam, osjećajući sve veću mučninu dok sam promatrao užasno unakažena lica mrtvih vojnika. Sjahao sam. Među vojnicima sam zamijetio i hvalisavoga narednika i desetara što je prije nekoliko dana pričao o uspješnom napadu na Siouxe.

Utroba mi se prevrtala. Počeo sam povraćati. Teturao sam niz brijeg pomislivši da ću umrijeti. A zatim sam počeo trčati. Želio sam pobjeći od užasa koji me je okruživao, ali nisam mogao. Naposljetku sam se zaustavio kraj svoga konja i zario glavu u njegov vrat, gorko zaplakavši. Nisam vjerovao da ću ikada više zaplakati, ali smrt dvjesto vojnika bila je više no što sam mogao podnijeti.

Dok sam jahao s vodom natrag prema tvrđavi, osjećao sam se poput čovjeka kojega je život očeličio, koji je iskusio ono najgore u životu. Najviše od svega boljela me spoznaja da više nikad neću vratiti

onaj mir i razumijevanje u zvjezdanoj noći u planinama Laramieja.

XV

Nakon Fettermanova poraza rat protiv Reda Clouda i Siouxa dobio je novi tok. Novine na Istoku opisale su bitku kao pravo krvoproliće. Nakon stravičnih opisa slijedio je zaključak gotovo svih novinara: Siouxe treba izbrisati s lica zemlje.

I u vojničkim se redovima javila takva želja koja je prerasla u neizdrživu žeđ za osvetom.

Bitka je imala posve drukčiji učinak na pukovnika Carringtona i generala Connera koji je bio vrhovni zapovjednik cijelog tog pothvata. Zapovjednici su stekli stanovito poštovanje prema svome protivniku. Većina se oficira prije smijala neznanju divljaka, a sada su osjećali strah od Indijanaca koji su im odlučno stavili na znanje da namjeravaju pružiti žestok otpor vojsci.

Tražila se nova mogućnost za sporazum o miru i ja sam se noću molio da dode zapovijest da se vratimo u Fort Laramie i napustimo dolinu rijeke Powder. Dolina moga djetinjstva pretvorila se u užasno poprište rata i smrti.

Mogao sam se, istina, vratiti sâm u Laramie, ali sam znao da bih u tom slučaju morao prihvatiti majčinu odluku da se vratim u Pennsylvaniju baki Whitlock, a za to nisam bio spreman.

Kada je pukovnik poslao izviđače da odrede položaj Siouxa, naredeno je da im se i ja pridružim.

Mnogo sam puta jahao za vojsku, ali sam osjetio da je ova ekspedicija drukčija. U prvom redu nismo imali nikakvog tereta, osim toga ljudi su bili neobično ozbiljni, ne upuštajući se u uobičajena časkanja za vrijeme manevara. Činilo se da iznad naše male vojske lebdi smrt.

— Ovoga puta napast ćemo cijelo

selo Siouxa — šapne mi jedan vojnik. — Uхватit ćemo ih na spavanju, nadam se.

Zadrhtao sam. Znao sam da nitko ne može ući u indijanski teritorij, a da ne bude zamijećen. Ponovit će se slučaj s Fettermanovom pogibijom, u to nisam sumnjao. Zatim mi se nametnula još strašnija misao. Ako doista napadnemo indijanski logor pun žena, djece i staraca, ljudi bez obrane, započet će užasno prolijevanje nevine krvi. Red Cloud više nikada neće vjerovati vladinim pregovaračima za mir.

U tom bih trenu dao svoj život da sam mogao zaustaviti kolonu vojnika u bezumnom pohodu.

Kola s hranom ostavljena su dvjesto metara daleko od ruba sela. Stajao sam kraj konja kad su se vojnici razdijelili u dva krila i zapuili prema logoru.

Nisam uživao u osveti vojnika. Dok su sablje bljeskale zrakom, a Siouxi padali kao pokošeni, sklopio sam oči. U ušima će mi vječno odzvanjati krikovi žena i djece. Drhtao sam poput pruta na vjetru, nesretan zbog svoje bespomoćnosti.

Moje najgore sumnje su se obistinile. Samo se mala grupa ratnika nalazila u logoru, uglavnom ranjenih u borbi s Fettermanom. Unatoč tomu, Siouxi su se borili hrabro i poginuli časno kako priliči ratnicima. Tako je moralo biti, pomislio sam smireno. Ali nisam mogao podnijeti misao da suludi vojnici prolijevaju nevinu krv, da napadaju bespomoćne starce, žene i djecu.

Iz jednog je šatora istrčalo dijete čiju je majku vojnik probo sabljom. Zatim je jurnuo za dječakom.

Skočio sam i ja, ali vojnik je bio brži. Desetar je zamahnuo sabljom i odrezao djetetu jedno uho, a zatim desnu ruku. Dohvatio sam dječaka i vojnik se nacerio. Zamahnuo je sabljom po treći put i trenutak zatim dijete, za koje sam vjerovao da

sam ga spasio, bilo je mrtvo.

— Zao mi je, momče — cerio se desetar. — Morat ćeš sam potražiti svoj plijen. Dječak je bio moj.

— Životinje — šapnuo sam. — Ljudi nisu ništa bolji od divljih zvijeri. Samo da nikad ne budem morao ubijati!

Prolazio sam kroz selo osjećajući sve veću mučninu. Okrenuo sam se da se vratim do konja kad li mi jedan Sioux, prilično ranjen, prepriječi put. Užas mu se ocrtavao na licu dok je mahao kopljem prema mom trbuhu. Izvukao sam pištolj i nanišanio. Osjetio sam bol u lijevom ramenu i dvaput zaredom ispalio metak. Sioux se stropoštao na koljena, pjevajući pjesmu smrti.

Nekoliko sam trenutaka stajao nad tijelom poginuloga Indijanca. Vojnici su prolazili kraj mene, tapšući me po ramenu i izgovarajući riječi pohvale. A ja sam bio očajan što sam ubio čovjeka koji je bio već napola mrtav.

Ušao sam, eto, u selo da spasim dječaka, a na kraju ubio čovjeka. I ja sam postao jedan od vojnika. I ne htijući, odabrao sam stranu na kojoj ću se boriti.

U tom sam trenu zamijetio nešto u drveću. Pomislio sam najprije da je to posljedica moje mašte, ali ponovno micanje grana uvjerilo me da nisam sanjao.

Ušao sam u šumu s pištoljem u ruci. Iza mene su se čuli krici onih što su umirali, ali ja sam se usredotočio na pucketanje grana ispred sebe. Napokon sam izbio na malu čistinu i ugledao ono što sam tražio. Polunagi ratnik ležao je na zemlji, okružen s petoro manje djece. Spustio sam pištolj.

— Dolazim u miru — rekao sam na jeziku Siouxa. — Ne nosim vam smrt.

Uplašena djeca zbila su se uz ranjenog ratnika.

— Gotovo je. Vojnici su zauzeti ubijanjem u logoru. Više neće biti ubijanja — govorio sam blago. — Ne morate se bojati. Ja poznajem Siouxe.

— Nećeš me ubiti? — upitao je ratnik, skrivajući glavu od mene.

— Nemam srca da to uradim — rekao sam. — Lovio sam sa Siouxima, jahao kroz šume, dijelio tajne svoga srca.

— Zašto si onda došao ovamo, Pumina Pandžo? — nastavi glas.

— Ja sam Pumina Pandža — potvrdim. — Ali ne znam tko si ti?

— Nije važno tko sam — glasio je umoran odgovor. — Sa mnom je gotovo. Uskoro ću zapjevati svoju pjesmu smrti, ali ti znaš Antelopea Foota koji se nalazi iza mene.

— Antelope Foot? — uzviknem uzbuđeno. — Jesi li tu, moj brate?

Mladi Indijanac stupi naprijed. Glava mu je bila zavijena tako da mu je samo jedno oko bilo slobodno.

— Pumina Pandžo, kako si se našao na našoj zemlji? — upita, a glas mu je odavao bol. — Zašto dižeš ruku na Siouxe?

— Jašem sa svojim sunarodnjacima kao što i ti pratiš svoje — rekao sam mirno. — Mnogo tjedana sam u sedlu, ali nikome nisam oduzeo život... do danas.

— Da, vjerujem tvojoj riječi i onome što piše u tvojim očima. Ali kako me možeš zvati bratom kada su ti ruke okrvavljene krvlju mojih ljudi?

— A ti? — odgovorih pitanjem. — Nisi li i ti ubijao vojnike? Nisi li bio prisutan kada je ubijen kapetan Fetterman sa svojim ljudima?

— Ubio sam mnoge bijelce — izusti on slabim glasom. — Ali oni su upali na našu zemlju. Nismo mi napali njihova sela, žene i djecu.

— Ni ja ne bih mogao dići ruku na dijete. Ušao sam u vaš logor da spasim jednoga dječaka, ali nisam

bio, na žalost dovoljno brz. Srce mi je tužno zbog smrti nevinih bića.

— Misliš li da vjerujemo da nećeš pucati na ovu djecu? — umiješa se drugi ratnik. — Antelope Foot i ja poklonili bismo ti svoje živote ako ti poštediš djecu.

— Nisam došao ovamo da ubijam. Međutim, djeca moraju u zaklon, jer bi vojnici mogli naići.

— Idite! — naredi Antelope Foot djeci. — Budite poput vjetra, a naš otac Red Cloud će vas štititi.

Kad su djeca nestala u šumi, stariji Sioux ustane i zapjeva. Trenutak zatim stropošta se na zemlju mrtav.

— Eto, Pumina Pandžo, došli smo do kraja — reče Antelope Foot mirno. — Previše sam slab da bih se borio. Poput pravog Siouxa spreman sam umrijeti. Časno i dostojanstveno.

— Smrt ćeš morati potražiti drugdje. Ja ti ne mogu uzeti život.

— Bijelci su ubili moga oca, moju braću i sestre. Sve što sam imao gori u požaru što plamti sada našim selom iz koga ti dolaziš. Moj je duh sâm i luta svijetom. Život mi je već uzet.

— Bi li ti mene ubio, Antelope Foot? — upitao sam ga, gurnuvši pištolj u korice. — Bi li me probo nožem i uzeo moj skalp?

— Zašto si došao ovamo, Pumina Pandžo? — upita on tužno. — Ne želiš me ubiti. Još si moj brat kao one noći kada smo se zajedno borili protiv pume u udaljenoj planini. Sjećaš li se, brate moj, groma o kome sam ti govorio prije mnogo noći? Hoćeš li noćas poštedjeti moj život da bi ga uzeo sutra?

— Ne — namrštio sam se. — Nisam došao ovamo da ubijam Siouxe. Ne želim vašu zemlju. Ne tražim da ovuda prođe cesta za Montanu. Želio bih da ova lovišta ostanu netaknuta. Vjerujem u sve ono što smo govorili one noći kada sam

ubio pumu i postao čovjek — nastavio sam. — Vjerujem u čast, poštenje i hrabrost.

— Tako će uvijek biti — prihvati Antelope Foot. — Dok god budeš hodao, u tvome će srcu vladati istina i poštenje, Pumina Pandžo. Nemoj nikada izgubiti onaj dio sebe koji pripada planini. Onaj dio koji pripada vojsci možeš odbaciti kao mokasinu koja je previše stara.

— Došao sam ovamo u namjeri da pokušam pripasti svome narodu. Ali ne mogu. Izgubljen sam na prijelazu između planine i doline.

— Pronaći ćeš svoj mir — nastavi on proročanski. — Uvijek postoji mjesto za čast. Danas ćeš od mene uzeti ovo — reče i zdravom lijevom rukom skine malu srebrnu ogrlicu sa svoga vrata. — Pripadala je mom ocu, a on ju je dobio od svoga. Veoma je stara.

— Ne mogu je uzeti.

— Dajem ti je od srca, moj brate. Nosit ćeš je dok god smo braća. Ona će ti dozvati moje duhove kad zatrebaš pomoć i snagu. Ne znam hoću li te više ikada vidjeti i ovo je sve što ti imam dati.

— A ja — mucao sam dirnut njegovim darom — nemam što dati tebi zauzvrat.

— Dao si mi ono najviše što si mogao, Pumina Pandžo — reče on blago. — Poklonio si mi život. A sada kreni sa srećom.

XVI

Vrativši se do kola, zatekao sam vojnike opijene pobjedom. Selo je gorjelo u plamenu, a preživjelih očito nije bilo. Zaključio sam da nije stradalo više od dvadesetak Siouxa, uglavnom žena i djece. Ostali su se žitelji maloga sela jamačno sakrili u šumi. Pitanje je samo kako će preživjeti zimu bez hrane, odjeće i šatora.

Nikada više nisam s vojskom pošao u dolinu rijeke Powder. Sastav-

ljena je komisija za pregovore o miru, a pukovnik Carrington je pozvan natrag na Istok. Rat je ustupio mjesto povremenim napadima i sukobima.

Zimu sam proveo u Fort Laramieju pomažući djedu u dućanu. Rat je poput vjetra mijenjao smjer i jačinu. Vojska bijelaca, što je protutnjala dolinom, sada se povukla. Red Cloud je zatvorio svaku mogućnost probijanja ceste za Montanu i malo se tko usuđivao prodrijeti na njegov teritorij.

Te sam zime napunio petnaest godina i konačno počeo poprimati vanjštinu muškarca. Glas mi je postao dublji, a iznad usana pojavili su se prvi znaci brkova. Postao sam viši, i snažniji, moja je samopouzdanost narasla.

U travnju 1867. komisija za pregovore o miru poslala je poglavici Siouxa poruku da bijelac više ne želi ubijati Siouxe. Naime, veliki bijeli otac je odlučio da Siouxi mogu zadržati svoja lovišta.

Sioux su se počeli ponovo okupljati ispred tvrđave kao u dobra stara vremena. Djed i ja obnovili smo trgovačku razmjenu za kože i ručne radove. Ali u logoru je bilo znatno manje Siouxa jer je preko zime stradalo mnogo djece.

Danima smo obilazili indijanske logore, a ja sam neprekidno tražio Antelopea Foota. Također i Whitea Panthera i Blacka Kettlea. Za potonju dvojicu smo saznali da su se smjestili južno od rijeke Arkansas, ali Antelopeu Footu nije bilo ni traga ni glasa.

Bojao sam se da je pao u borbi s bijelcima. No dan prije potpisivanja novog mirovnog sporazuma dojahao je u logor. Čim sam to saznao, uzjahao sam konja i zaputio se u njegov novi šator.

— Srce mi je radosno što vidim svoga brata snažnog i zdravog —

pozdravio me čim sam ušao. — Ove si zime dobio na visini.

— Još nisam visok kao ti — rekao sam skromno. — Vidim da su ti rane zacijelile.

— Reci mi jesi li čuo govor o miru, moj brate? — upita on. Je li dobar? Nećemo li se opet sutra morati boriti za taj mir? Znači li to da više nećete upadati u dolinu mojih očeva?

— Ja neću, ako me moj brat ne bude molio. Što se pak govora tiče, vladin čovjek iz Washingtona želi odista mir. Previše je ljudi pobijeno u proteklim sukobima. Mnogo godina nećemo govoriti o ratu i ubijanju.

— Koliko? Hoće li naši sinovi, Pumina Pandžo, znati da smo mi braća ili će napadati jedan drugoga u dolini bizona? Hoću li na kraju željeti tvoju smrt?

— Ako budeš želio, možeš — odgovorio sam mirno. — Ja tvoju nikada neću željeti.

— Znam da je to istina danas, ali uvijek neće biti Siouxi su danas poput planine koja se ne miče, ali bijeli je čovjek poput rijeke koja nezadrživo krči sebi put.

— Možda će ovoga puta rijeka potražiti drugu dolinu — rekao sam tiho. — Veliki bijeli otac je protiv ubijanja...

— Nadam se da je tako, ali nisam te pozvao da govorimo o umiranju i ubijanju. Večeras je ovdje proslava. Trčiš li još poput vjetra, moj brate?

— Trčim s oblacima — nasmijao sam se. — Sad sam ovdje, a zatim me nema. Želiš li se takmičiti sa mnom?

— Kao nekoć. Tada ti je srce bilo veliko, ali danas je teško i bojim se da ću te pobijediti.

Te smo se noći takmičili dvaput i oba sam puta pobijedio, iznenađivši i samoga sebe.

— Trebalo je da budeš rođen kao

Sioux – rekao je Antelope Foot. – Imaš previše srca za bijelog čovjeka.

– Ja i jesam više Sioux nego bijelac – dodirnuo sam obje ogrlice oko yrata. – Uvijek mislim na svoga brata i njegove ljude.

– A tvoj brat misli na tebe. Lov bez tebe ne pričinja mi užitak. Hoćeš li loviti sa mnom ovoga ljeta? Hoćeš li doći živjeti sa mnom u dolini bizona?

– Rado bih ti se pridružio.

Idućeg je dana potpisan sporazum o miru, a nakon toga je priređeno pravo slavlje. Antelope Foot i ja sjedili smo na trijemu djedove kuće i promatrali zvijezde.

– Red Cloud je porazio američku vojsku – ustvrdio sam tiho.

– Da, prvi je put bijeli čovjek potpisao onakav sporazum kakav smo mi tražili – prihvati on. – Ali ni on neće potrajati.

– Zašto? Bijelci su više zainteresirani za Oregon i Kaliforniju nego Wyoming. Otkriveno je zlato kod South Passa, a to je izvan teritorija Siouxa.

– Ovoga smo puta istjerali bijelce iz domovine naših očeya, ali idući put nećemo biti te sreće. Bijelac je poput grizlija.

– Grizlija?

– Da, brate moj – potvrdi mladi Indijanac. – Grizli nikad ne odstaje od svoga plijena. Poznata je priča o ovci koja mu je dala jednu nogu da spasi život. No grizli se nije zadovoljo jednom nogom...

– Previše je ljudi palo u dolini da bi uskoro opet izbio rat – prekinuo sam ga odlučno. – Proći će mnogo godina do novog sukoba. Mnogo godina.

– Vidiš li one zvijezde što padaju s neba? Naša će smrt biti nalik na njih. Bit će to smrt velikog sjaja i hrabrosti kada nas naši duhovi pozovu.

XVII

Još sam dva ljeta proveo u dolini s Antelopeom Footom. Bilo je to doba krasnih doživljaja. Lovili smo bizone i jelene, plivali u rijeci i hvatali ribu.

Godine 1869. navršio sam sedamnaest godina. Dosegao sam visinu odrasla čovjeka, a po snazi i brzini mogao sam se mjeriti s najboljim indijanskim ratnicima. Mnogi Indijanci nisu mogli shvatiti prijateljstvo što je Antelope Foot gajio prema bijelom čovjeku. Isto tako bijelci iz tvrđave mrštili su se kada sam odlazio provoditi ljeta s jednim Siouxom, ali mi se nismo na to obazirali.

Majka je živjela povučeno i osamljeno. Djed je još radio u dućanu, ali više nije odlazio u indijanska sela. Ja sam i dalje sređivao njegove račune, ali trampa je ustupala sve više mjesto trgovini za novac koji je djed nekoć prezirao.

Majka je odlučila proslaviti moj rodendan na veoma svečani način u kući zapovjednika tvrđave gdje su se obično održavale razne svečanosti.

Mrska mi je bila i sama pomisao na svečanu večeru i ples. Poznavao sam nekoliko mladih djevojaka u tvrđavi, ali s njima nisam imao ničega zajedničkog. Isto tako ni s oficirima i vojnicima. Mi smo naprosto živjeli u različitim svjetovima.

Na proslavu nisam smio pozvati ni svoje prijatelje Indijance, a ni bijelci, sitni trgovci s kojima sam se povremeno družio, nisu se uklapali u majčinu predodžbu o svečanoj proslavi rodendana.

Otplesao sam tri plesa s pukovnikovom kćerkom i potom napustio proslavu. Majka je bila bijesna.

– Kako si me samo mogao iznevjeriti, Johnny? Okrenuo si leđa svim tim krasnim ljudima – srdila se na mene.

– Njima uopće nije bilo krivo što sam ih napustio. Ne vole me.

– Nipošto! Pukovniku si veoma drag, a njegov je brat senator, znaš – bunila se majka.

– Pa što onda? – rekao sam prkosno. – Ne treba mi senator da bih mogao jahati u dolini ili se vratiti po brdima.

– Dodi sa mnom! Moram ti nešto pokazati – rekla je majka, odvela me u svoju sobu iza dućana i otvorila ormar. – Ovdje se nalazi bankovna knjižica. Svu uštedevinu uložila sam na tvoje ime, Johnny.

– Mogla si na bilo čije. Meni novac ne treba.

– Trebat će ti kada odeš na Istok – mirno će ona. – Bit će troškova koji se plaćaju novcem. Odjeća, stan, škola.

– O čemu pričaš? – uzbudio sam se. – nemam namjere poći onamo.

– Johnny, ovdje se nalazi još nešto – nastavi majka blago. – Pismo od tvoga oca.

Na trenutak sam se ukočio.

– Što? Hoćeš reći da je ostavio pismo koje nikad nisam vidio?

– Ostavio ga je meni da ti ga uručim kada budeš dovoljno velik da ga razumiješ – objasni mi majka.

– Odavno sam odrastao.

– Slušaj! – prekine me majka strogo. – Pročitat ću ti dio koji se odnosi na tebe: »Najdraža, morat ćeš to saopćiti Johnu. Kaži mu da sam uvijek bio ponosan na njega. Dobar je dječak, velikog srca i snažne volje. Siguran sam da će sam sebi prokrčiti put i naći svoje mjesto u svijetu. Znam da ti neće biti lako da ga sama postaviš na noge, ali želim da odraste i postane netko. Cijeli svoj život proveo sam po tvrdavama okružen vojnicima. Želio bih da Johnny ne odabere moj poziv. Da bude nešto drugo. Želio bih da ljudima čini dobro, da mož-

da bude liječnik. Moja majka ima dovoljno novca da mu osigura upis u svaku školu koju on odabere. Ti samo treba da ga pripremiš za odlazak.«

– Ne razumijem – mrmljao sam zbunjeno. – Ako je otac ovo želio, zašto smo napustili Pennsylvaniju?

– Zato što onda još nisi bio spreman za nešto takvo. Baka bi te uništila. Nikada ne bi ondje izrastao u snažnog mladića kakav si sada. Sada si dovoljno zreo i jak da se vratiš onamo.

– Majko, ne mogu poći – rekao sam tužno. – Otac je imao svoj san, a ja imam svoj. Ovo je moj dom i ovdje ću umrijeti.

– Johnny, ne možeš cijeli život provesti u lovu na bizone i u logorskim pričama.

– Majko, ne guraj me u svijet kome ne pripadam. I ti si rođena ovdje i moraš me razumjeti. Sve bih uradio za tebe, ali ne mogu napustiti jedino mjesto kome sam ikad pripadao.

Ona me je nagovarala, ali ostao sam uporno pri svome. No uskoro su se stvari izmijenile. Jednoga dana djed je došao s lošim vijestima. Vidio sam to po njegovom blijedom licu.

– Imaš li još onaj stari nož što ti ga je poklonio Black Kettle, sin-ko? – upitao me.

– Dakako, uvijek ga imam uza se.

– Imam loše vijesti, Johnny. Black Kettle je mrtav.

– Mrtav? – zapanjeno ću ja. – Nije bio star.

– Nije, ali je pripadao Čejenima.

– Ne shvaćam.

– Vojska na čelu s generalom Custerom ušla je na teritorij južnih Čejena usprkos sporazumu. Black Kettle je ubijen. To je i slutio nakon Sand Creeka – nadoda žalosno djed.

– Kako to misliš?

– Krvoproljeće kod Sand Creeka je gotovo dokrajčilo Čejene. Kažu da je Black Kettle neprekidno mahao velikom američkom zastavom, ali je vojska Kolorada unatoč tome pucala.

– Zar nikad neće biti mira među nama?

– Bojim se da neće – namršti se djed. – Čini mi se da je ovo dobra godina za promjene.

– Kakve promjene?

– U našem životu, sinko. Razmišljao sam o tomu da osnujem ranč, za svoje praunuke.

– Gdje bismo osnovali ranč?

– Čekaj! Najprije treba pronaći ortaka dobrog obrazovanja.

– Govorio si s majkom!

– Johnny, ona ti samo želi dobro. Slažem se s njom. Treba da se vratiš na Istok da sebi stvoriš mjesto u društvu. Ne mislim da ćeš biti sretan ovdje kad Siouxi budu uništeni.

– Siouxi? – ponovio sam s nerazumijevanjem.

– Siouxi i Čejeni su posljednja velika plemena u dolinama. Čejeni su potučeni, a Siouxi su na redu.

– Ali sporazum o miru...

– Znaš što ti sporazumi znače generalima – prekine me djed – a naš je predsjednik general.

Do kraja tjedna donio sam odluku i saopćio je majci. Poći ću na Istok. Dok je ona pripremala kovčeg, ja sam se opraštao s drugovima.

Vijest da odlazim na Istok kod većine je izazvala zavist. Nisu mogli shvatiti koliko nerado napuštam oštru zimu laramieja da bih ušao u svijet filadelfijskih salona i plesnih dvorana.

Pošto sam se pozdravio sa svima u tvrđavi, osedlao sam konja, navukao novi kaput izrađen od bizonske kože i zaputio se prema rijeci Powder. Bilo je hladno, ali ni za što na svijetu ne bih mogao otići, a da se ne pozdravim sa svojim najboljim

prijateljem Antelopeom Footom.

Petoga sam se dana dovukao do sela. Snijeg je bio visok, a vjetar hladan, tako da sam bio posve promrzao i ukočen unatoč toploj odjeći.

– Dobro došao u moj logor, Pumina Pandžo – osmijeh dobrodošlice na licu mog prijatelja zagrijao me je bolje od najtoplije vatre.

– Srce mi je teško, Antelope Foot. Uskoro odlazim.

– Odlaziš? – zbunjeno ponovio on. – Kažmo?

– Preko velike vode – objasnim tužno. – Odlazim u mjesto iz koga sam došao.

– Zašto? Ti ne pripadaš drugome svijetu. To ne valja.

– Ne, ne valja – složio sam se.

– Ali tako mora biti.

– Griješiš, brate moj! Odeš li onamo, promijenit ćeš se. Past ćeš pod utjecaj žutog praha. Postat ćeš kao i ostali pripadnici tvoga naroda, postat ćeš gramzljiv. Bit će to tvoja smrt jednako kao da te probodem svojim kopljem.

– Jesi li čuo za Washitu? – upitao sam. – Black Kettle je mrtav. White Panther također. Čejeni više ne postoje. Ti si mi pričao o razbješnjelom gromu. Osjećam da dolazi, brate moj! Ne mogu ostati ovdje i promatrati kako sve ono što volim nestaje pred mojim očima.

– Dodi k meni, brate! Lovi sa mnom, jaši sa mnom i bori se sa mnom.

– Koliko dugo? Koliko bismo mjeseci bili sretni? Koliko će nam vremena ostaviti moja bijela braća za lov i ribolov? Ako ostanem, naša će smrt biti ispisana u planinama, a život je ipak vrijedan življenja, brate!

– Napustiti planine, Pumina Pandžo, isto je što i umrijeti. Još pet ljeta u dolini bizona bilo bi dovoljno za nas. Umrijeti s kopljem u ruci na vrhu planine je časno. To bi bila

smrt o kojoj bi se pjevalo.

— To važi za tebe — priznao sam.

— Ali ja imam majku i očev san koji moram ispuniti. Da sam sâm, bio bih s tobom do kraja života. Ali od danas moram biti očev sin kao što si i ti sin svoga oca.

— Razumijem — izusti on tiho. — Žalim tvoju smrt, brate! Više se nećeš vratiti u planinu. Neću te nikada više vidjeti.

— Srce mi se cijepa pri toj pomisli. Nedostajat će mi naše druženje, ćaskanje uz logorsku vatru, bliskost što smo je dijelili pod okriljem noći. Nikad više neću osjetiti toplinu kakvu sam osjetio uz tebe...

— Hoćeš li ostati sa mnom noćas?

— Hoću, ali rano ujutro moram krenuti natrag. Majka me čeka. Sve je spremno za put.

— Dodi da upознаš moju ženu.

Tree Woman je bila nježna i sitna, ali unatoč tomu prava žena za jednog poglavicu. Strpljiva i puna razumijevanja, no dovoljno snažna za patnje koje je očekuju.

Zamijetio sam još nešto. Dijete je bilo na putu.

— Na proljeće ćeš dobiti sina, brate — rekao sam blago. — Tako ćeš steći novog druga za lov.

— Dotada će proći još mnogo ljeta. Ne bi li ostao dotle uza me?

— Ostao bih kada bih mogao slušati samo glas svoga srca, ali moram misliti na druge...

— Nećemo više o tomu, bijeli brate! Hajde da se počastimo i budemo sretni barem večeras.

Teška sam se srca idućeg jutra oprostio od svoga prijatelja i njegovih sunarodnjaka. Svaki djelić snježnoga planinskoga krajolika urezao mi se duboko u srce.

Posljednje zbogom doviknuo sam djedu. Majka i ja ušli smo u kočiju kojom ćemo se odvesti do željezničke postaje. Okrenuo sam se i prvi

put u djedovim sam očima naslutio dolazak smrti. Lice mu je bilo ostarjelo, ramena opuštena kao nikad dotad.

— Djede, naučio si me mnogo toga. Kako ću ti to uzvratiti?

— Nisam uradio ništa što me nije veselilo — odvrati djed, a glas mu je bio promukao.

— Nedostajat ćeš mi...

— Dosta je! Kreni već jednom, Johnny, Pumina Pandžo! Od danas postaješ čovjek.

— Zbogom!

Obrisao sam suzu iz oka i posljednji put pogledao djedovo tužno lice.

XVIII

Nakon dolaska u York izvukao sam majčin veliki crni kovčeg i stavio u nj svoje dragocjenosti: ogrlicu od puminih pandža, ogrtač od bizonske kože, mokasine i pušku, čak srebrnu ogrlicu koju mi je darovao Antelope Foot.

Zatvorivši poklopac, započeo sam život u civiliziranom svijetu.

Baka Whitlock je uzela moje obrazovanje čvrsto u svoje ruke, najprije me podučivši uljudnom ponašanju i ćaskanju za stolom. Na jesen me je poslala na sveučilište Princeton.

Učio sam marljivo i poslije četiri godine s diplomom financijskog stručnjaka krenuo u Baltimore gdje sam se zaposlio u banci Henryja Bremmera.

Baltimore mi se mnogo više sviđao od Princetona gdje su ćaskanja na domjencima predstavljala uvijek kušnju mome strpljenju. Čak oni koji su se smatrali mojim prijateljima znali su da sam drukčiji od njih. Smijali su se mojim pričama o Zapadu, ali su me iza leđa ogovarali i ismijavali.

Posao u Baltimoreu bio je pun izazova, a za vrijeme jedne zabave Bremmer me je predstavio svojoj

nećakinji Anni Kelgaard.

Ta djevojka nije bila nalik ni na jednu koju sam dotad upoznao. Nježna i osjećajna, zračila je takvom ljepotom da nisam mogao skinuti pogleda s nje.

Vjenčali smo se u rujnu.

Prve tri godine braka protekle su divno. Anna mi je rodila kćer Emily. Kupili smo kuću izvan grada i živjeli nepomućenom srećom, okruženi prirodom Marylanda. Taj naš svijet bio je nestvaran i nije mogao trajati dugo.

Prva je sjenka pala na naš život kada je umrla moja majka. Pokopali smo je u obiteljskoj grobnici u Yorku pokraj oca. Emily i ja neutješno smo plakali, a Anna nas je bespomoćno promatrala, nemoćna da nas utješi.

Slijedile su zatim još gore vijesti. Zapadu moje mladosti prijetio je rat na koji me je Antelope Foot upozoravao. General Custer, koji je uništio Blacka Kettlea i Čejene, našao je smrt na obalama rijeke Little Bighorn.

Novine su to nazvale krvoprolićem. Ljudi su tražili osvetu. Svako- ga su dana nove čete vojnika u plavim uniformama odlazile na Zapad da unište svetu zemlju Siouxa. Jedan po jedan velike su poglavice polagale oružje.

Svih ovih godina što sam se nalazio na Istoku nisam prestao brinuti za svijet svoje mladosti, koji mi je ležao duboko u srcu. No Anna je bila ponovo trudna. Ni nju ni ostale prijatelje nisam opterećivao svojim brigama.

Ipak, Anna je zamijetila moju tugu. Ni mala Emily nije me više mogla natjerati na smijeh. U banci se nisam mogao usredotočiti na posao. Ni rođenje moga prvog sina, Johna Andersona Whitlocka III, nije ništa promijenilo.

Nakon krštenja sina Anna je po-vela razgovor o tome.

– Ti želiš poći onamo – rekla je jednostavno. – I prije sam vidjela taj izražaj na tvome licu, Johnny, ali nikada nije bio tako snažan. Ovoga ćeš puta otići – ustvrdila je mirno.

– Ne – rekao sam. – Ne mogu se vratiti. Ondje više ništa ne mogu uraditi, a uostalom, ne mogu ostaviti tebe i djecu.

– Jesi li uistinu siguran u to?

– Nisam siguran ni u što osim da te trebam.

Ni noći u kojima sam držao svoga sina u naručju nisu mogle razbiti čudno stanje opsjednutosti u kome sam se nalazio. Budio sam se mučen groznim snovima. Stotinu puta sanjao sam kako Antelope Foot umire. I svaki je put moje srce umiralo s njim.

Budio sam se ujutro, odijevao, ljubio Annu, Emily i Johna, te odlazio na posao. Svake sam se večeri vraćao, čitao novine, večerao i odlazio na počinak. No u kući nije bilo ni smijeha ni veselja. Bio sam izgubljen.

Jednoga dana u banku je stigao telegram. Jednostavna kratka poruka, pažljivo sročena.

„Djed Jim Howard je umro 20. srpnja. Pokopan je u Laramieju. Kuća i dućan čekaju nasljednika. Neka te bog čuva, sinko! E. Harrington.“

– Stara gospoda Harrington – promrmljao sam tiho.

Sjetio sam se svoga djeda i njegovih riječi da je živio odviše dugo.

– Barem neće dočekati propast Siouxa – promrmljao sam. – Ne bi mu se svidio novi svijet. Znam da ne bi želio da plaćem – nastavio sam, obraćajući se u mislima djedu. – Uvijek si govorio da treba ponosno izdržati sve nedaće.

Nakon toga sam se potpuno odvojio od ljudi. Nismo nikamo odlazili i nikoga pozivali. U očima mi se ugasio život. Jedne sam se večeri izvukao iz kreveta i popeo na tavan.

Otvorio sam golemi crni kovčeg koji je pripadao mojoj majci. Uzeo sam nož što mi ga je Black Kettle poklonio prije mnogo godina, kadli sam začuo korake na stubištu.

– Johnny? – čuo sam Annin glas. – Jesl li to ti?

– Jesam – odgovorio sam i položio nož u kovčeg.

– Što radiš ovdje? – prišla mi je i zagledala se u otvoren kovčeg. – Što je sve ovo?

– Vrijeme je da ti pokažem.

– Veoma si ponosan na sve ovo, zar ne?

– Nikad nisam o tome razmišljao – priznao sam. – Ovo je dio mene.

– Nikad te nisam čula da to kažeš – izusti ona.

– Obično si govorio da je Zapad tvoja prošlost.

– Tako sam i mislio – promrm-ljao sam zbunjeno.

– Ne, nije istina – pobuni se ona. – Ti pripadaš onamo, Johnny, i uvijek će tako biti. Dobro te poznajem, bolje no što ti poznaš samoga sebe – nastavila je gorljivo. – Volim te više od ikoga na ovome svijetu, ali volim tebe, a ne čovjeka u kakvoga si se odnedavno pretvorio.

– O čemu pričaš? – upitao sam zapanjeno.

– O tebi, dragi. Ti ne pripadaš ovamo. Nikada nećeš. Baltimore i Philadelphija su za tebe isto što i Kina. Već danima te nisam vidjela da se smiješ, osobito nakon telegrama o djedovoj smrti.

– On me je naučio svemu. Pružio mi je sve što je mogao, a na kraju pustio da odem kad me najviše trebao. Znao sam već tada da ga više nikada neću vidjeti.

– Trebalo da odeš k njemu poslije majčine smrti.

– Ne bih to nikada mogao. Prekršio bih time obećanje što sam ga dao njoj i ocu.

– Dovoljno si star da uradiš nešto za sebe Johnny. Bit će teško, ali moraš to uraditi.

– Što?

– Vрати se u Fort Laramie – rekla je odlučno. – U planine i doline rijeka. Moraš pronaći sebe.

– A ti? Što će biti s tobom i s djecom?

– Kada pronadeš mjesto komu pripadaš, mi ćemo ti se pridružiti.

– Djeca se neće snaći na Zapadu. Nije tamo život za njih.

– Bio je za tebe – podsjeti me ona nepokolebljivo. – Bio si sretan ondje. Maloga Johnnyja možeš podučiti stvarima koje nikad ne bi mogao naučiti ovdje. Želim tebe, Johnny. Trebam te. Ali potreban si nam onakav kakav si bio prije, a ne ovako izgubljen i očajan.

– Zaista to želiš?

– Da. Podi onamo i pronadi sebe i svoju prošlost. Odluči hoćeš li ostati ili se vratiti ovamo. Mi ćemo poslušati i prihvatiti tvoj izbor. Ja ću poći bilo kamo, a isto tako i djeca. Želimo samo da to bude pravi dom s tobom.

– Mnogo se toga može dogoditi.

– To je istina, ali ne možeš se time opterećivati. Nije ni tvoj otac. Emily, mali Johnny i ja trebamo te, ali trebamo čovjeka koji je ubio pumu još dok je bio dječak, a ne ruinu u kakvu si se odnedavno pretvorio. Ako na Zapadu pronadeš mjesto kome pripadaš, mi ćemo doći. Uvjeravam te da mogu biti veoma čvrsta i otporna kada je to potrebno – nastavila je odlučno. – A ako nađeš mjesto samo za sebe, mi ćemo pokušati živjeti bez tebe.

Posljednje je riječi izgovorila sa suzama u očima i ja sam je zgrabio u naručaj. Pripila se uza me kao da nam je to posljednja zajednička noć.

Kuću u predgrađu Baltimorea smo prodali, a Anna i djeca su se preselila u York k mojoj baki.

Ušavši jednoga dana u vlak što je vozio na Zapad, osjetio sam čudesnu smirenost, smirenost čovjeka koji se vraća kući.

XIX

Zapad se promijenio. To sam ustanovio promatrajući brojne željezničke tračnice što su ispresijecale velike doline. Kad sam prvi put dolazio u Laramie, prešli smo stotinu kilometara, a nismo vidjeli ni zalutalog jelena. Sada je ljudi i životinja bilo posvuda.

Ono što me je najviše uznemirilo bila je odsutnost stada bizona i šarenih šatora Čejena i Arapahoa. Ta me spoznaja podsjetila na nesretnu zbilju. Dani ponosnih ratnika i hrabrih lovaca nestali su s Johnom Crandellom u dolini rijeke Powder prije deset godina. Svijet u kome sam se sada našao bio je ispunjen pohlepom i mržnjom. Nisam imao ni razumijevanja ni ljubavi za ovaj novi svijet.

U Omahi sam kupio sivog vranca i krenuo prema rijeci Platte. I rijeka, koja mi je oduvijek bila bliska, činila mi se sada drukčijom.

Laramie je doživio pravi preobražaj i procvat. Gotovo nisam mogao prepoznati nekadašnju tvrđavu. Brojne kuće i trgovine nikle su na prostoru na kome su nekada boravili Siouxi. Na nekadašnjim se livadama razvio pravi grad. Samo je djedova trgovina ostala ista. Srce mi se stislo od tuge dok sam promatrao prašnjave prozore i trošni krov.

Odveo sam konja u staju, nahranio ga i napojio. Zatim sam pošao u kuću. Sa zadovoljstvom sam ustanovio da se gospoda Harrington dobro brinula o njoj. Prašina je bila pobrisana, a krevet pripremljen kao da je znala da dolazim.

U djedovoj sam sobi otkrio mnoštvo svojih stvari i začudio se što ih nije prodao nekom djetetu u tvrda-

vi. Moje knjige, mokasine, puloveri i hlače – sve je bilo uredno složeno u njegovom ormaru. Iza njegove grubosti zapravo se krila neobična osjećajnost.

Išao sam od sobe do sobe u potrazi za nečim čega nije bilo. U zrak se osjećao miris djedova duhana. Nježno sam prešao rukom preko njegovog kožnog kaputa, noževa i oružja.

Dućan nije bio ni sjena nekadašnjeg dućana. Police su bile gotovo poluprazne, prašnjave i trule. U ladicama stola pronašao sam ono što sam očekivao. Jim Howard je robu pretvorio u novac: preko tisuću dolara.

– Znao si, stari traperu – prošaptao sam gledajući stolicu na kojoj je najradije sjedio. – Osjetio si da dolazi smrt i pobrinuo se da ostaviš srebro koje će mi trebati u onom svijetu tamo. Ali meni treba ju tvoje riječi, savjet, a ne novac...

Gospoda Harrington me je te noći zatekla kako sjedim u djedovoj stolici i zurim u prazno.

– Johnny Whitlock – rekla je čvrstim glasom. – Donijela sam ti večeru. Hoćeš li je pojesti ovdje ili u kući?

– Ovdje – rekao sam muklo. – U kući se osjećam odviše osamljenim. Prevelika je za mene.

– Jim je znao da ćeš doći – rekla je starica sa smiješkom. – Ne znam kako, ali znao je. Znao je kad će pasti snijeg i kad će netko umrijeti.

– Naučio je to u planini. Umio je čitati nebo, ljudsko lice, čak srce.

– Nedostajao si mu kad si otišao – primijeti starica. – Neobično te je volio. Uvijek je pričao samo o tebi i tvojim doživljajima. Ponosio se tobom.

– Pustio me da odem – mrmljao sam tužno. – Jedna jedina njegova riječ bila bi dovoljna da ostanem.

– Nije tako moglo biti, sinko –

mudro će starica. – On je to znao. Pročitao je što nam nosi budućnost. Znao je da bi ovdje umro zajedno sa starima, da si ovdje ostao.

– A jesam li sada živ? – uzviknuo sam ogorčeno. – Poslao me u svijet kome nikada ne mogu pripadati.

– Johnny – blago će žena. – On je i to znao. Znao je da ćeš se vratiti, kada on umre.

– Ali zašto sam čekao njegovu smrt? Zašto nisam došao prije?

– Znaš zašto. Iz istog razloga iz kojega te on nije pozvao. Nestalo je starog načina života. Nije mi jasno zašto si došao ovamo. Kažeš da imaš ženu i djecu, a novac ne trebaš? Što trebaš? Što tražiš?

– Sebe – rekao sam jednostavno. – Osjećam se izgubljenim tamo gdje živim. Moram nešto poduzeti.

– To znači da ćeš poći u planine?

– Niste iznenađeni?

– Nisam – odmahnula je glavom – Ali čuvaj se, sinko. Siouxi su postali opasni. Ne pričaju se više priče o Antelopeu Footu i Puminoj Pandži. Sitting Bull, Crazy Horse i Low Dog su ratne poglavice, a rat je, uostalom, jedino što je Siouxima preostalo. Rat i smrt. Za tebe se to ne može reći.

– Zaista?

– Jedan čovjek želi kupiti dućan i kuću. Spreman je platiti lijepu svotu. Ili bi možda želio zadržati sve ovo i dovesti obitelj?

– Nikada neću biti trgovac.

– Željeznička je pruga izgrađena na samom jugu grada. Kuće i trgovine niču svakoga dana.

– Izgradit će se i banka – promrmljao sam. – Možda kada se vratim...

– Ako odeš, možda se nikada nećeš vratiti – upozori me gospoda Harrington.

– Ako ne odem, neću ni ovdje ostati. Čovjek bez duše ne vrijedi nikome. I nije zapravo čovjek.

– Kao da čujem tvoga djeda.

Idućega jutra krenuo sam u obilazak tvrđave. Pronašao sam stare znance i prijatelje i proveo nekoliko sati u ugodnom razgovoru. Poslijepodne sam proveo sređujući police u dućanu. U tom me je poslu zatekao i poziv pukovnika Master-sona.

U pratnji mladoga narednika zaputio sam se prema velikoj bijeloj kući koja je vidjela i bolje dane.

Pukovnik je također izgledao oronuo.

– Drago mi je što te vidim, Whitlock. Poznavao sam tvoga oca.

– Bio je hrabar vojnik i dobar otac – rekao sam s ponosom.

– I o tebi čujem sve najbolje. Čujem da si dobar sa Siouxima – dodao pukovnik i prodorno me pogleda. – Poznaješ njihove putove i staze. Jesli li ikada čuo za Twisteda Nosea?

– Ne, nisam – odmahnulo sam glavom. – Siouxe sam posjećivao prije mnogo godina, ali za njega tada nisam čuo.

– On je Oglala Sioux – nastavi pukovnik. – Kažu da je dobio ime boreći se kod Rosebuda. Nije star. Izbivao si desetak godina, Whitlock. Znaš li što se ovdje događalo?

– Samo iz novina. Siouxi su uništili Custeru i otada generali C. i Terry tragaju za njima.

– Većina Siouxa je nestala – primijeti pukovnik. – Sitting Bull ih je poveo u Kanadu. Ne brinu me oni, već Twisted Nose u dolini rijeke Powder. Kažu da se zakleo da će ubiti svakog bijelca koji nogom kroči na lovište Siouxa.

– A vojska mu je na tragu? Sigurno pale indijanska sela, ubijaju žene i djecu. No ratnici se ne predaju?

– Siouxi su gotovi – reče pukovnik. – Većina ih se već predala. Red Cloud i njegovi ljudi su u rezervatu. Ljudi na Istoku žele osvetu.

Možeš zamisliti kakva naređenja dobijam s vrha – starac uzdahne. – A to ne želim, Whitlôck. Jedini način da spriječimo prolijevanje krvi jest da vratimo Siouxe u rezervate. To može uraditi samo jedan čovjek. Onaj kojega Siouxi zovu Pumina Pandža.

– To je bilo davno, pukovniče. Siouxi o kojima vi govorite ne vjeruju više bijelom čovjeku.

– O Siouxima znam samo jedno. Poštuju hrabrost koju vide u čovjekovim očima. Nema čovjeka koji bi ih mogao nagovoriti da se vrate u rezervat. Tebe će poslušati.

– Zar je taj Twisted Nose tako opasan da mu se nitko ne usuđuje prići. Ili je pobio sve vaše kurire?

– Nije stvar u tome – umorno će pukovnik. – Svakim se danom sve više širi legenda o tom Siouxu. Priča se već da nije ljudsko biće. Moji vojnici pričaju da su pucali u njega dvanaestak puta, ali nisu vidjeli njegovu krv. Kažu da je duh koji se pojavio ni od kuda s ciljem da ubija.

– Vjerujete li vi u te priče?

– Uplašeni vojnici izmišljaju. To vjerujem. Metak ne može proći kroz tijelo, a da ne ostavi traga. No moji ljudi kažu da je Twisted Nose sam davo. Oglala vjeruju da je on njihov osvetnik. Neki pričaju da je on ubio Custeru.

– Iza svake stijene u planinama krije se očito po jedna priča – rekao sam. – Ako je Twisted Nose odlučio umrijeti, bit će još teže doprijeti do njega.

– Zato se obraćam tebi. Kola se zalihamu moraju stići u Montanu, ali već dani Indijanci sprečavaju njihov prolazak. Želim da pođeš s vojnicima i da govoriš s Twistedom Noseom. Reci mu da ne želimo njegovu smrt. Neka se vrati u rezervat. Ti ga se ne bojiš, zar ne? – Zašto bih ga se bojao – slijedoh ramenima. – Ja ga razumijem. Radi-

je će umrijeti nego vidjeti svoj svijet da umire. Čovjek naprosto ne želi živjeti izvan svoga vremena.

– Govoriš poput Indijanca, a ne bankara – razvuče se pukovnikovo lice u osmijeh. – Hoćeš li poći? – Hoću ako mi obećate da vaši ljudi neće pucati prije no što budem imao priliku da razgovaram s Twistedom Noseom.

– Imaš moje obećanje – izjavi starac svečano.

Napuštajući pukovnikovu kuću, osjetio sam nov polet. Život mi je dobio smisao kakav već godinama nije imao.

Ostatak poslijepodneva proveo sam sređujući kuću, a zatim potražio čovjeka koji ju je želio kupiti.

XX

Probudio sam se u samu zoru. Navukao sam kožne hlače, platnenu košulju i ogrnuo se jaknom od bizonske kože. Oko vrata sam stavio ogrlicu od puminih pandža i srebrnu ogrlicu, poklon Antelopea Foota. Za pojas sam zatakao nož Blacka Kettlea i s vinčesterkom u ruci krenuo prema staji. Pošto sam se pobrinuo za konja, izvukao sam papir i sjeo da napišem kratko pismo Anni:

•Najdraža Anna,

Posljednji put spremam se poći u dolinu Siouxa. Ako se i vratim živ, dolina više nikad neće pripadati Siouxima. Vjerujem da ću ondje pronaći sebe. U zraku se osjeća hladnoća, ali mi je glava bistra. Za mene postoji samo jedan put u život i ja ga moram preći. Ako se ne vratim, želim da znaš da sam smrt našao kao dječak koji je ubio pumu prije mnogo godina. Ako se vratim, pronaći ću mjesto za sve nas. Moje sinu Johnu mogu reći samo to da je njegov djed umro mlad. No nije važno koliko čovjek živi, već kako živi i što ostavlja za sobom. Želim da on izraste u čovjeka koji će

svakome moći gledati uvijek pravu u oči. Kod pukovnika Mastersona ostavio sam dokumente o mome posjedu u Marylandu i novce koje mi je ostavio djed. Nadam se da ćeš imati hrabrosti doći ovamo čak ako mene i ne bude. Ljubim te, najdraža moja, a spoznaja o tvojoj ljubavi kćini me snažnim. Kada ponovo budemo zajedno, život će biti blistav poput zvijezde u jasnoj noći.

Voli te tvoj Johnny».

Gurnuvši pismo u džep, zaputio sam se do posljednjeg mjesta koje sam želio posjetiti prije odlaska u brda. Uskom stazom oivičenom drvećem stigao sam do malog groblja. U sivilu ranog jutra razaznavali su se drveni križevi i kamene nadgrobne ploče. Na svježem humku u blizini ograde stajao je drveni križ na kome je stajalo ime: Jim Howard.

Kleknuo sam na koljeno pokraj groba i sagnuo glavu.

— Žao mi je što si toliko dugo čekao da dodem — rekao sam tiho. — U mojim mislima bio si prisutan svakoga dana od odlaska iz Laramieja. Srce mi se ispunilo tugom kad sam čuo za tvoju smrt, ali znao sam da tako mora biti. Danas odlazim s vojnicima u zemlju Siouxa. Ratnik Twisted Nose prijeti da će ubiti svakog bijelca koji uđe u dolinu rijeke Powder. U planinama koje volim čeka svoju smrt, spreman da zapjeva posljednju pjesmu. Ako umre s kopljem u rukama, izumrijet će i stare vrijednosti života. Griješim li što odlazim onamo s posljednjom očajničkom nadom da ću spasiti barem dio onoga što je nekoć postojalo? Griješim li što želim pronaći dječaka koji je ubio pumu? Griješim li što čeznem za svojim bratom? Zašto bih se inače vratio, ako ne zbog svega ovoga? A ti se znao da ću se vratiti.

Sklopio sam oči i preda mnom je

iskrslo djedovo lice. Oči sjajne i mudre kao da su me sokolile, hrabrile da nastavim.

— Ovdje se život promijenio nakon moga odlaska. Vidjet ću može li moje srce pronaći štogod za sebe u meni dragim planinama. Možda sam glup što ostavljam one koje volim, pa tražim nešto čega možda nema, ali ne želim da me progoni kajanje zbog onoga što sam mogao biti. Došao sam k tebi kao dječak, a otišao kao čovjek. Dragi djede, počivaj u miru! — završio sam sa suzama u očima. — Neka se tvoj duh odmara na najvišoj planini — dodao sam tiho, sjetivši se riječi koje je djed izgovorio prilikom pokopa Jima Crandella.

Sunce se pomolilo s istoka, a poručnik Hastings me je čekao na izlazu iz tvrđave. Prije no što sam se pridružio njegovoj grupi, predao sam pukovniku pismo i novce za Annu.

— Ako se ne vratim, ovo pošaljite mojima.

— Ne brini, tebe nije lako ubiti.

— Čak čovjek s planine krvari, pukovniče. U svakom slučaju razgovarat ću s Twistedom Neseom prije nego što jedan od nas dvojice umre. Ako vaši vojnici pretvore moje riječi u laži, mene će pokopati u planini, a Siouxi nikad neće ući u rezervat — opomenuo sam ga ozbiljno.

— Ne lažem ti, sinko. Moje će se zapovijesti poštovati.

— U tom slučaju, možda za nas postoji prilika.

XXI

Tvrđava Fetterman dobila je ime po kapetanu koji je zajedno sa svojim ljudima u dolini rijeke Powder našao smrt prije deset godina. Poručnik Hastings predao je kapetanu tvrđave poštu.

— Imaju li vaši ljudi iskustva? —

upita kapetan prelazeći pogledom preko poruka.

— Ne, gospodine — odvrati poručnik ukočeno.

— A vi?

— Služio sam godinu dana na West Pointu poslije diplome.

— Na Pointu? — kapetan se nasmije. — Pravi se rat ratuje ovdje. Nadam se da vam ljudi znaju pucaati. Tko je onaj u kožnoj odjeći. Kit Carson?

— Ja sam John Whitlock — rekao sam mirno. — U poruci pukovnika jamačno se spominje moje ime.

— Kakvo ime? — prestane se čovjek smijati. — Jeste li vi kakav izviđač?

— Ne, gospodine. Poznajem dobro ove planine i Siouxe. Pukovnik me zamolio da s ovim ljudima odjašem u dolinu rijeke Powder i razgovaram s Twistedom Noseom. Želi da Siouxi uđu u rezervat.

— Pukovnik želi da oni budu svugdje osim ondje gdje jesu — osjećao se u kapetanovu glasu prizvuk poruge. — Moram priznati da će mi za neko vrijeme trebati čovjek koji pozna ovaj kraj. Točnije, već sutra ujutro.

Idućega jutra krenuli smo u potragu za zloglasnim Siouxom. Kapetan Talbot je poveo stotinu ljudi. Jahao je na čelu dugačke kolone, dok smo se poručnik Hastings i ja našli na začelju zajedno s kolima s hranom.

— Gospodine Whitlock, kapetan Talbot jamačno zna što radi — primijeti poručnik. — Već dugo vremena bori se s Indijancima.

— On misli da zna što radi — rekao sam suho. — Ove su planine groblje za ljude koji misle da sve znaju. I Custer je mislio da pozna Siouxe. Čovjek koji pozna Siouxe ne bi nikad krenuo u planine s namjerom da vodi rat. Siouxima je ratna vještina u krvi. Mi pobjeđujemo sa-

mo zahvaljujući boljem oružju i većem broju. Kad bi o ishodu rata odlučivala samo hrabrost i vještina strategije, Siouxi bi ovoga časa podizali svoje logore u Washingtonu.

— Oni su samo šačica — prezrivo će Hastings. — Ne zaboravite da je i Indijanac čovjek. Imajte na umu da i on osjeća bol, a nipošto ne zaboravite da vas mrzi više no što se boji smrti.

Promatrao sam žutu travu što se lelujala na vjetru. Dolina je izgledala pusta, bez traga života. Isčezla su velika stada bizona. S čežnjom sam se sjetio dana kada smo Antelope Foot i ja tragali za lovinom.

Trećega smo dana ušli u središte doline. Ulogorili smo se u blizini ruševina starih utvrda Reno i Conner koje su izgorjele u ratu prije deset godina. Idućega smo dana ušli još dublje u dolinu. Kapetan je s izviđačima Arikara krenuo naprijed, a mene je ostavio na začelju. Pošao je u potragu za Siouxima, a bio je slijeper za njihove tragove.

Ja nisam. Opazio sam tragove njihovih konja na stazi i osjetio miris njihove vatre u vjetru. U talasanju visoke trave i glasanju ptica čuo sam njihove glasove. Bili su posvuda, a mi smo ipak jahali naprijed u koloni po dvojica.

Te smo se noći ulogorili na obali potoka Crazy Woman kraj kojega se u ljetu 1866. odigrala važna bitka. Na maloj uzvisini pronašao sam mjesto za tu noć. Položio sam pokrivače na zemlju kada mi je prišao poručnik Hastings.

— Gospodine Whitlock, biste li sa mnom podijelili šator? — pitao me sa stanovitom nesigurnošću u glasu.

— Već sam napravio sebi ležaj. Oficiri obično ne dopuštaju civilima ulazak u svoje šatore, a ja sam i navikao na zvijezde.

— Ja sam sâm, a u šatoru ima mjesta za dvojicu, gospodine — pri-

mijeti mladić oklijevajući. – Radije bih spavao u društvu.

– Prilično sam neugodan i nemiran u snu – zagledao sam se u njegovo mlado lice. – Moja se žena žalila da hrčem. – Gospodine, vi imate i dobro uho za Siouxe – napomene mladić, vrpoljeći se od nelagodnosti.

– Ne morate brinuti večeras. Kapetan kaže da nema Siouxa u blizini.

– Gospodine, ja ih čujem – primijeti mladić. – Osjećam naprosto da su u blizini.

– U tom slučaju za vas ima nade, poručniče. U svakom slučaju, noćas neće napasti. Suviše smo snažni, ovako grupirani zajedno, a kapetan je postavio i straže. No sutra ujutro kapetan će nas rastegnuti poput crijeva na stazi i lukavi Twisted Nose može sasjeci naše crijevo na sitne komadiće.

– Napast će? – raširi mladić oči.

– Hoće. Pogledat će u oči kapetana Talbota i zatim napasti. Svaki Sioux u njegovim očima može vidjeti mržnju. Namirisati smrt kojom prijeti Siouxima.

– Hoće li to biti i naša smrt?

– Može biti. Jeste li se ikada prije borili protiv Indijanaca?

– Nisam, nikada nisam ni povukao revolver u srdžbi. Bio sam artiljerijski instruktor na West Pointu.

– Onda se držite uza me – posavjetovao sam ga, osjećajući neku čudnu naklonost prema neiskusnom mladiću. – Ostanite u blizini kola, jer nam ona pružaju zaklon. Nikada ne pucajte u Siouxa ako ne juriša na vas. Tek kad vam pride blizu, zapucajte. Koristite pištolj, a ne sablju.

Sjedili smo ispred šatora i pričali o Washingtonu i Baltimoreu. Iz daljine se čula grmljavina groma.

– Boje li se Siouxi smrti? – upi-

ta mladić iznenada.

– Siouxi se boje samo poraza.

– To znači da će se boriti do posljednjeg daha, do smrti – pogleda me Hastings upitno.

– Oni umiru otkako je bijeli čovjek kročio na njihovu zemlju. Smrt je ponekad lakša od života. Zato su Indijanci često potpuno oslobođeni straha. Nalikuju na ranjene životinje. I prilikom umiranja nastoje vas oboriti.

– Njihov je napad jamačno užasan?

– Tako je – potvrdio sam – ali ništa manje nije užasan ni napad naše konjice na indijansko selo. Rat je sam po sebi užasan. Smrt također.

Grijali smo ruke na vatri, a kad je noć posve pala, prišao nam je kapetan Talbot.

– Whitlock, čini mi se da smatrate da su nas Siouxi otkrili.

– Nitko se u ovoj dolini ne može kretati, a da oni to ne zamijete. I slijepac bi zapazio našu vatru. Ako Twisted Nose želi ubiti bijele ljude, pronaći će priliku za to.

– A vi biste ga potražili? – upita kapetan.

– Pokušao bih mu pomoći. Nosim ogrlicu koju mi je dao jedan poglavica Siouxa, a i neki drugi će me se sjetiti. Vjerovat će mojim riječima – objasnio sam, gledajući u njegove hladne oči.

– A kada vide naše ljude s novim sjajnim puškama?

– Pošaljite me naprijed s dobrim narednikom koji se umije kretati ovim krajem. Potom izbacite krilne jahače. Budete li jahali u koloni, Siouxi će vas sasjeci na komade.

– Slušajte, Whitlock – postade kapetanov glas hladan i odsječan.

– Borio sam se i ubio mnogo Siouxa i Čejena. Siguran sam da ćemo pobijediti Twisteda Nosea.

– Želim vam sreću. Budite uvje-

reni da vam je potrebna.

— Hoćete li jahati sa mnom?

— Jahat ću ako je to vaša naredba. I umrijeti kraj vas. Bit će to hrabra smrt.

— Bojite li se? — upita on po-drugljivo.

— Nipošto, ali poznam ove planine. Za nas u njima nema pobjede ujutro. Borba kakvu vi zamišljate može se završiti samo smrću i porazom. No ja se mogu boriti i umrijeti poput ostalih — završio sam odlučno, ne skidajući pogleda s nje-ga.

— Nadao sam se da ćete to reći — primijeti on. — Želim natjerati Twisteda Nosea da nas napadne. Potreban mi je netko pouzdan tko će ostati s kolima. Bit će bolje da vi pomognete poručniku.

Ukočeno sam ga promatrao, dok su poručnikove oči zablistale kad je čuo da ću biti uz njega.

Te sam noći dugo ostao budan, dok je vani sipila lagana jesenja kiša. Bila je to nemirna noć, a poručnik se također dugo prevrtao na ležaju. Noć uoči bitke znači i za najiskusnijeg ratnika veliku kušnju.

XXII

Probudilo me jutarnje sunce. Obukao sam se i izišao iz šatora. Kuhari su već pripremali doručak, a veći broj vojnika već je sjedio oko vatre.

Nedugo zatim počelo je spremanje za polazak. Mladi su vojnici bili nespretni, a veterani zlovoljni. No svima im je bio zajednički strah. Nijedan od njih nije vjerovao da će odjahati iz ove doline živ.

Prije no što je sunce odskočilo visoko na nebu, dugačka se kolona pokrenula. Na čelu je jahao kapetan Talbot. Iza njega vojnici mrkih lica. Poručnik, četvorica vojnika i ja našli smo se na začelju. Ja sam na sebi imao debelu jaknu od medvj-

de kože, nadajući se da će me ona donekle zaštititi od indijanskog koplja ili noža, iako za odlučnog neprijatelja takva zaštita ne znači ništa, a teško da postoji odlučniji neprijatelj od ratnika Siouxa koji zna da njegov svijet nema svoga sutra.

Kada se potok Crazy Woman izgubio u planinama iza naših leđa, obuzeo me čudan osjećaj da nas netko prati i motri. Na svojim sam leđima osjećao hladan pogled, kao da nas prate duhovi planina.

I moji su se pratioci počeli osjećati nelagodno, a konji su postali nemirni. Tada sam na obronku planine ispred nas ugledao veliko groblje Siouxa. Opazio sam mnogo svježih okvira s leševima. Podbo sam konja i odjahao do čela kolone.

— Kapetane Talbot — rekao sam ozbiljno. — Morate razbiti kolonu.

— Whitlock, vratite se do koia — naredi on.

— Zar nemate očiju? — nastavio sam, ne obazirući se na zapovijest.

— Pogledajte planinu. Upravo smo prošli pokraj indijanskog groblja. Možete li razlikovati svježe okvire od starih?

— Jeste li sigurni? — opazio sam da se pokolebao.

— Znam Siouxe, a poznam i svježe odsječeno drvo. Twisted Nose je u blizini.

— Jeste li nervozni? — upita, a na usnama mu zaigra osmijeh.

— Ne žuri mi se umrijeti — od-vratih mirno. — Indijanski je logor jamačno blizu, a Twisted Nose nas neće pustiti daleko. Uskoro će napasti.

— Znate li mjesto gdje bi se oni mogli nalaziti? Možete li nas dovesti do indijanskog logora.

— U tom biste slučaju sve snage izložili napadu protivnika. Ovdje na putu Twisted Nose može napasti samo jedan kraj kolone, a na otvo-

renom bi nas prostoru poubijao kao muhe.

– Što biste vi uradili?

– Poslao izviđača naprijed. Puštite me da pokušam nagovoriti Twisteda Nosea da se mirno vrati u utvrdu.

– Vi ste zasigurno Sioux – prase kapetan u smijeh. – Živite u snovima. Vojska ne želi Siouxe u tvrđavi Fetterman. Želi ih pobiti.

– Što je s pukovnikom Mastersonom?

– Postoje uvijek neki pukovnici, neki senatori i slične privatne osobe koje imaju osjetljiva srca. Srca što krvare. Ali Sheridan je važan, a on ne voli Indijance.

– U tom ću se slučaju vratiti na svoje mjesto – rekao sam mirno.

– Jeste li upozorili kapetana? – upita me poručnik.

– On ne želi upozorenje već smrt rekao sam suho.

– A mi?

– Uskoro će dolina biti preplavljena leševima. Nekolicina će se možda spasiti bijegom, ali većina će stradati. Nema više zemlje koju sam tražio. Osjećam se izgubljenim, a umrijeti zapravo i nije mnogo teže nego biti izgubljen.

– Ali vi imate obitelj? – podsjeti me mladić.

– Od kakve sam im koristi? Što mogu uraditi za njih kad ništa ne mogu uraditi za sebe?

Nastavili smo put osluškujući šaputanje lišća na granama i glasanje ptica. Mi koji smo prije boravili u zemlji Siouxa dobro smo mogli načuti zvukove njihovih izvidnica, meki topot njihovih nepotkovanih konja po obroncima planina.

Onoga časa kada smo skrenuli iza zavoja, penjući se uzbrdo, užasan krik zapara tišinu, popraćen serijom ratnih poklika što su dolazili s padine iznad nas. Trenutak zatim cijeli val ratnika Siouxa, na-

gih do pojasa, sruči se na kolonu ispred nas.

Nisam imao vremena za razmišljanje. Poručnik je zbunjeno zurio u metež što je nastao pred nama, te sam pojurio naprijed da postavim kola u obrambeni položaj.

– Oblikujte krug – vikao sam naredniku koji je vodio kola. – Postavite konje u sredinu i stvorite obrambeni pojas.

Nikada nisam služio u vojsci, ali sam od djetinjstva prisustvovao sličnim akcijama pod vještim zapovjednicama. Neki su me vojnici gledali sa zaprepaštenjem i zbunjenošću, ali narednik je uradio što sam rekao. Odlučnost moje zapovijedi djelovala je snažnije od vojničkog čina.

Gore ispred nas kolona se raspadala. Neiskusni vojnici napuštali su konje i bježali u šumu, pravo u smrt. Njihovi krikovi puni užasa stravično su odjekivali obronkom.

Kad su dva poručnika pala pod naletima ratnih kopanja, shvatio sam da je glavnina naših snaga razbijena. Vojnici su očajnički pucali na Indijance, ali su se ovi neprekidno bacali ovamo i onamo, uspješno izbjegavajući metke i pri tome stalno udarali po protivniku koji je padao poput zrelog žita.

– Što da radimo, gospodine Whittlock? – čuo sam iza leđa glas poručnika Hastingsa.

Okrenuo sam se i zapazio izražaj straha u njegovim očima. Oko nas se skupila ščica vojnika.

– Zadržite konje u sredini zaštićene kolima – rekao sam oštro. – Zatim svi potražite zaklone.

– Posljednje zaklone – reče jedan od vojnika.

– Ako moramo umrijeti – rekao sam – onda se potrudimo barem da nas Siouxi zapamte kao hrabre ratnike.

Vojnici su me zbunjeno promatrali. Shvatio sam zašto. Oni nisu

došli ovamo po svome izboru i jedina im je želja bila da se vrate kući. Ja sam se, međutim, pomirio sa smrću.

— Sjašite! — odjeknula je Hastingsova naredba. — Konje uvedite u zaštićeni krug!

Nedugo zatim šćućurili smo se iza kola i stali nišaniti. Podigao sam pušku i opalio. Mladi Sioux pao je kao pokošen. Eto, ja, Johnny Whitlock zvan Pumina Pandža, koji sam došao u planine da spasim Siouxe, sada sudjelujem u njihovu istrebljivanju!

Nesmiljena se bitka nastavljala nesmanjenom žestinom i izvan našeg vidokruga. Smrt i dim su se osjećali u zraku ispred nas, ali nismo imali vremena brinuti za druge. Siouxi su pripremali juriš na naš položaj.

Nanišanio sam na ratnika s medvedom maskom na licu. Pao je, ali Siouxi nisu posustali. Već su bili među kolima i većina je vojnika sasječena. Okrenuo sam se i vidio kako poručnik Hatings probada Siouxa sabljom, no gotovo istovremeno Indijanac je zamahnuo nožem i zario ga u mladićev trbuh. Srce mi se steglo od bola dok sam promatrao kako se u očima mladog poručnika gasi život.

Našao sam se okružen Siouxima. Jednoga sam onesposobio mecima iz puške, drugoga iz revolvera. Potom sam izvukao nož i skočio na trećeg ratnika.

Dok sam zarivao nož u njegova rebra, on me ranio u lijevo bedro. Pao sam nauznak i otkotrljao se do jednih kola. Podigao sam pogled i iznad sebe ugledao mračnog ratnika s perjanicom poglavice na glavi. Nos mu je bio kriv, a oči pune mržnje kad je zamahnuo ratnom toljagom.

Lijevom sam rukom izbio toljagu i podigao nož, ali on mi ga otme i priklješti me za zemlju. Promatrao

sam ga kako podiže visoko ruku s nožem, tako da je oštrica bljesnula na suncu. Drugom je rukom pode-rao moju košulju, pripremajući se da mi dokrajči život.

S čudesnim sam mirom promatrao smrt. Smrt u borbi s poglavicom baš je onakva kakvu bih poželio ako već moram umrijeti. To je smrt koja se može opjevati uz logorsku vatru. Smrt, dostojna časnoga ratnika. Hrabro sam pogledao svoga protivnika očekujući kraj, kadli opazih da mu gornja usna dršće. Oči mu naglo omekšaju i on zarije nož u zemlju pokraj moga lica.

Napeto je promatrao moje lice, a zatim me zgrabio svojim snažnim rukama i poput vreće prebacio preko leđa, zaputivši se prema šumi. U djeliću sekunde opazio sam oko njegova vrata ogrlicu od pumnih pandža.

Došao sam u planine u potrazi za izgubljenim bratom i iznenada ga našao u trenutku kada je trebalo da umrem. Twisted Nose nije bio nitko drugi nego taj moj brat, Antelope Foot.

Na njegovom bi me mjestu bijelac smjesta usmrtio, ali Siouxi posjeduju izuzetnu čast. Znao sam da ću imati prilike govoriti s poglavicom kojega je kapetan Talbot poznavao kao Twisteda Nosea. A potom će pasti odluka: život ili smrt.

Antelope Foot me ponese do konja. Zastane da mi zamota bedro, gurne uzde drugome ratniku i nestane u pravcu bojišta. Moja je sudbina ležala u njegovim rukama.

XXIII

Noć me zatekla samog na obronku iznad indijanskog logora. U logoru je vladala tišina. Zene su se nećujno kretale, po mraku, a na vidiku nije bilo djece. U zraku se osjećala smrt.

Kroz sjećanje mi prolete sretni

dani djetinjstva i mladosti koje sam dijelio s Antelopeom Footom, a sada jedan drugome nosimo smrt. Obazreh se oko sebe i ne zamijetih nikakvog čuvara. Podno nogu ležala je moja puška i stari nož, dar Blacka Kettlea. Siouxi su mi ostavili izbor. Mogao sam otići ili ostati i objasniti svoju prisutnost među vojnicima.

Ako me Antelope Foot nije mogao ubiti, premda sam oduzeo život njegovoj braći, ni ja nisam mogao otići u noć, a da ne pokušam s njim govoriti. Još smo uvijek bili neraskidivo vezani.

Mjesec je osvijetlio logor u trenutku kada je u nj ujahalo petnaestak jahača predvođenih poglavicom Twistedom Noseom. Jahači su vodili dvojica kola i tridesetak vojničkih konja.

Twisted Nose se nije zadržao u logoru. Nastavio je jahati dok nije stigao do mene. Lice mu je bilo mračno dok je silazio s konja i prilazio mi. Svoju pušku i noževe položi kraj mojih, a zatim sjedne do mene.

– Dugo si izbivao iz planina, Pumina Pandžo.

– Moje je srce ostalo zauvijek ovdje – rekao sam tiho. – Bio sam u drugom svijetu, ali ondje nema mjesta za mene.

– Zašto si došao s vojskom? Ubio si mnogo Siouxa, Pumina Pandžo. Zar si zaboravio noći što si proveo u našim šatorima? Ljeta koja smo provodili zajedno?

– Sjećam se svega što se događalo. Da sam zaboravio, ne bih sada bio ovdje. Ti si mi poklonio život, brate moj! Ispred sebe vidim sina velikog Painteda Bowa. Vidim čovjeka koji je odrastao sa mnom, s kojim sam provodio ljeta svoje mladosti. Vidim bijes u tvojim očima, ali u mome srcu ga nema.

– Bijeli su ljudi došli s bijesom u očima – izjavi on. – Mnogo smo sati promatrali kolonu vojnika.

Odjahao si bijelom poglavici da ga upozoriš.

– Jesam, ali se nije htio zaustaviti. Znao je ono što ja nisam. Iako poražen, vas je uništio. Vidim to po znacima smrti u vašem logoru. Djeca više ne trče kroz vatru. Zene tiho plaču nad mrtvima. Pred sobom vidim posljednje domove Siouxa.

– Razaranje je došlo s tobom, Pumina Pandžo.

– Ja sam ga pokušao spriječiti. Pukovnik iz Laramieja me zamolio da podem ovamo. Pričao mi je o posljednjem velikom poglavici Siouxa koji se ne želi predati. Rekao je da ga pokušam potražiti i nagovoriti da napusti planine u kojima ga čeka jedino smrt.

– Napustiti planinu je isto što i smrt staroga načina života. Radije ću umrijeti ovdje.

– Ako umreš, nestat će i staroga života s tobom. Tko će tvojim sinovima pričati o njemu?

– Nema sinova – reče on s gorčinom. – Moja djeca nisu više sa mnom. Leže u planini zajedno sa svojom majkom. Kao i moga oca, ubili su ih bijeli ljudi.

Spustio sam pogled, ostavši bez riječi. Nisam mogao promatrati tugu u njegovim očima.

– Antelope Foot, moj brate, želim nad njihovom sudbinom, iako nikad nisam upoznao njihov smijeh. Imam sina na Istoku kojega jedva znam, a imam i kćerku koju obožavam.

– Jašeš u svoju smrt dok ti djeca rastu u drugom svijetu? – Nadao sam se da ću ovdje pronaći svoje srce koje sam izgubio. Otac ne može biti od koristi sinu ako nije čovjek, a svijet na Istoku nema mjesta za ljude. Ono je svijet vukova. Želio sam da moj sin upozna planine i rijeke, doline bizona kroz koje smo prolazili u prijateljstvu. Da bih mogao biti otac svome sinu, moram pronaći svoga brata i saznati da

sam čovjek kao nekoć.

Jesi li čovjek koji se nekoć zvao mojim bratom? – upita on. – Ja nisam isti čovjek kakav sam bio. Zovem se Twisted Nose. To ime i krivi nos zaradio sam u bitki na Rosebudu. Ja više ne živim. Čekam smrt.

– Govoriš kao Twisted Nose, moj brate, ali oči koje vidim su oči Antelopea Foota. Nisu li oči koje ti vidiš oči Pumine Pandže s kojim si dijelio ljeta svoje mladosti?

– Jesu – potvrdi on. – Ali vremena su se promijenila. Mogu s tobom govoriti samo o skorašnjoj propasti Siouxa. Samo o tuzi.

– Čudno je da čovjek koji me je toliko toga naučio o životu govori sada samo o smrti.

– Ovo je vrijeme umiranja – izjavi on mrtvim glasom.

– Ja sam se danas ponovo rodio. Kada si odbacio nož, tvoj planinski duh mi je udahnuo život. Da si zaboravio sve što nas vezuje, moj brate, tvoja se ruka ne bi zaustavila.

– Jedan Sioux uvijek pamti – reče on. – Pumine pandže nas vezuju.

– Nisam te nikad želio vezivati za sebe svojim činom, jer sam u srcu uvijek osjećao vezu s tobom. Ne bih želio da se osjećaš vezanim za mene drukčije no svojom vlastitom željom.

– Pumina Pandžo – reče i rukama prijede preko ožiljaka na mojim grudima. – Ti si zauvijek označen našom zajedničkom prošlošću. Tvoje se srce nije promijenilo. Ali ovo mjesto više ne pripada nama. Za nas više nema ničega. Možemo samo u planinama tražiti smrt.

– Ja čekam svoju – izjavio sam spokojno. – Tvoj je nož kraj tebe.

– Nije kucnuo čas – odbije on.

– Reci mi nešto. Došao si ovamo da nadeš srce. Jesi li ga našao?

– Jesam. Ovdje sam stekao svoj mir i spoznaju o sebi kao čovjeku.

– To je velika stvar. U starim vremenima zbog toga bismo ispjevali mnogo pjesama – nastavi on.

– Ali krik razbješnjelog groma se čuje. On najavljuje zimske snjegove, snjegove smrti. Za Siouxe neće više biti ljeta. Samo snjegovi zime i smrt. Ti ćeš, moj bijeli brate, još čuti blage gromove ljeta. Koraćat ćeš po dolini bizona sa svojim sinom. Pjevat ćeš mu o starim vremenima. I o smrti svoga brata. Hoćeš li se sjetiti čovjeka koji ti je poklonio život?

– Poklonit ćeš mu život?

– Jednom si mi poštedito život, meni i nekolicini mojih. Teško mi je pomiriti se sa smrću ljudi koje si poubijao jutros, ali ne mogu zaboraviti svoj dug prema tebi.

– Poklanjaš mi život, a uzimaš svoj. To nije pravo.

– Tako mora biti. Nekoć su planinama odjekivale pjesme Siouxa. Nekoć su se doline tresle pod grmljavinom naših konja, a bijelci drhtali pri pogledu na naše poglavice. No ti su dani iza nas. Bez povratka. Moji su sinovi sa mnom ponosno jahali planinama. Siouxi su bili poput bizona, ali sada ih nema. A nas koji smo ostali bijeli čovjek lovi poput divljači, radi zabave. Nikada neću napustiti ovo mjesto. Ovdje sam se rodio i ovdje ću umrijeti. Ne mogu drukčije.

– Ako ostaneš, oni će te ubiti. Smrt ne bi smio željeti čovjek poput tebe. Život je uvijek bolji od smrti, brate!

– Ne, Pumina Pandžo. Život je bol. Ne tražim smrt, ali neću od nje ni bježati. A ona je zapisana u oblacima vjetra. Neće to biti loša smrt, jer mi ostaje ponos. Vidio sam je u mnogi snovima. Stajat ću na vrhu planine s ratnim kopljem u ruci, na mjestu gdje su pokopani moji snovi. Ondje ću se oprostiti sa životom kad kucne posljednji čas narodu Siouxa.

– To je hrabra smrt, ali u njoj

nema pobjede. Samo bi kukavica mogao oduzeti život čovjeku poput tebe.

— Ne, brate! Bit će to najhrabriji od svih ljudi. To će biti čovjek koji će imati srce poput planine, kao i ja. Veliki ratnik ne može pasti od ruke kukavice.

— Govoriš o starim vremenima — rekao sam. — Ljudi koji sada dolaze u planine dolaze s Istoka. To su vukovi koji vrebaju meso svoje braće. Uglavnom su kukavice.

— Nisu svi. Pogledaj sebe. Dok smo se takmičili u trčanju kao dječaci, ti si uvijek pobjeđivao. Ti si ubio pumu. Ti si bio određen za život čak u trenutku kad ti je prijetila smrt.

— Samo zahvaljujući tebi. Ti si mi zavio rane i zato sam ostao na životu. Jutros takoder. Mi smo vezani sponama života i ljubavi. Neraskidivim.

— Da, tako će uvijek biti. Ali osjetit ćeš veliku bol zbog ovoga što kažeš.

— Bol mi je oduvijek bila drug.

— Bi li večeras podijelio sa mnom šator u ovoj posljednjoj noći mog života? — upita on muklo. — Hoćeš li podijeliti meso posljednjeg jelena kojega ću ubiti?

— Zašto ne? Dijelili smo i meso prvog jelena kojega smo ubili — rekao sam mirno.

Oči su mu zasjale od sjećanja, a ruka mu se spustila na moje rame. Uspravili smo se i zajedno pošli prema logoru.

Te smo noći jeli, smijali se i sjećali mladosti. Zamjećivao sam na sebi poglede ostalih Siouxa, pune mržnje, ali im nisam pokušao objasniti. Ne bi ni mogli razumjeti ono što je vezivalo mene i Antelopea Foota. Svi su u očima nosili biljege smrti. Znao sam da više nikad neću koracati dolinama bizona sa svojim bratom, ma kako se on zvao, Antelope Foot ili Twisted Nose. Su-

tra ću krenuti natrag u Laramie, a Siouxi će čekati svoju smrt.

XXIV

Idućega jutra probudio sam se u samu zoru. U logoru još nije bilo znaka života. Zapazio sam da nisu ni stražu postavili te noći. Vatre su se ugasile, a dah smrti osjećao se nad seocetom. Siouxi se više nisu ni branili. Jutro je bilo tmurno, a sa sjeverozapada su se pomaljali teški oblaci. Iz daljine se čula potmula grmljavina razbješnjelog groma.

Zagrabio sam šaku zemlje i pustio je kroz prste. To je sve što ću ikada imati od ovih brda, a ona će uvijek posjedovati mene. Nije pravedno, zaključio sam s dubokim uzdahom.

Svanuo je dan kojega sam se uvijek bojao. Osjećao sam hladnoću oko srca dok sam teškim koracima prilazio selu. Mladi Sioux isprijeći mi se na putu.

— Idi odavde. Donosiš smrt našim ljudima — obrati mi se on.

— Hoću još posljednji put govoriti s mojim bratom.

— Twisted Nose nije brat bijelom čovjeku — srdito će on. — Naš je poglavica ubio mnoge bijelce.

— Recite mu da ga čekam.

— Zašto dolaziš na dan moje smrti? — javi se glas Antelopeon Foota iza mojih leđa.

Okrenuo sam se i ugledao ga nagog do pojasa, a grudi su mu bile obojene ratničkim bojama.

— Zar ne čuješ nebo? — upitao sam ga. — Duh planine se srdi što dolazi smrt.

— Dobro čitaš nebo, brate moj, ali srdžba nije za mene.

— Onda za mene?

— Ne, brate! — položi ruku na moje rame. — Nebo se srdi na bijelce zbog stotinu lažnih obećanja, stotinu prekršenih sporazuma, tisuću smrti i isto toliko laži. Tu srdžbu dijeli i tvoje srce, ona se

osjeća i u tvojim očima.

— Ali ne smiješ umrijeti tako mlad. Red Cloud je veliki poglavica, stariji je od tebe, a živi s mnogim Siouxima u Dakoti. Ne bi li mu se i ti mogao pridružiti?

— Red Cloud se pomirio s takvim svršetkom — izusti on. — Živjet će do dočeka rađanje novog načina života, a ja ću umrijeti s ovim starim.

— Znači, ovo je naš posljednji susret. Evo, stisni moju ruku prijateljski. Žalit ću tvoju smrt, moj brate!

Neko smo vrijeme snažno stezali jedan drugome ruku.

— Pričaj o meni svojim sinovima — dobaci on.

Pogledao sam ga posljednji put, a zatim sam se okrenuo.

— Pumina Pandžo — pozove me tiho — u selu ima mnogo konja. Uzmi najboljeg. Pješke nećeš izdržati dug put pred sobom.

— Hvala, brate!

Bacio sam se na snažnog mladog mustanga, domahnuo mu rukom posljednji pozdrav i krenuo niz planinu.

Nakon kraćeg jahanja osjetio sam neizdrživu bol u ranjenoj nozi. Sjahao sam i odmotao ranu što mi ju je Twisted Nose zavio. Zagnojila se. Sjetivši se djedova savjeta, naslonio sam se na stijenu, prislonio ruke na suprotnu stranu noge i snažno je povukao, tako da se rana još više rastvorila. Snažan bol prostrujao mi je tijelom dok je gnoj kapao na zemlju. Odmah nakon toga osjetio sam olakšanje. Izvadio sam mješavinu trave iz male kesice što sam je nosio za pojasom i raširio je po rani. Rasparao košulju i povezao ranu.

Iznenada sam začuo čudne zvukove. Uspravio sam se i ugledao dugačku kolonu blistavih plavih uniformi predvođenu visokim oficirima, pukovnikom. Iza njega su vojnici snažno puhali u trube i udarali u bubnjeve.

Pomisao da će ti vojnici za koji čas udariti na posljednje Siouxe probode me poput noža. Zaboravljajući bol, odlučno sam ustao i uzjahao. Trenutak zatim zastao sam pred pukovnikom, podigavši ruku na pozdrav i ne osvrćući se na upe-rene cijevi pušaka.

— Ja sam John Whitlock — rekao sam mirno. — Dojahao sam ovamo iz tvrđave Fetterman pod vodstvom kapetana Talbota. Siouxi su nas sasjekli na komade.

— Jučer smo naišli na kapetanova ljude — primijeti pukovnik. — Kako to da ste vi tako daleko od njih?

— Mene su odveli Siouxi.

— Kako to da su vas pustili? — upita jedan kapetan. — U tijelu kapetana Talbota našli smo tri strelice i koplje. Neki od preživjelih su veoma teško ranjeni.

— I ja imam duboku ranu na nozi — pokazao sam zavijeno bedro. — Ali poznajem Siouxe. Lovio sam s njima kao dječak. Ratnik koji me je namjeravao ubiti, prepoznao me je. Jednom sam mu spasio život i zato me je poštedito.

— Zvuči poput bajke — javi se jedan od oficira. — Držim da bi ovog čovjeka trebalo pritvoriti. On je izdajica.

— Nije zadobio ranu sabljom — primijeti pukovnik. — Borio sam se kod Manassasa s jednim Whitlockom.

— To je bio moj otac, gospodine.

— Ako si ti sin Johna Whitlocka, onda nisi izdajica — uzvikne pukovnik. — Ja sam pukovnik Jubal McDonald. Pokušavamo pronaći Siouxe.

— Ako ste poslali izvidnicu, morate znati da ste veoma blizu indijanskog logora.

— Nadao sam se to čuti od tebe. Kako su postavili obranu?

— Nikako. Ne brane se uopće — rekao sam. — Ostala ih je samo ša-

čica. Naprosto čekaju smrt.

— Možda se tu onda ne nalazi Twisted Nose — primijeti kapetan.

— On se ne bi tako držao.

— Poznajete li ga? Jeste li s njim kada govorili?

— Jednom me je ranio — odvrati kapetan. — Progonim ga po ovim planinama od Little Bighorna.

— Ali ga dobro ne poznajete — primijetio sam ja. — Danas će ovdje umrijeti. Čeka na vas u svojoj dolini.

— Koliko ima ljudi? — upita pukovnik.

— Ostalo ih je veoma malo, uglavnom dječaka.

— Vi dobro poznajete Twisteda Nosea? — upita kapetan.

— Lovio sam s njim baš u ovim brdima dok sam bio dječak. Bio je uz mene kad sam ubio svog prvog jelena, a ja uz njega dok je pokapao oca. Jeste li možda zapazili ogrlicu od puminih pandža oko njegova vrata?

— Mnogo puta — odvrati kapetan.

— Pogledajte moju — izvukao sam ogrlicu da je bolje vide.

Nekoliko trenutaka promatrali su me s iznenađenjem i sumnjom. Potom se pukovnikove usne razvukoše u osmijeh.

— Hoćeš li poći s nama, Whittlock?

— Jahat ću do logora s vama, ali neću pucati na Siouxe. Imam suviše krvi na rukama.

— Pridružite se onda artiljeriji otraga — reče pukovnik.

Vojska plavih kaputa ispunila je dolinu, a glazba započela vojnički marš. Konjica krene u juriš, a Siouxi im pođu u susret. Čak su i žene i mala djeca držali puške ili koplja. Tužna sam srca promatrao kako jedan za drugim padaju posljednji pripadnici plemena Siouxa.

Jedan dječak od dvanaest godina borio se uz Twisteda Nosea. Nije

dopuštao da vojnici prođu mimo njega. Tri se puta sablja zarila u krhko dječakovo tijelo, ali kao da planinski duh nije dopuštao životu da napusti to malo tijelo.

Vojnici su ponovo jurišali i ovoga puta nijedan od Siouxa nije pružio otpor. Četvrta sablja bljesnu preko dječakova lica i Twisted Nose ostane sam. Siouxi su hrabro izginuli, jedan za drugim. Kada je posljednji od njegovih ljudi pao, poglavica glasno krikne.

Nebo mu odgovori gromom. Munja bljesne u dvanaestak smjerova, a oblaci se stanu naglo prazniti. Kiša je pljuštala kada se Twisted Nose bacio na konja. Sasjekao je dva vojnika koji su mu prepriječili put. U očima mu zasja bijes pomiješan s tugom dok je bacao posljednji pogled na svoju dolinu.

Glasno kriknuvši, Twisted Nose, posljednji od Siouxa, iščezne u kiši.

XXV

Užasno je promatrati poprište bitke nakon okršaja. Razbacano oružje, konji bez jahača i raskomadana okrvavljena tijela poginulih. Iznad svega krici ranjenih i umirućih.

Preživjeli vojnici bacili su se poput strvinara na indijanski logor. Skidali su s mrtvih protivnika ogrlice, narukvice, ratničku opremu, bilo što od vrijednosti. Stajao sam nad mrtvim tijelom dvanaestogodišnjeg Siouxa i u sebi plakao. Jedan mu vojnik skine mokasine.

— Za moga dječaka — objasni mi.

Kad su obavili pljenidbu, vojnici su zapalili šatore. Na svom sam ramenu iznenađa osjetio nečiju ruku dok sam pokušao odvratiti pogled od toga strašnog prizora.

— Dopustite da vam pogledam nogu, mladi čovječe — reče oficir s liječničkim kovčežićem, zabrinuto me promatrajući.

– Hvala, doktore!

Pošao sam za njim do poljske bolnice koju je bio postavio nedaleko od bojišta. Očistio mi je ranu i ponovo je previo.

– Nabavit ću vam iz naših zaliha nove hlače i košulju – reče doktor.

– Siguran sam da će pukovnik rado učiniti nešto za sina svog starog prijatelja.

Nedugo zatim mladi mi je vojnik donio hlače nekog oficira, košulju i kaput. Čim sam se obukao, pozvao me pukovnik.

– Whitlock, mogu li s tobom govoriti?

– Da, gospodine. Hvala na odjeći – rekao sam.

– Kazao si da poznaš Twisteda Nosea? Bi li pošao sa mnom da identificiraš mrtve Indijance?

Kimnuo sam, premda je pogled na naga tijela Siouxa u meni izazivao bol i mučninu. Toliko mnogo ubijenih ljudi i žena! Čemu to? Dok sam izgovarao imena onih koje sam prepoznao, u mene navru sjećanja.

– Koji je Twisted Nose? – upita pukovnik.

– Zar ga niste vidjeli? – začudio sam se. – Kad su svi poubijani, on je otišao.

– Otišao? – zaprepasti se pukovnik. – To ne može biti.

– Istina je.

– To je loše – namršti se pukovnik. – Ako dopustimo da on ode, Siouxi će pobjeći iz rezervata i pridružiti mu se.

– Nije on pobjegao – ispravio sam ga. – On samo želi umrijeti drugdje.

– Drugdje? – podigne pukovnik obrve. – Znaš li kamo se zaputio?

– Znam – rekoh tužno.

– Možeš li nas povesti onamo? Pokazati nam to mjesto?

– Rado bih vam rekao da neću – odvratio sam. – Ali Twisted Nose je kazao da je ovo dan njegove

smrti. Radije želi umrijeti kao hrabar čovjek na mjestu koje će on odabrati, nego da ga ubije neki farmer.

– Siouxi uistinu znaju kako valja umrijeti – primijeti pukovnik ne krijući poštovanje.

– Znaju i živjeti, ali im nisu dopustili da žive onako kako žele. Nedostajat će Siouxi ovim planinama.

Pukovnik šutke kimne u znak slaganja. Zatim se obrati kapetanu koji se trebao pobrinuti sa pokop poginulih. Odabrao je onda dvadeset vojnika, prekaljenih u mnogim bitkama, te se zajedno s njima prepustio mome vodstvu.

Znao sam gdje nas Twisted Nose čeka. Stajat će kraj grobova svojih sinova i čekati da vojnici jurišem dokraće njegov život.

Srce mi je bilo puno tuge dok sam jahao s pukovnikom na čelu kolone. Vojnici iza nas smijali su se i zbijali šale na račun jutrošnje bitke. U sumrak smo stigli nadomak indijanskog groblja. Činilo mi se da nas obavlja neka nezemaljska atmosfera dok sam promatrao posljednje počivalište Siouxa koje sam tako dobro poznao od djetinjstva.

– On nas tamo čeka – rekao sam pukovniku. – Stoji pokraj grobova svojih sinova i ondje želi dočekati svoj kraj.

– Naredniče! – pozove pukovnik. – Postroji ljude. Jahat ćemo po dvojica. Čim ugledate cilj, gađajte. Ne želim da svi izginete.

– Ne! – rekao sam mirno. – Pogledajte u oči svojim ljudima. Smiju se pri pomisli da će usmrtiti čovjeka. To se mora uraditi, ali ne ovako. Ne s uživanjem i šalom. On je posljednji u svome rodu. Život mu treba biti oduzet mimo volje i s tužnim srcem – govorio sam nekako svečano nadahnut.

– Čudan si ti čovjek, Whitlock. Što očekuješ? Da šaljem jednog po

jednog vojnika. On neće stajati skrštenih ruku, to i sam znaš.

— Pustite mene da to uradim.

— Tebe? — zapanji se on. — Rekao si mi da je taj čovjek bio tvoj prijatelj. Spasio ti je život. A sada bi se popeo na vrh i ubio ga?

— Taj je čovjek vodio izuzetno hrabar život. Zaslužio je i hrabru smrt. U nekom drugom životu vjerojatno bismo se borili rame uz rame protiv zajedničkog neprijatelja. U ovom životu i svijetu jamačno mi je suđeno da danas baš ja dokrajčim njegov život.

— Nećeš ga pustiti da pobjegne?

— upita pukovnik.

— Da je htio, mogao je pobjeći. On neće bježati. Odabrao je mjesto i vrijeme svoje smrti. Već danima to zna.

— Onda idi — reče pukovnik. — Ali ako za pola sata bude još živ, doći ćemo mi i ubiti ga.

— Neće trajati dugo — izustio sam mrtvim glasom.

Sišao sam s konja i zaputio se uzbrdo. Hodao sam kao u nekom mutnom snu.

Napokon sam ugledao Antelopea Foota kraj svježih grobova. Hladnom jesenjem zraku izložio je svoje posve nago tijelo, ako se izuzme obojeni trokut tkanine oko slabina. Grudi, lice i noge bijahu mu obojeni žutim i crvenim bojama, bojama zemlje. Oko vrata bila mu je ogrlica od puminih pandža.

— Znao sam da ću te ovdje naći. Osjetio sam to još jučer. Kao da me nešto čudno pozivalo ovamo.

— I ja sam ovo mjesto vidao mnogo puta u snovima.

— Ali nisi rekao da ću ti ja donijeti smrt — izustio sam.

— Jučer, čak jutros, život je bio drugi, moj brate! Kaži mi, Pumina Pandžo, zašto si ti došao? Mogao si pustiti vojnike da to urade.

— Rekao si da ćeš danas umrijeti. Želio si hrabru smrt. Vojnici nisu

prikladni za nju. Ja razumijem što treba činiti.

— Možeš li to uraditi, brate? Još si slab od rane u nozi. Nemaš srce da me ubiješ.

— Mogu uraditi ono što moram — odvratio sam odlučno.

— Pripremit ćeš mjesto za moje kosti? Nećeš dopustiti bijelim vojnicima da poput strvinara navele na moje tijelo?

— Pobrinut ću se za tebe onako kako si se ti za svoga oca — rekao sam. — Počivat ćeš ovdje među duhovima svojih predaka, kraj kostiju svojih sinova.

— Onda je sve dobro, moj brate!

Odmakne se zatim korak unatrag, dohvati ratno koplje. Promatrao je izražaj na mom licu. Oči mu potamne i postanu hladne kao nikad. U tom sam času shvatio da se nije namjeravao lako predati. Ispusti užasan ratni pokrič i jurne na mene.

Volio bih da sam mu mogao život oduzeti kopljem na stari indijanski način, ali pogled njegovih očiju izazva žmarce u meni i ja izvukoh revolver. Ispalio sam dvaput pravo u njegovo srce.

Uhvatio se za grudi ispustivši ratno koplje, a oči mu ispuni iznenađan mir. Pao je na koljena, a u očima mu se polako gasio život dok su mu usne šaputale posmrtnu pjesmu Siouxa. Zatim zavlada muk.

Vojnici nahrupiše u čoporu. Zastali su ugledavši mrtvog poglavicu podno mojih nogu. Jedan pride i sagne se.

— Pusti ga! — kriknuo sam razjareno. — Ne diraj ga!

Dok sam u krilu držao glavu svoga mrtvog brata, pride nam pukovnik.

— Je li to Twisted Nose? — upita tiho.

— Vi ste ga poznavali kao Twiste-

da Nosea — rekao sam. — Ja sam ga poznavao kao dječaka s kojim sam provodio ljeta svoje mladosti.

— Naložit ću ljudima da ga pokopaju — reče pukovnik.

— Ne — pobunih se oštro. — Ja ću se pobrinuti za njega. Molim vas, ostavite me nasamo s njim.

— Kako da te ostavim samoga na ovom mjestu, ranjenoga i bez zaštite? — usprotivi se pukovnik.

— Bit će mi dobro. Naviknut sam na planine. Moram uraditi mnogo toga prije no što odem. Vratit ću se čim budem mogao.

— Sretno! — reče pukovnik s poštovanjem. — Zaslužio si velikog prijatelja. Ljudi poput tebe trebat će Zapadu da ostane snažan.

Čim su vojnici odjahali, zaputio sam se u šumu da odsječem drva za posmrtni okvir za svog prijatelja i brata, dječaka koji se zvao Antelope Foot. Ovdje će počivati kosti velikog ratnika koji je izazivao strah u srcima svojih neprijatelja kao veliki poglavica Siouxa, Twisted Nose.

XXVI

Pokop ratnika treba obaviti o zalasku sunca. No ja sam okvir pripremio tek kasno uvečer, te sam čekao da sunce izađe, da bih uputio nekoliko riječi duši svoga brata.

Svanulo je rano. Sunce je neuobičajeno snažno sjalo za to doba jeseni, kupajući dolinu u zlatnoj svjetlosti kao da je proljeće. Umotao sam tijelo Antelope Foota u šareni vunen pokrivač što sam ga skinuo s njegova konja. Pokraj njega sam položio njegovo ratno koplje, pušku, nož i strijelu. Na glavu sam mu stavio perjanicu. Oko vrata mu je još visjela ogrlica od puminih pandži. Sa svoga sam vrata skinuo srebrnu oglicu koju mi je poklonio prije deset godina. Učvrstio sam je oko nje-

govoga vrata. Zatim sam tiho zapjevao staru pjesmu Siouxa koju sam naučio u djetinjstvu. Nisam dobro razumio značenje, ali činilo mi se prikladnim da je sada zapjevam. Naposljetku sam ustao.

— Duhovi planina, primite moga prijatelja i brata. Dobro ste ga poznavali. Čuvajte ga uz svoje srce — rekao sam tiho.

Uzjahao sam konja i zaputio se prema dolini Platte u novi i drukčiji život i svijet.

Svijet se mijenja. Svi oni koji su sa mnom dijelili mladost nestali su. Nebo kao da se zamrzlo od tuge.

Zamro je i krik razbješnjelog groma, krik Siouxa. Glasovi časti i istine se ne čuju.

Ni hrabrost čovjeku ne nudi zaštitu nad onim što mu je suđeno. No mudar će čovjek u hrabroj smrti otkriti pobjedu nad životom. Sjetio sam se onoga što mi je stari poglavica Čejena rekao u djetinjstvu. Samo su zvijezde i zemlja vječni. Sve drugo podliježe promjeni. Ljudi moraju umrijeti. To je velika istina.

Nisam smio žaliti nad Siouxima. Znali su da su im dani odbrojani i umrli su dostojanstvom velikana.

Što se mene tiče, život teče dalje. Ako pumin ožiljak znači da mi je suđeno dugo živjeti, pokušat ću se suočiti s budućnošću s hrabrošću koju ću crpsti iz svoje prošlosti.

Novi će gradovi nicati u dolinama velikih stada bizona. Ono što je bilo ustupit će mjesto onome što dolazi. Gradovi će trebati bankare. Možda će se naći i jedno mjesto za čovjeka čije je srce nalik na planine, ali čije oči mogu gledati u budućnost.

S radošću očekujem dane kada

ću svoje sinove povesti u planine i
pričati im o starom životu. Pričat
ću im o svojoj braći Siouxima. Na-
dam se da će moja djeca izrasti u

ljude koji će otkriti da pripadaju
ovoj dolini i planinama, ljude koji
će u svom životu sačuvati mjesto za
istinu i čast.

U PRIPREMI:

Edwin Booth
OTETI RANČ

Cijena pretplate za godinu dana iznosi 22,460 d, a za šest mjeseci 11.230 d. U cijenu je uračunat i pretplatnički popust. Pretplata se uplaćuje općom uplatnicom u korist računa: NIŠPRO »Vjesnik«, Interna banka, Zagreb, broj 30101-833-2052 (00027 – LASO). Cijena inozemne pretplate za šest mjeseci: DM 33,00, ASCH 234,00, SFR 27,00, HFL 37,00, SKR 116,00, FF 109,00, US\$ 17,00 (avionom US\$ 20,20), C\$ 24,00 (avionom C\$ 28,30), Australia £ 12,00 (avionom £ 15,00). Uplata na devizni račun 30101-620-16-3252051 kod Udružene banke Hrvatske, Zagrebačka banka, Zagreb (za »Laso« izdanje OOUR-a IRO).
Ekonomska propaganda »Vjesnik«, Agencija za marketing Zagreb, Trg bratstva i jedinstva 6.
Zadnja kolor. stranica 400.000 d, c/b stranica 250.000 d. Oslobodeno plaćanja poreza na promet, mišljenjem Republičkog sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SRH broj 2935/7-1973 od 26. XI 1983. Rukopisi se ne vraćaju.

vam predstavlja

LASO

EVA

SUPERSTRIP

Tom i Jerry

LEAD

SIRIUS

TOP
TJEDNIK
ODABRANIH
PRILOGA

erotika